

**Onderzoek Arnhem-Noord,
Velp en Rozendaal**

Fase 1: Evaluatie van het bestaande pastorale aanbod

Rapport nr. 493a augustus 2002

dr. José Sanders
drs. Joris Kregting

KASKI
onderzoek en advies over religie en samenleving

Toernooiveld 5
6525 ED Nijmegen
Postbus 6656
6503 GT Nijmegen

tel. 024 365 35 31
fax 024 365 34 85
www.ru.nl/kaski
info@kaski.ru.nl

Inhoudsopgave

1	Achtergrond	5
2	Onderzoeksvraag	7
3	Keuze van doelgroepen	9
	3.1 Bestaande breed-aangeboden activiteiten	9
	3.2 Bestaande beperkt aangeboden activiteiten	10
4	Methode	13
5	Samenvatting van de resultaten: gesprekken parochianen Arnhem Noord-Velp	15
	5.1 Uiteenlopende vragen en behoeften	15
	5.2 Afstemmen op specifieke groepen	16
	5.3 Herinrichting parochies	17
	5.4 Communicatie	18
	5.5 Contact met oudere en jongere parochianen	20
	5.6 Pastores	22
6	Analyse	23
	6.1 Problemen in een breder perspectief	23
	6.2 Parochianen: individualisering, religieuze privatisering en betekenisverlies van geloofsinhoud	24
	6.3 Parochies: te weinig differentiatie en gebrekkige communicatie	29
	6.4 Behoeftte aan authenticiteit	31
7	Enkele aanbevelingen	37
	7.1 Dienstverlenende kerk versterken	37
	7.2 Kerkgemeenschap verbreden	38
	7.3 Tentatieve uitwerking van pastorale doelgroepen-benadering	40
	Bronnen	45
	Bijlage: Verslagen van de groepsgesprekken per activiteit/doelgroep	47
1	Liturgie: vieringen op hoge feestdagen	47
2	Catechese algemeen: bijbelgroep/ geloofscommunicatiegroep	53
3	Catechese ter voorbereiding op sacrament: voorbereiding doop	59
4	Diaconie: ouderencontact en ouderenactiviteiten	65
5	Pastorale ontmoetingen en persoonlijk contact	71
6	Voorbereidings- en verdiepingsbijeenkomsten	79

1 Achtergrond

In 2001 is in Arnhem/Velp een project gestart in de parochies van Arnhem-Noord en Velp onder de noemer *Kerkelijke presentie in Arnhem-Noord en Velp*. Het doel van het project is te komen tot een vernieuwend pastoraal concept dat de inhoud en vorm van de kerkelijke presentie in de context van Arnhem-Noord en Velp bepaalt, een concept dat zal staan in het perspectief van pastoraat als een dialogisch communicatief handelen waarin de vrijheid van moderne mensen als uitgangspunt wordt genomen. Voorwaarde voor zo'n dialoog waarin gezamenlijk wordt gezocht naar waarheid is de uitwisseling van indrukken, ideeën en opvattingen.

Deze uitwisseling wordt tot stand gebracht door middel van een onderzoek onder doelgroepen van het parochiepastoraat in Arnhem-Noord en Velp: doelgroepen die op dit moment daadwerkelijk deel uitmaken van de parochiegemeenschap, en doelgroepen die zich aan de rand van de parochies bevinden. Deze uitwisseling wordt onderzocht en gedeeltelijk tot stand gebracht door een onderzoek waarvoor de opdracht door het dekenaat Arnhem en de betreffende is verleend aan het KASKI. Het onderzoek wordt begeleid door de *researchgroep project Arnhem-Noord/Velp*, waarin zitting hebben Menco van Koningsveld (projectleider), Niko Raaphorst (dekenaal beleidsmedewerker), Herman Rolfes (opbouwwerker), Hans van Gennip (senior beleidsonderzoeker ITS) en Leo Spruit (directeur KASKI).

Bij het schrijven van dit rapport ontvingen de auteurs adviezen van KASKI-collega's Leo Spruit, Hessel Zondag en Ton Bernts.

2 Onderzoeksvraag

In overleg met de researchgroep werd besloten om het onderzoek uit te voeren in twee fasen, waarbij de eerste fase gericht is op bestaande doelgroepen en de tweede op thans minder goed bereikte, gedeeltelijk nog te ontdekken of definiëren doelgroepen. Dit verslag heeft betrekking op de eerste onderzoeksfase naar de bestaande doelgroepen. De onderzoeksvraag luidt: Welke doelgroepen nemen thans deel aan de pastorale activiteiten in Arnhem-Noord en Velp en hoe beoordelen zij deze activiteiten? Onderdeel van de vraag is een profielschets van de afnemers van het pastorale aanbod in termen van kerkelijke betrokkenheid, achtergrondkenmerken en geloofsopvattingen.

Op basis van de door projectleider drs. M. Van Koningsveld samengestelde inventarisaties van de vier parochieclusters is reeds een beeld verkregen van een drietal aspecten van de parochiegemeenschappen in Arnhem-Noord/Velp:

- de achtergrondkenmerken en context van de verzorgingsgebieden van de parochies (op basis van gemeentelijke gegevens);
- de kerkelijke betrokkenheid in cijfers: aantal parochianen, kerkgang, deelname aan sacramenten op basis van gegevens verstrekt door de parochies en vergeleken met die uit de KASKI-parochiestatistiek);
- het huidige aanbod wat betreft liturgie, diaconie, catechese en kerkelijk opbouwwerk, en een karakterisering naar leeftijd van de groepen die met dit aanbod bereikt worden.

3 Keuze van doelgroepen

Op basis van de reeds verzamelde gegevens over pastorale activiteiten en hun bereik werd een selectie gemaakt van een aantal huidige pastorale activiteiten met doelgroepen die in de eerste onderzoeksfase aan de orde zullen komen. Zo wordt in de eerste fase een aantal doelgroepen bevraagd die thans reeds (gedeeltelijk) met het huidige pastorale aanbod bereikt worden en wordt tegelijk, in het gesprek met hen, een aantal doelgroepen onderscheiden, die thans nog niet worden bereikt maar die gezien het mission-statement, als nieuw te formuleren dan wel te her-ontdekken doelgroepen beschreven kunnen worden. Op grond van de resultaten geeft het KASKI een evaluatie van het huidig aanbod en behoeftenbepaling door bestaande doelgroepen, terwijl een behoeftenpeiling onder nieuwe doelgroepen gelijktijdig door de projectleider voorbereid wordt ten behoeve van de tweede fase van het onderzoeksproject.

3.1 Bestaande breed-aangeboden activiteiten

Op dit moment vindt een keur aan pastorale activiteiten plaats in de negen parochies welke bij het project betrokken zijn. Hierna wordt een overzicht gedestilleerd uit de vier reeds tot stand gebrachte inventarisaties van de parochieclusters. We noemen de soorten activiteiten die in alle of minstens enkele parochies plaatshebben.

Liturgie

Eucharistievieringen

Woord-en communievieringen

Gezinsvieringen

Vieringen op hoge feestdagen (Kerstmis, Pasen)

Kindernevendienst

Catechese algemeen

Bijbelgroep

Geloofscommunicatiegroep

Catechese ter voorbereiding op sacrament

Voorbereiding doop

Voorbereiding eerste communie

Voorbereiding vormsel

Voorbereiding huwelijk

Diaconie

Vastenactie/Adventsactie Solidaridad
Financiële ondersteuning behoeftigen
Ouderencontact (bezoek, sociëteit)
Ziekenbezoek

Uit elke categorie werd één activiteit met bijbehorende doelgroep geselecteerd waarvan vertegenwoordigers in een focusgroep hun oordeel over het bestaande aanbod kunnen geven en daaraan kunnen relateren hun vragen op het onderhavige deelgebied en andere deelgebieden van het pastoraat. Strevend naar een goede spreiding over verschillende leeftijden, leefsituaties en maten van kerkbetrokkenheid, werd de volgende selectie gemaakt:

1. *Liturgie*: vieringen op hoge feestdagen (Kerstmis, Pasen)
doelgroep: alle parochianen van alle leeftijden, van sterk kerkbetrokken tot zeer randkerkelijk
2. *Catechese algemeen*: bijbelgroep / geloofscommunicatiegroep
doelgroep: 50+ers, matig tot sterk kerkbetrokken
3. *Catechese ter voorbereiding op sacrament*: voorbereiding doop
doelgroep: ouders van jonge kinderen, veelal pas gehuwd, kerkbetrokken maar vaak ook randkerkelijk
4. *Diaconie*: ouderencontact, ouderenactiviteiten
doelgroep: 70+ers, van kerkbetrokken tot randkerkelijk

Dit zijn vormen van pastorale activiteit die in (vrijwel) elke parochie aangeboden worden en waarmee in het algemeen een vrij brede groep wordt bereikt.

3.2 Bestaande beperkt aangeboden activiteiten

Een aantal pastorale activiteiten wordt slechts in één of enkele parochies aangeboden. Het kan zinnig zijn hier speciale aandacht aan te besteden, omdat met deze activiteiten wellicht reeds op enkele plaatsen contact wordt gelegd met doelgroepen die elders nauwelijks of niet bereikt worden. Een globale samenvatting van dergelijke activiteiten geeft het volgende overzicht:

Liturgie

Gebedsvieringen, Vespers
Vieringen verstandelijk gehandicapten
Vieringen ouderen

Catechese Algemeen

Bedevoarten, catechetische reizen
Voorbereiding Kerstmis in Advent
Voorbereiding Pasen in Vasten
Jeugd/jongeren catechese

Diaconie

Rouwverwerkingsgroep
Contact met dak- en thuislozen

Voor een deel betreft dit activiteiten die het bestaande aanbod verrijken of verdiepen voor de bestaande groep van kerkelijk betrokkenen, zoals gebedsvieringen en voorbereiding op advent of vasten. Voor een deel betreft het ook activiteiten waarmee - wellicht naast de bestaande groep - ook andere, thans niet of nauwelijks bereikte groepen bereikt kunnen worden: verstandelijk gehandicapten, ouderen die normaal niet naar de kerk komen, randkerkelijke mensen voor wie volksreligieuze activiteiten zoals bedevaarten wél aansprekend zijn, jongeren die niet of nauwelijks naar de kerk komen, mensen die een gemarginaliseerd leven leiden. Een belangrijke vraag is, wat geleerd kan worden van de parochies die deze activiteiten ondernemen of ondernomen hebben: zijn ze succesvol (geweest)? Hoe werd het aangepakt en wie werden bereikt: alleen reeds bekenden, of ook andere groepen? Wat kan beter? Omdat niet elke parochie hier hetzelfde aanbod heeft werd, om toch inzicht te verkrijgen in de betreffende doelgroepen, een tweetal clusters geformuleerd, nl.:

5. *Pastorale ontmoetingen en persoonlijk contact*: vieringen voor speciale groepen, ziekenbezoek, huisbezoek, rouwverwerkingsgroep etc.
doelgroep: matig kerkbetrokkenen tot randkerkelijken, mensen in kwetsbare posities van alle leeftijden
6. *Voorbereidings- en verdiepingsbijeenkomsten*: ontmoetingen rond Advent/Vasten, jongeren-pastoraat, religieuze tochten etc.
doelgroep: matig tot sterk betrokkenen, mensen met inhoudelijke religieuze/spirituele interesse van alle leeftijden

Op deze wijze werd getracht om mensen met uiteenlopende ervaringen die toch onder soortgelijke noemers te brengen zijn in onderling gesprek te krijgen om hun opvattingen over het aanbod en hun ideeën en behoeften in kaart te brengen.

4 Methode

Alle zes geselecteerde groepen werden bevraagd door middel van zogenoemde focusgroepen: groepsgesprekken van 8 tot 11 deelnemers onder leiding van een onderzoeker. Bij elk gesprek werd zorg gedragen voor een goede representatie vanuit alle negen parochies. Door bemiddeling van vertegenwoordigers van elke parochie (veelal de pastoraal werkende ter plaatse) werd voor elk gesprek van iedere parochie één vertegenwoordiger gevraagd. Ter informatie ontvingen de bemiddelaars een informatieblad over het onderzoek. De parochianen ontvingen voorafgaand aan het gesprek een bevestigingsbrief met tijd en plaats en een aantal vragen om hen een idee te geven over de onderwerpen die tijdens het gesprek aan de orde zouden kunnen komen. In deze brief werd benadrukt dat het gesprek geen verdere voorbereiding vergde, maar dat een spontane uitwisseling van persoonlijke ervaringen en indrukken centraal zou staan.

In de groepsgesprekken is de evaluatie van het huidige pastorale aanbod niet apart bevraagd van de pastorale behoeften van verschillende doelgroepen maar juist in relatie daarmee. Immers, vaak is het huidige aanbod, dan wel het imago van het huidige aanbod (bij randkerkelijken) de opstap naar het formuleren van behoeften van hoe het dan wèl moet volgens de respondenten. Hoewel in elke focusgroep één parochiaan uit elk van de parochies was vertegenwoordigd, was het niet de bedoeling om de verschillen in aanbod tussen de parochies uiteen te leggen, maar om de diverse ervaringen van parochianen en hun evaluatie daarvan uit te wisselen, gekoppeld aan hun (latente) pastorale behoeften en hun geloofsopvattingen. De focusgroep is hiertoe een uitstekend instrument, omdat mensen niet alleen hun eigen ideeën en opvattingen in een kleine groep in vertrouwen naar voren kunnen brengen, maar ook direct op elkaars uitingen kunnen reageren. Zo dwingen zij elkaar hun meningen duidelijker te formuleren en brengen ze hun gedachtenvorming al pratend verder.

De gesprekken vonden plaats op half-gestructureerde wijze aan de hand van een korte vragenlijst die de deelnemers van te voren toegestuurd hadden gekregen. Gaandeweg het gesprek ontstond telkens een open discussie, waarna tot slot de vragenlijst als checklist werd gebruikt om te zien of alle bedoelde thema's zo veel als mogelijk was aan de orde waren gekomen. Bij elk gesprek werd vooraf gevraagd of er ten behoeve van de verslaglegging een geluidsopname mocht worden gemaakt. In één van de zes gesprekken had een deelnemster daartegen bezwaar; in de overige gesprekken werd een opname gemaakt. Na afloop werd van elk gesprek op basis van aantekeningen en evt. geluidsopname een verslag gemaakt.

Bij de verslaglegging werd steeds getracht niet zozeer de letterlijke woorden, als wel de inhoud en het verloop van het groepsinterview in samengevatte vorm zo juist mogelijk

weer te geven, zonder echter dat meningen of observaties over situaties tot individuele personen of parochies te herleiden zijn. De deelnemers kregen het verslag toegestuurd met de vraag of zij eventuele opmerkingen of aanvullingen wilden doorgeven en de aankondiging dat het verslag in het uiteindelijke onderzoeksrapport zou worden opgenomen. Met het oog daarop werd in alle verslagen vrijwel steeds het perspectief van de gezamenlijke parochies ingenomen, juist ook omdat dit in de groepsgesprekken zelf veelvuldig het uitgangspunt was. Tevens werden de deelnemers gevraagd een formulier met een klein aantal vragen te beantwoorden over hun achtergrond: leeftijd, thuissituatie, bezigheden buitenshuis en vrijwilligerswerk. Dit om per doelgroep een aantal algemene kenmerken te kunnen geven. Het overgrote deel van de deelnemers stuurde het formulier ingevuld terug, een klein deel van hen had hierbij nog één of enkele opmerkingen bij de verslagtekst. Alle opmerkingen werden in de uiteindelijke verslagen verwerkt.

5 Samenvatting van de resultaten: gesprekken parochianen Arnhem Noord-Velp

Hieronder worden de resultaten van de groepsgesprekken thematisch geordend en samengevat onder de volgende onderwerpen. Voor de integrale verslagen van de zes groepsgesprekken wordt verwezen naar de bijlage.

5.1 Uiteenlopende vragen en behoeften

Vrijwel alle gespreksdeelnemers zijn van mening dat onder veel parochianen en in het algemeen in de samenleving geloof nog wel aanwezig is maar dat dit geloof persoonlijk wordt ingevuld. Veel mensen hechten niet meer zozeer waarde aan verbondenheid met de kerkelijke gemeenschap maar dat wil niet zeggen dat er bij hen geen religieuze behoefte is. Daarom kan een parochie kan langer niet worden gezien als een gemeenschap met parochianen die allen dezelfde verwachtingen hebben. De gespreksdeelnemers vinden dat er beter moet worden ingespeeld op de individuele behoeften van parochianen. Onder parochianen zijn uiteenlopende groepen te onderscheiden wat betreft leeftijd, leefsituatie, opleiding- en werksituatie, mate van religieuze interesse en kerkelijke betrokkenheid, en die groepen hebben ook verschillende wensen betreffende wat hen in de parochie zou moeten worden aangeboden. De gespreksdeelnemers achten het mogelijk dat veel parochianen zich nu niet meer bij de kerk en de parochie betrokken voelen maar dat dit verandert als er activiteiten worden aangeboden die hen wel aanspreken; alleen zo kan men de kerk 'weer terugbrengen in het leven van de mensen'. De kerk en de parochie moeten nieuwe initiatieven ontplooiën teneinde het aanbod te verbeteren en uit te breiden en zo meer parochianen weer bij de kerk te betrekken. Hiervoor is het wel noodzakelijk dat men erachter komt wat er bij de parochianen speelt, wat precies de behoeften zijn. Een enquête waarin alle parochianen kunnen aangeven wat ze graag in een parochie zien gebeuren kan hun behoeften duidelijk maken.

De uiteenlopende vragen en behoeften blijken bijvoorbeeld uit de meningen van parochianen over hoe een aansprekende viering eruit ziet. Sommige parochianen hebben het liefst een kleine compacte viering met een groep mensen die één gemeenschap vormen en tezamen vieringen organiseren en uitvoeren. Andere parochianen hebben liever een grote viering in een grote kerk. Sommige, met name de wat oudere, parochianen geven de noodzaak van eucharistie bij een viering aan; zonder voorganger is een viering voor hen onaantrekkelijk en onvolwaardig. Vieringen met eucharistie worden volgens verschillende deelnemers ook beter bezocht. Anderen geven aan dat vieringen zonder eucharistie (bijvoorbeeld woord- en gebedsdiensten) ook tot voldoening kunnen leiden, zolang ze maar geïnspireerd en op een boeiende wijze zijn vormgegeven.

Ook over de achterliggende reden van deelname aan activiteiten verschillen de gespreksdeelnemers onderling van mening. Sommige parochianen willen zich vooral thuis voelen in een gemeenschap en willen ‘gewoon’ deelnemen aan datgene wat hen vanuit de parochie wordt aangeboden (liturgie, etc.). Andere parochianen willen actief hun geloof vormgeven en hebben behoefte aan een zingevende gemeenschap waarin over de inhoud van het geloof wordt gesproken en gediscussieerd. Zij leggen de nadruk op de “kwaliteit en diepgang” van de bijeenkomst.

Ook bij de kerkelijke viering van de doop wordt aangegeven dat het van belang is in te spelen op de wensen van de betrokkenen. De viering moet niet vastliggen in het stramen van de parochie (“dopen gaat hier zó...”) maar de ouders moeten zelf kunnen aangeven hoe de doop er uit moet zien en wie er bij betrokken moeten worden. Binnen de viering van de doop zijn al veel variaties mogelijk, mogelijk kunnen die echter nog verder worden uitgebreid.

Veel deelnemers benadrukken ook de behoefte aan themadiensten, die speciale groepen mensen kunnen voorzien in hun geloofsbehoeften. Dergelijke diensten kunnen ingaan op specifieke onderdelen van het geloof maar ook betrekking hebben op de relatie tussen de kerk en actuele gebeurtenissen (bijvoorbeeld ten aanzien van 11 september).

5.2 Afstemmen op specifieke groepen

In de gesprekken wezen verschillende deelnemers op een aantal groepen parochianen die bijzondere aandacht en een eigen benadering vereisen waarin wordt ingespeeld op hun eigen behoeften aan kerkelijke activiteiten.

- Ouderen

De meeste oudere parochianen zijn op zoek naar ouderencontact en ouderenactiviteiten. Binnen deze groep ouderen zijn er weer verschillende groepen aanwezig die hun eigen behoeftes hebben ten aanzien van de activiteiten van de kerk en de parochie. Er zijn ouderen die bijeenkomsten (themadiensten) met diepgang willen hebben, bijeenkomsten waarin de inhoud centraal staat. Ze willen informatie over ontwikkelingen in de maatschappij en de rol hierin en/of standpunt hierover van de kerk. De kerk moet hen helpen de aansluiting met de samenleving niet te verliezen. Een andere groep ouderen heeft met name behoefte aan gezelligheid en aan het ontmoeten van andere (oudere) parochianen. Kerkelijke activiteiten helpen hen om in contact te komen met andere mensen en hen te behoeden voor eenzaamheid. Tenslotte zijn er ook ouderen die behoefte hebben aan persoonlijk contact met bijvoorbeeld een pastor. Ouderen die het einde van het leven zien naderen hebben hier vaak vragen over. Soms twijfelen ze over hun geloof en hebben ze behoefte aan informatie ter voorbereiding op de dood (onder andere de vragen hoe een “bediening” kan plaatsvinden - met of zonder biecht/zalving - en hoe de uitvaart eruit kan zien).

- Jonge mensen

De afstand van jonge mensen tot de kerk is in het algemeen groot. Volgens de deelnemers voelen jonge mensen zich vaak een vreemde in de kerk en worden er voor hen nauwelijks aansprekende activiteiten aangeboden. Het dagelijkse leven van jonge mensen verschilt te veel met datgene wat door de kerk en de parochie wordt aangedragen. Veel jonge mensen zijn wel degelijk op zoek naar zingeving en vorming maar de wijze waarop de kerk hier op in wil spelen spreekt hen niet aan. Hieronder wordt daarop uitgebreider ingegaan.

- Allochtonen

Bij nogal wat diensten en vieringen zijn veel allochtone kerkgangers aanwezig. Van hen is veelal onduidelijk vanuit welke vraag of behoefte zij naar de kerk gaan en in hoeverre ze nader bij de kerk en de parochie betrokken willen worden. Deze groep mensen vraagt om een aparte benadering zonder dat dit nu inhoudt dat ze worden uitgesloten van de rest van de kerkelijke gemeenschap.

- Verstandelijk gehandicapten en lichamelijk gehandicapten

Verstandelijk gehandicapten en lichamelijk gehandicapten vragen niet alleen om een aparte manier van benadering vanwege de noodzaak hen te helpen bij het transport van en naar kerkelijke bijeenkomsten, de bijeenkomsten zelf dienen ook te worden aangepast. Het 'passend aanbod' moet ook actief worden doorgegeven met name aan verstandelijk gehandicapten die zelf geen initiatief kunnen nemen om deel te nemen aan bijeenkomsten. De behoefte aan de bijeenkomsten blijft er echter wel en daarom moeten parochies blijven proberen de gehandicapten te bereiken, ook al gaat dit tegenwoordig steeds moeilijker, nu gehandicapten vaker zelfstandig gaan leven en meer in de anonimiteit verdwijnen.

- (Ernstig) zieken

Ook bij mensen die in een ziekenhuis liggen geldt dat het pastorale aanbod moet worden afgestemd op hun situatie. De zieken moeten iets met de bijeenkomsten "kunnen": ze moeten kracht kunnen opdoen met de viering of dienst doordat de liturgische vieringen kort zijn, inhoudelijk aansluiten bij de situatie van de zieken en hen bemoedigen in hun herstel.

5.3 Herinrichting parochies

Veel deelnemers geven aan er begrip voor te hebben dat het inspelen op de uiteenlopende behoeftes van parochianen niet eenvoudig is voor parochies en dat dit wellicht alleen mogelijk is als er grotere werkgebieden ontstaan, zodat niet in één parochie alle soorten kerkelijke activiteiten aan de parochianen hoeven te worden aangeboden. Een parochie kan zich dan specialiseren in bepaalde kerkelijke diensten en vieringen. Voor andere

activiteiten kunnen parochianen dan worden doorverwezen naar andere parochies. Parochiefusies en de opheffing van parochie, als ook interparochiële samenwerking worden genoemd om grotere werkverbanden te creëren die het mogelijk maken om tot een gevarieerd aanbod met voor ieder wat wils te komen.

Grotere werkverbanden gaan er wel van uit dat parochianen niet alleen gebruik blijven maken van het aanbod van kerkelijke activiteiten binnen hun ‘oude eigen’ parochie. Er moet een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen enerzijds parochianen die deel uitmaken van een hechte gemeenschap en anderzijds parochianen die alleen bij speciale gelegenheden naar de kerk gaan of die alleen als deelnemer afkomen op activiteiten die voor hen door de parochie worden georganiseerd. De eerste groep bestaat uit parochianen die momenteel nog sterk bij de parochie betrokken zijn en er vaak ook actief in zijn. Voor hen is de parochie een veilige vertrouwde gemeenschap waarin men zich thuis voelt. Bij verbreding van het aanbod moet er voor worden gezorgd dat deze groep de mogelijkheid blijft behouden om deel te nemen aan hun eigen activiteiten en om als gemeenschap bij elkaar te blijven zodat het niet ten koste gaat van deze groep ‘trouwe parochianen’. Aan de andere kant acht men het nodig om het pastorale aanbod te vernieuwen, te verbeteren en uit te breiden om die parochianen te (blijven) bereiken die hun behoefte aan religieuze beleving niet vervuld zien worden in de parochie van deze tijd. Wat de parochiekerkgebouwen betreft vinden veel deelnemers dat er niets gaat boven vieringen en diensten in een volle grote kerk. Maar omdat tegenwoordig alleen vieringen en diensten op hoogtijdagen (Kerstmis, Pasen) goed worden bezocht zijn veel van de huidige, grote, kerkgebouwen niet altijd even geschikt voor een goede viering of dienst. Men ziet wel iets in kleine compacte kerkgebouwen, zoals de kapel in de OLV-parochie: op het eerste gezicht lijkt het een achteruitgang, maar in de praktijk blijkt dat dergelijke nieuwe, kleine en compacte kerkgebouwen functioneler kunnen worden gebruikt en een intieme, persoonlijke sfeer geven aan de vieringen, al gaat dit meestal wel ten koste van de monumentale uitstraling.

Nogal wat, vooral oudere, deelnemers geven aan dat ze goede herinneringen hebben aan bijeenkomsten met andere, vaak protestantse, geloofsgemeenschappen. Oecumenische bijeenkomsten, of het nu om koren of om discussiebijeenkomsten gaat, blijken vaak een succes te zijn.

5.4 Communicatie

In de gesprekken met de parochianen komt vaak naar voren dat de kerk en de parochie ‘meer uitnodigend’ moeten zijn, en dan met name voor parochianen die niet sterk bij de kerk en de parochie betrokken zijn. De parochie bestaat tegenwoordig uit een kern van actieve leden. Het is een gemeenschap die ‘naar binnen is gekeerd’ en waarbij activiteiten met name worden georganiseerd voor de leden zelf. Activiteiten in de parochie zijn gericht op de parochianen die binnen de gemeenschap bekend zijn en die zelf ook een rol vervullen in de uitvoering van activiteiten. Hierdoor fungeert de parochie niet meer als

het ideaalbeeld van een echte 'basisgemeente' waar parochianen die af en toe bij de kerk betrokken willen zijn ook bij horen en welkom zijn; in de praktijk worden niet-kernleden uitgesloten.

- Aansluiting zoeken

Deelnemers menen dat de parochies aansluiting zouden moeten zoeken met de groep parochianen die niet of incidenteel naar de kerk gaan. Voor veel parochianen is de parochie onzichtbaar geworden, ze weten niet meer wie de parochie vertegenwoordigt. Deze groep mensen moeten worden uitgenodigd, er moet contact met hen worden gezocht; de parochie moet niet alleen haar gezicht laten zien bij het ophalen van de jaarlijkse kerkbijdrage. Als de parochie haar parochianen laat voelen dat ze in hen geïnteresseerd is, zal de drempel om zich bij de kerk en de parochie te laten betrekken lager worden. Met name ook pastores zouden een rol moeten gaan spelen in het uitnodigen van deze groep parochianen door nieuwe contacten te leggen, en te proberen hen deel te laten nemen aan activiteiten en het opzetten ervan.

- Gebruik maken van het goede moment

De kerk en de parochie moeten gebruik maken van bepaalde momenten om parochianen bij de kerkelijke gemeenschap te betrekken of betrokken te houden. Zo is het vormsel een goede gelegenheid om gezinnen bij de parochie te betrekken. Het is echter wel van belang dat ook na het vormsel de band met de gezinnen blijft bestaan. Ook kan men hoogtijdagen als Kerstmis en Pasen gebruiken om parochianen aan te spreken en om ze bij de kerk en de parochie te betrekken. De kerkgebouwen zitten bij vieringen op deze dagen vol, ook met mensen die de rest van het jaar nauwelijks naar de kerk komen. Wanneer men dan een aansprekende goede viering voorschotelt kan men die mensen wellicht overtuigen om zich vaker bij kerkelijke activiteiten in te laten.

- Anonieme deelname

Bij het bevorderen van betrokkenheid is het wel van belang om onderscheid te maken tussen parochianen die aangesproken en betrokken willen worden en parochianen die liever toeschouwer willen zijn in plaats van actief deelnemer. Deze laatste groep mensen wil wellicht liever niet benaderd worden. Zij worden afgeschrikt door compacte vieringen en diensten in een hechte gemeenschap en willen wat anoniemer de kerkelijke activiteiten volgen. Voor hen zijn grootschalige vieringen en diensten aantrekkelijker. Tevens kan het voor deze mensen, en ook meer in het algemeen, prettig zijn als een kerk vaak open is, ook als er geen viering of dienst is. Een kerk die vaak open is kan een waardevolle functie hebben voor mensen die af en toe even in de kerk willen zijn zonder onmiddellijk betrokken te worden bij de kerkelijke gemeenschap. Deelnemers betreuren het dat kerkgebouwen tegenwoordig, vaak door het gevaar van vandalisme, buiten de diensten en vieringen om vrijwel steeds gesloten zijn.

- Informeren over aanbod

Het aanbod van kerkelijke activiteiten moet niet meer alleen per parochie naar buiten worden gebracht. Parochies moeten op gemeenschappelijke wijze hun aanbodinformatie (bijvoorbeeld in de zondagskrant of via een apart programmaboekje voor heel Arnhem) verstrekken aan de parochianen. Hierdoor ontstaat een ruim interparochieel aanbod van kerkelijke vieringen en diensten, met voor ieders wat wils.

5.5 Contact met oudere en jongere parochianen

Parochies verschillen onderling in de mate waarin ze contact hebben met oudere parochianen en activiteiten voor hen organiseren. In sommige parochies is de groep oudere parochianen goed bekend en besteedt men systematisch en persoonlijk aandacht aan ouderen. In andere parochies wordt incidenteel iets voor oudere parochianen georganiseerd en moeten ouderen meer zelf initiatief nemen om bij de kerk betrokken te worden. Bij de parochie minder bekende ouderen worden zo nauwelijks door de parochie bereikt. Veel oudere parochianen zijn zelf niet in staat of komen er niet toe om contact op te nemen met de parochie, terwijl ze hieraan volgens de deelnemers vaak wel behoefte hebben. De (latente) vragen om pastorale hulp en om betrokkenheid bij kerkelijke activiteiten komen dan niet terecht bij de parochie. Met andere woorden, veel deelnemers vragen de parochie te investeren in het bereiken van oudere parochianen. Is persoonlijk contact niet mogelijk vanwege een gebrek aan menskracht, dan zouden laagdrempelige bijeenkomsten georganiseerd moeten worden waarin men probeert een vertrouwensband met de oudere parochianen op te bouwen en waar mogelijk persoonlijk contact uit voortkomt. Hierbij hoeft de parochie niet noodzakelijk vertegenwoordigd te worden door een priester (althoewel soms wel gewenst), ook andere actieve parochianen kunnen hierin een functie vervullen.

Ook jonge mensen zijn vaak moeilijk te bereiken, maar op een andere manier dan oudere parochianen. Met de kinderen die voorbereid worden op het vormsel (tegenwoordig een kleine minderheid) is er vaak nog pastoraal contact, maar daarna is er niets meer totdat jonge mensen zichzelf weer melden met een vraag om een kerkelijke huwelijkssluiting en/of het dopen van kinderen. Veel deelnemers zijn van mening dat het rooms-katholieke geloof op scholen weer een meer vooraanstaande rol moet krijgen. Geloofsopvoeding zou eigenlijk binnen het gezin al ter sprake moeten komen maar de meeste ouders komen niet meer toe aan het praten over het geloof, hebben er geen kennis meer over en/of zijn zelf nauwelijks nog betrokken bij de kerk en de parochie. Alle kerkelijke activiteiten gaan steeds meer buiten de school om; docenten hebben minder geloofskennis, en nemen steeds minder initiatief en tijd om geloofskennis en kerkelijke gebruiken aan hun leerlingen door te geven. Het rooms-katholieke geloof moet bewuster en zelfbewuster aan de kinderen worden doorgegeven en de scholen zouden hun rooms-katholieke identiteit beter moeten profileren, zoals protestants-christelijke scholen dat ook doen. Misschien

dat pastores zelf meer contact moeten gaan onderhouden met docenten zodat de aandacht voor het geloof op scholen weer wat meer toeneemt.

Ook zouden er wat meer initiatieven vanuit de parochie kunnen komen om het contact met kinderen, en daarbij ook met hun ouders, goed te onderhouden. Een voorbeeld hiervan zijn catecheselessen, waar veel kinderen vaak heel enthousiast over zijn. Het is van belang kinderen een geloofsbasis mee te geven waar ze altijd op terug kunnen vallen, ook al verbreken ze later, al dan niet tijdelijk, de band met de kerk. Een goed voorbereide Eerste Communie, met diepgang, kan ook zonder vervolg waardevol zijn voor kinderen. Na het vormsel wordt het contact met de kinderen/jongeren vaak verbroken. De kerkelijke activiteiten sluiten niet meer aan bij het dagelijkse leven, hoewel sommige parochianen ook vinden dat de parochie te weinig probeert contact te behouden. Als jonge mensen kinderen krijgen komt de kerk en de parochie vaak weer in beeld. Veel parochianen gaan dan nadenken wat ze hun kinderen, terzake van zingeving, willen meegeven en denken terug aan het geloof dat zij van hun ouders hebben meegekregen. Ze willen hun kinderen dezelfde waarden en geloofstraditie meegeven die ze zelf ook van hun eigen ouders hebben gekregen en die ze belangrijk vinden.

Jonge mensen zullen ook in de toekomst moeilijk te bereiken zijn. Het is een zeer uiteenlopende groep mensen met eigen idealen en met individuele standpunten ten aanzien van het geloof. Volgens de meeste deelnemers is er bij veel jonge mensen wel degelijk een behoefte aan religieuze zingeving; zij leiden dit af uit de populariteit van de EO-jongere dagen. Er is ook Godsgeloof onder mensen die zich niet bij de kerk betrokken voelen; misschien echter niet in de vorm die door de huidige kerk naar voren wordt gebracht. De deelnemers menen dat de huidige kerk zichzelf te veel presenteert als een instituut terwijl zij gewoon moet uitdragen wat oprecht is en waar zij achter staat. Alleen zo kan de kerk een rol gaan spelen in de geloofsbeleving van jonge mensen. De kerk kan jonge mensen in de huidige maatschappij een houvast geven. Hierbij is het van belang dat kinderen vertrouwd raken met bepaalde kerkelijke rituelen (doop, eerste communie, vormsel) zodat, als men de kerk ooit nodig heeft, de drempel laag is en ze niet in een onbekende wereld komen. Dit wil echter niet zeggen dat de kerk jonge mensen precies dient voor te schrijven hoe Godsgeloof eruit ziet. Jonge mensen geloven wel, maar vaak op een andere manier (bijvoorbeeld in meerdere hogere machten). Men moet jonge mensen blijven proberen te bereiken, er komt een moment in hun leven dat ze weer open staan voor datgene waar de kerk voor staat.

Sommige deelnemers zijn van mening dat de parochies niet koste wat kost de jonge mensen moet proberen te bereiken. Dit is veelal toch onmogelijk en gaat ten koste van die mensen voor wie de kerk nog wel een belangrijk onderdeel van hun leven is, de wat oudere parochianen. De kerk en de parochie moeten zeker de aandacht op deze, wat oudere, parochianen niet verwaarlozen. Kerkdiensten en vieringen drukken in eerste plaats uit dat de aanwezigen een gemeenschap vormen, een groep mensen die gezamenlijk hun geloof beleven en uitdragen.

5.6 Pastores

De deelnemers zien dat pastores zwaar bezet zijn. Zij zijn tegenwoordig voornamelijk bezig met het beheer van de kerk. In veel parochies fungeren ze niet meer als centraal figuur die altijd klaar staat voor zijn parochianen. Dit wordt ook veroorzaakt doordat sommige pastores parttime werken en dus niet altijd beschikbaar zijn. Bij veel parochianen is het niet duidelijk wie hun parochie nu vertegenwoordigt en bij wie ze terecht kunnen voor specifieke problemen. De hoge werkdruk en het ontbreken van financiële middelen maakt het minder makkelijk om initiatieven als themadiensten door te voeren. Kerken moeten investeren in kwalitatieve ondersteuning, zo luidt het advies. Zoals het nu is missen sommige deelnemers “de échte beleving” bij de pastores. Volgens hen zijn pastores minder gemotiveerd om initiatieven te nemen en diensten en vieringen zo goed mogelijk uit te voeren. Hun werkdruk is hoog (voornamelijk door activiteiten als uitvaarten) en het publiek dat op bijeenkomsten en activiteiten afkomt niet altijd even talrijk. Dit kan ten koste gaan van een goede geïnspireerde uitvoering van het werk.

Volgens sommige deelnemers voelen veel, met name jonge, mensen zich niet meer tot kerkdiensten en kerkelijke vieringen aangesproken voelen omdat ze deze, en dan met name de preken, lang, onbegrijpelijk en saai vinden. De vieringen en diensten hebben geen eigen karakter en zijn voor veel mensen niet te volgen. Niet alleen de manier van presentatie heeft invloed op de kwaliteit van een viering of dienst. Voor bepaalde parochianen is bijvoorbeeld eucharistie een noodzaak voor een goede dienst. Parochianen met verschillende behoeftes, waarop hierboven al is ingegaan, oordelen ook verschillend over wat een goede dienst of viering is.

Volgens met name oudere deelnemers werkt het gebrek aan eenheid en eenduidigheid binnen de kerk de geloofstwijfel bij parochianen in de hand; ze geven aan dat ‘ze overal wat anders horen’ en hierdoor niet meer weten waar ze aan toe zijn. De kerk zou haar standpunt over diverse zaken duidelijker naar buiten moeten brengen, nu lijken het vaak individuele uitspraken. De kerk mag zich ten aanzien van bepaalde zaken, zoals verplicht celibaat, moderner opstellen, dat wil zeggen dat dit het huwelijk voor priesters volgens parochianen (ook de ouderen onder hen) best zou mogen worden toegestaan.

6 Analyse

6.1 Problemen in een breder perspectief

De resultaten van de zes groepsgesprekken zijn vergelijkbaar met wat bekend is uit brede godsdienstsociologische onderzoeken (o.a. Dekker e.a. 1997) en wijken niet wezenlijk af van de bevindingen uit andere recente onderzoeken die het KASKI uitvoerde bij parochies in het aartsbisdom zoals Zeist en Hengelo (Bernts 2001, Sanders 2002, zie ook Bernts 1998). In de gesprekken die in deze twee onderzoeken werden gehouden bleek evenzeer als nu in Arnhem hoezeer de processen van privatisering van de godsdienst en de toenemende individualisering hun invloed uitoefenen op de kerkelijke participatie. We hebben hier te maken met maatschappelijke veranderingen die van grote invloed zijn op de positie van de kerk in onze samenleving. In dit opzicht blijft het beeld dat uit de discussies oprijst, niet beperkt tot de parochies in Arnhem-Noord en Velp, maar gaat het op voor alle parochies in Nederland, zeker voor de parochies in een verstedelijkt gebied. Door de deelnemers zijn natuurlijk zaken aangestipt die specifiek voor de Arnhemse situatie gelden, zoals de communicatie van de parochies naar de parochianen en de afstemming op jongeren. Maar ook hier zullen veel andere parochies zich in het beeld herkennen. Daarom zou het niet juist zijn om de moeilijkheden die zich in de regio Arnhem-Noord/Velp geheel en al toe te schrijven aan het falen van bepaalde parochies, pastores, vrijwilligers of bestuurders. De problemen moeten vooral gezien worden vanuit het perspectief van de zich zeer snel veranderende omgeving van de kerk. De ruimte en invloed van de kerk om zich vlug op deze veranderingen in de samenleving in te spelen zijn niet zo groot.

Echter, de inbreng van de parochianen in de discussies geeft aan dat de parochies weliswaar met aanzienlijke moeilijkheden geconfronteerd worden maar dat dit geen reden vormt om de maatschappelijke veranderingen geheel passief af te wachten; er is op verschillende punten ruimte voor en vooral behoefte aan veranderingen. De bereidheid van veel deelnemers om aan de gesprekken deel te nemen, de levendige discussies en vaak openhartige inbreng van de deelnemers en ook een aantal enthousiaste reacties achteraf wijzen op een aanzienlijke betrokkenheid bij de thematiek van geloof, spiritualiteit en kerkelijke gemeenschap. Een aanzienlijk deel van de gespreksdeelnemers behoort duidelijk tot de kernleden van de parochies en is veelal actief als vrijwilliger, maar verschillende andere deelnemers rekenen zich daar niet toe; tezamen geven zij een helder beeld van de moeilijkheden die de Arnhemse parochies hebben om randkerkelijke belangstellenden te bereiken.

De redenen die achter deze moeizame bereikbaarheid schuilgaan kunnen heel verschillend zijn: men vindt de vieringen te traditioneel of juist te vooruitstrevend, men voelt zich niet thuis of kent de pastor(es) niet goed, men kan niet in de kerk komen, men is niet op de hoogte wanneer er waar welke viering of activiteit plaatsvindt, men is verhinderd

op de momenten waarop vieringen plaatsvinden of is gewoon te druk, et cetera. Hoe dan ook moet geconcludeerd worden dat er dikwijls geen aansluiting is tussen de religieuze vraag of behoefte van parochianen, en het aanbod dat de parochies op dit moment te bieden hebben.

6.2 Parochianen: individualisering, religieuze privatisering en betekenisverlies van geloofsinhoud

In het algemeen kan gesteld worden dat bij veel parochianen sprake is van wat voor de samenleving als geheel geldt:

- a. individualisering;
- b. religieuze privatisering;
- c. geloofs-inhoudelijk betekenisverlies.

We ontleen deze beschrijving aan Bernts (2001).

Ad a: individualisering

De moderne samenleving kenmerkt zich door een hoge graad van individualisering. Dit houdt in dat burgers hun eigen sociale netwerken knopen al naar gelang hun specifieke behoeften of wensen. De voorgegeven sociale realiteiten van bijvoorbeeld de buurt waar men woont, zijn minder belangrijk dan voorheen. Men kiest vrijelijk voor partner, scholen, arbeidsplaats, verenigingen. Een tweede aspect van individualisering is dat het persoonlijke, het innerlijk heel belangrijk is geworden. De mensen en dingen om ons heen worden sterker dan voorheen gemeten of ze aan de eigen ervaringen, voorkeuren en overtuigingen beantwoorden. Authenticiteit is een belangrijke norm geworden.

Ad b: religieuze privatisering

Religieuze privatisering wil zeggen dat de rol van godsdienst en kerk in de samenleving heel smal is geworden. Geloof is iets persoonlijks geworden, en het heeft feitelijk weinig relevantie voor het leven van alledag. Dit leidt tot een soort van spagaat. Aan de ene kant wordt de kerk gezien - zo blijkt ook bijvoorbeeld uit het onderzoek *God in Nederland* - als een sociaal-diaconale organisatie die thema's van armoede en onrecht ter sprake dient te brengen. Aan de andere kant is de kerk een intieme vieringsplek bij (meestal) zeer persoonlijke, tot de privé-sfeer behorende rites de passage zoals geboorte en sterven. Het brede tussenliggende veld van een gelovig perspectief op alledaagse zaken, bijvoorbeeld arbeidsethos en werkdruk, bezinning op opvoedingsnormen, spirituele levenswijze, ethische discussies over zaken doen of over de grenzen van de wetenschap, het is een terrein waartoe de christelijke godsdiensten nauwelijks nog toegang hebben. Zelfs alledaagse verwijzingen naar godsdienst en geloof zijn moeilijk geworden.

Deze religieuze privatisering kan verklaard worden uit het proces van maatschappelijke differentiatie: de verschillende onderdelen van de samenleving (werk, opvoeding, zorg, wetenschap) gaan elk hun eigen gang en volgen een eigen logica. Een confessionele

identiteit van professionele organisaties komt steeds minder voor, en wordt ook steeds moeilijker om vorm te geven of te communiceren naar anderen. Religie is dus niet langer geïntegreerd in al die maatschappelijke velden van werk, opvoeding, zorg en wetenschap, maar is er naast komen te staan als een volgend, apart veld.

Ad c: betekenisverlies van geloofsinhoud

Uit godsdienstsociologisch onderzoek wordt duidelijk dat er in onze tijd grote vraagtekens worden gesteld bij traditionele geloofsvoorstellingen (Peters 1996). Het beeld van God wordt bij grote groepen abstract of diffuus. Men stelt zich teweer tegen invullingen ervan. De rationalisering van de samenleving en de verwetenschappelijking van ons wereldbeeld hebben hierin een rol gespeeld.

Consequenties voor houding en gedrag van parochianen

In dit onderzoek is bewust gekozen voor het bijeenbrengen van parochianen die ervaring hebben met bepaalde gelijksoortige pastorale activiteiten. Zo kan een beeld ontstaan van de houding en het gedrag van verschillende doelgroepen van parochiepastoraat: wat vinden zij van het pastoraal aanbod en welk gebruik maken zij ervan? Op grond van de bevindingen kunnen we concluderen dat de maatschappelijke processen van individualisering, religieuze privatisering en betekenisverlies van geloofs-inhoud voor verschillende groepen parochianen verschillende uitingsvormen en effecten hebben, en dat vertaald wordt in uiteenlopende meningen over en behoefte aan parochiepastoraat. Het belangrijkste onderscheid is te maken tussen enerzijds jongere en middelbare parochianen-op-afstand (randkerkelijken) en anderzijds oudere parochianen, die veelal dicht bij de parochie staan (kernleden) maar soms ook op afstand zijn geraakt.

Jongere en middelbare parochianen-op-afstand

Voor jongere parochianen geldt voor in overgrote meerderheid dat zij als randkerkelijk kunnen worden gezien: zij zijn “parochianen-op-afstand”. We geven hier geen leeftijdsgrens aan maar in het algemeen kan gesteld worden: hoe jonger, des te groter de afstand tot kerk en parochie.

Wat betreft de vraag wat dit proces van individualisering betekent voor de wijze waarop ‘parochianen op afstand’ tegen geloof en kerk aankijken, geven de gesprekken aanleiding tot de volgende constatering:

- er is vraag naar vieringen die beter aansluiten bij de eigen voorkeuren: traditioneel dan wel vernieuwend, in kleine gemeenschap van bekenden dan wel breed of zelfs anoniem; lerend, dan wel sfeervol, dan wel meditatief; kortom, één viering voor alle voorkeuren, een overkoepelend ritueel, slaat niet aan bij deze ‘parochianen op afstand’.
- hetzelfde geldt bij de sacramentele voorbereiding rond huwelijk en doop. Bij beide speelt de eigen voorkeur, de behoefte aan een meer persoonlijke invulling, een grote rol. Een eigen invulling van deze hoogst-persoonlijke familiegebeurtenissen, op een

zelf te kiezen locatie, door een zelf te kiezen pastor, al dan niet met andere dopelingen: het zijn voor de betrokken paren bijna vanzelfsprekendheden.

- ‘parochianen op afstand’ hebben het gevoel dat ze ‘zwemmen’; ze kennen weinig andere katholieken of mensen met een godsdienstige belangstelling die overeenkomt met die van henzelf. De parochiële organisatie voorziet hierin kennelijk niet meer of bereikt hen niet meer. Men mist aldus de uitnodiging, het extra ‘zetje’, om eens naar een viering te gaan of om iets te doen rond geloofsopvoeding. Men wil wel verantwoordelijkheid nemen, maar dan wel binnen een door de parochie(-pastor) aange-reikte structuur.
- kerkelijke participatie is in veel gevallen kort-durend of ad hoc; dan is er weer een fase dat men er meer mee bezig is, dan weer een fase van minder; velen bewaren steeds een zekere distantie en willen niet ‘ingelijfd’ worden.
- elke vorm van traditionele binding aan de kerk is nagenoeg geheel weggefallen. Kerklidmaatschap, kerkgang, dopen, het zijn allemaal handelingen geworden die een expliciete motivatie vergen, niet meer een sociale routine zijn. Het blijkt ook uit de naar voren gebrachte doopmotivaties: de sociaal-traditionele motivatie van familie-gewoontes en ‘het hoort er bij’ wordt niet meer genoemd. Er is bij enkelen zelfs sprake van een bijna scrupuleuze motivatie-dwang: de keuze die men maakt, moet geheel en al te verantwoorden zijn en bespreekbaar worden gemaakt met pastor (en evt. andere aanstaande echtparen, doop-ouders). De vanzelfsprekendheid van rituelen, die altijd een compromis vormden tussen individuele wensen en sociale vormen, is - althans in de beleving van veel ‘parochianen op afstand’ - verdwenen.

Religieuze privatisering betekent voor de positie van de jongere ‘parochianen op afstand’ onder meer het volgende:

- omgang met geloof en geloofsvragen is een puur individuele aangelegenheid geworden en kan moeilijk worden gedeeld. Zonder een goede structuur komt er in de praktijk weinig van geloof en bezinning terecht. Men heeft duidelijk behoefte aan een forum, een voertuig, om geloof aan de orde te stellen, te beleven, te bediscussiëren en te vieren.
- er is in het dagelijks leven haast geen structurele tijd en ruimte meer voor bezinning. De zondag, traditioneel de dag voor geloof en bezinning, loopt bij veel mensen al snel vol. De gelegenheidsstructuur voor godsdienst om iets te betekenen, is in het geding.
- men heeft behoefte aan het initiatief en de deskundigheid van “professionals” bij het verwoorden van geloofservaringen en het overbrengen van religieuze waarden en kennis. De inbreng van parochiepastores, cursusleiders en leerkrachten is noodzakelijk om een proces van leren, bewustworden en groeien op gang te brengen.

In het verlengde hiervan ligt het betekenisverlies van geloofsinhoud dat een steeds terugkerend punt blijkt:

- er bestaat grote verlegenheid en onmacht om kinderen iets bij te brengen vanuit een christelijke visie. De vertaalslag van de katholieke traditie naar het leven van alledag is moeilijk.
- de teksten van vieringen, en van gebeden en liederen, worden nogal eens als weinig aansprekend ervaren; men vraagt om overwegingen die aansluiten bij het leven van alledag en de wereldse problemen; om moderne liedteksten en enthousiasmerende muziek; soms prefereert men juist stilte.

Oudere parochianen: kernleden of op-afstand-geraakt

De maatschappelijke ontwikkelingen van individualisering, religieuze privatisering en betekenisverlies van geloofsinhoud gaan aan de oudere parochianen niet voorbij, maar hebben voor hen in veel gevallen een andere werking dan bij jongere en middelbare parochianen.

- Uit de gesprekken blijkt dat individualisering bij hen de volgende effecten teweeg brengt: er is veel eenzaamheid onder (hoog-)bejaarde parochianen. Velen zijn verweerd, kinderen wonen soms ver weg, men is soms slecht ter been en daardoor weinig mobiel. De veranderende omgeving is bezig met andere zaken, de buurt fungeert veel minder dan vroeger als een voorgegeven, vanzelfsprekend netwerk waarbinnen men aandacht voor elkaar heeft. De (vermeende) onveiligheid op straat houdt ouderen, zeker 's avonds, binnenshuis.
- oudere parochianen herkennen zich niet in het als vrijblijvend ervaren gedrag van jongere 'parochianen op afstand', die alleen op bepaalde momenten hun betrokkenheid bij geloof en parochie tot uiting brengen: kerkelijke hoogtijdagen, doop, huwelijk en andere rites de passage.
- men mist bij jongere parochianen de traditionele binding aan de kerk. Omdat alle aspecten van het kerkelijk leven - kerklidmaatschap, kerkgang, dopen et cetera - een expliciete motivatie vergen zijn er ook veel mensen - onder wie soms de eigen kinderen - die er niet voor kiezen, en onder de mensen die er wel voor kiezen herkent men de expliciete motivatie soms niet. Het vanzelfsprekende van rituelen en van het samen-kerk-zijn is verdwenen.
- nu de parochie niet meer het hechte netwerk is dat zij vroeger voor haar leden betekende ervaren oudere parochianen soms dat zij er niet meer bij horen: "Ik hoor nooit iets van de parochie". Zieken moeten zichzelf melden bij de parochie; ouderen krijgen soms maar zelden of nooit bezoek vanuit de parochie. De pastor heeft eigenlijk alleen tijd om te komen als er ernstige ziekte of stervensgevaar is, of wanneer de oudere er zelf om vraagt. Spontaan huisbezoek vindt nog maar zelden plaats, terwijl een gesprek met de pastor (of eventueel een goed toegeruste vrijwilliger) zo gewenst wordt: als signaal dat men er nog bij hoort, om de eigen leef-situatie te bespreken,

om de zorg over de veranderende maatschappij en de plaats van geloof daarin uit te spreken en om het naderende levenseinde te bespreken.

Religieuze privatisering betekent voor oudere parochianen onder meer het volgende:

- ook binnen en tussen parochies wordt zichtbaar dat iedereen een eigen omgang met geloof en geloofsvragen heeft; pastores spreken minder met “één (kerkelijk bepaalde) mond” en geven hun eigen kleur en perspectief aan hun overwegingen, gebeden en tekstkeuzes mee. Voor oudere parochianen kan dit verwarrend werken: daar waar ze voorheen in elke parochie dezelfde liturgie vierden, hetzelfde ritueel meemaakten en dezelfde standpunten hoorden, is het nu “overal wat anders”.
- in die diversiteit aan parochieculturen en meningen, ook op kerkelijk en ethisch gebied (celibaat, vrouw en ambt, homohuwelijk, pil van drion, euthanasie, et cetera) hebben sommige ouderen behoefte aan heldere en eenduidige kerkelijke standpunten, sommige vooral aan open communicatie en discussie over onderwerpen waarbij zij zich betrokken voelen en waarover zij zich op verantwoorde wijze een mening willen vormen. De inbreng van een vertegenwoordiger van de kerk hierbij is voor hen essentieel; wat de kerk vindt, doet er voor hen toe, al willen ze zelf hun mening over het thema bepalen.

Het betekenisverlies van geloofsinhoud, geconstateerd bij parochianen-op-afstand, is voor veel ouderen een terugkerend punt van gesprek:

- er bestaat onder ouderen grote zorg om het doorgeven van de katholieke en algemeen-christelijke kennis en waarden aan kinderen en jongeren. Steeds keert de mening terug hoezeer ouders, scholen en parochies hier in gebreke blijven.
- de veranderingen die plaatsvinden in de liturgie (woord-en-communievieringen, moderne gebeden en teksten) spreken sommige parochianen aan of gaan hen zelfs niet ver genoeg. Getuige geweest van de veranderingen in de R.-K. kerk in de jaren zestig en zeventig zijn zij teleurgesteld in de huidige koers van het leergezag die verdergaande vernieuwingen afremt. Voor vele andere ouderen echter vertegenwoordigen de liturgische aanpassingen slechts afgeleide vormen van waar het werkelijk om gaat, namelijk de Eucharistieviering. Dat er op veel plaatsen nog maar weinig Eucharistievieringen plaatsvinden is voor veel ouderen een bron van ergernis en/of verdriet. Zij blijven dan thuis of gaan elders ter kerke, mits ze op de hoogte zijn waar en wanneer een Eucharistieviering plaatsvindt.
- bij de rituelen rond het overlijden ervaren nogal wat ouderen onduidelijkheid en onvrede: is er de mogelijkheid tot het ontvangen van het H. Oliesel, als dat niet kan wat komt er dan in de plaats en wil ik dat wel, krijg ik een Eucharistieviering bij de uitvaart, worden er de traditionele teksten gezongen; al deze elementen die vroeger zo vanzelfsprekend waren en die voor oudere parochianen betekenis dragen zijn niet langer vanzelfsprekend en kunnen de (hoog-) bejaarde parochianen in onzekerheid doen verkeren - een onzekerheid die moeilijk bespreekbaar te maken blijkt.

Kernleden

De kernleden van de parochie zijn zij die (vrijwel) wekelijks een viering bijwonen en één of meer vrijwilligerstaken vervullen; deze twee kenmerken vallen namelijk in toenemende mate samen bij kernleden (Bernts en Kregting 2002). De kernleden bevinden zich in een spanningsveld tussen verschillende polen: de oudere parochianen die deels op afstand zijn geraakt, de grotendeels op afstand verkerende jongere en middelbare parochianen, de schaarser wordende en relatief zwaar belaste pastor(es) en, tenslotte maar niet in de minste plaats, hun eigen ervaringen en verwachtingen. De kernleden trachten - met de pastor(es) - een aanbod te realiseren dat recht doet aan oud en jong en vooral dat hen zelf aanspreekt. In elke parochie is door samenspel van bewoners, pastor(es), gebouw en geschiedenis een eigen parochiecultuur ontstaan waarin de kernleden zich in enige mate thuis (zijn gaan) voelen; het feit dat men deel uitmaakt van die gemeenschap is een waarde op zich geworden en heeft een functie in het proces van religieuze betekenisgeving van de gemeenschapsleden. De parochiegemeenschap wordt door sommige, jongere of middelbare kernleden, verwoord als een centrum waar je tijdelijk naar toe kunt gaan maar waar je ook weer vertrekken kunt ("het had een functie maar nu is het uitgewerkt, tijd voor iets nieuws"). Maar vaker bespreken gespreksdeelnemers de parochie in termen van daadwerkelijke of gewenste gemeenschap waarbij men zijn of haar bijdrage levert ("iedereen doet iets bij ons") en die buitenstaanders erbij wil betrekken ("na het vormsel de jongeren vasthouden, anders ben je ze kwijt") en mede-verantwoordelijk maken ("het is zo moeilijk om andere vrijwilligers te vinden, je ziet steeds dezelfde gezichten"). Deze kernleden werken in feite van uit een model van de parochie als vereniging (De Groot 2001) waarbij zij andere leden trachten vast te houden respectievelijk te werven. Wat het pastoraal aanbod (Zondag en Bernts 2001) en betreft is hun streven met name gericht op het bewaken van de kwaliteit van het bestaande aanbod. Van tijd tot tijd worden pogingen gedaan het aanbod te verbeteren of vernieuwen zo dat het ook andere parochianen-op-afstand aanspreekt. Dat laatste blijkt soms succesvol maar vaak moeilijk. Tot nieuw aanbod voor nieuwe groepen komt het maar zelden.

6.3 Parochies: te weinig differentiatie en gebrekkige communicatie

In de inventarisaties die voorafgaand aan dit onderzoek reeds door de projectleider tot stand waren gebracht werd reeds verkend welke voorstellen de parochies zelf tot nog toe hebben geformuleerd om hun aanbod te versterken en verbreden. In het algemeen gaat het om het streven naar verbetering van (of in eerste instantie vooral voorzetting van) bestaande activiteiten terzake van bestuur, liturgie, catechese en diaconie. Men zoekt (jongere) vrijwilligers die de bestaande activiteiten kunnen overnemen en/of inhoudelijk versterken. Maar er worden in enkele parochies ook pogingen gedaan nieuwe activiteiten op te zetten, zoals een kindernevendienst of Woord- en Communievieringen (waar deze er nog niet zijn), schoolcatechese of levensloopcatechese, of op het gebied van diaconie: dienstverlening aan de wijk en nabestaandenbezoek. In het algemeen echter moet op

grond van de gesprekken worden geconcludeerd dat wat het functioneren van de parochies betreft er tot nu toe sprake is van:

- d. te weinig differentiatie;
- e. niet voldoende ontwikkelde doelgroepenbinding;
- f. onvoldoende communicatie (zie ook Bernts, 2001).

Ad d: Te weinig differentiatie

Parochies mikken vanouds op de hele geloofsgemeenschap. De binding is uniform: alle leden behoren op gelijke wijze tot de gemeenschap. In de praktijk echter zijn de leden onderling en in de tijd gaan verschillen in hun vraag en behoefte: mensen willen onderling verschillende dingen en willen op verschillende tijdstippen verschillende dingen. Eén tamelijk uniform aanbod van liturgische vieringen en catechetische activiteiten bereikt deze sterk gedifferentieerde groep niet meer; het aanbod zal moeten inspelen op de veranderde behoeften. De gesprekken wijzen in de volgende richtingen:

- er zijn te weinig vernieuwende, niet-liturgische activiteiten waarin geloof en spiritualiteit aan de orde kunnen komen, thematisch of naar doelgroep geselecteerd.
- er is te weinig variatie in de vormgeving, inhoud en positionering van liturgische vieringen: tijd, teksten, thematiek, type muziek, het ligt vaak vast in een bepaald stramien.
- er is ruimte voor een meer projectmatige aanpak waarin mensen tijdelijk (eenmalig of gedurende een korte periode) meedoen aan een activiteit die hen thematisch/wat betreft doelgroep/wat betreft werkmethode specifiek aanspreekt. Binnen zo'n kader kunnen zij ook gemakkelijker rechtstreeks aangesproken en uitgenodigd worden en bewogen worden om een deel van de verantwoordelijkheid op zich te nemen; bovendien kunnen zo diverse pastorale methoden gecombineerd worden. In sectie 8 worden hiervoor een aantal voorstellen gedaan.

Ad e: Te weinig ontwikkelde doelgroepenbinding

In de huidige tijd is deze gemeenschap uiteengevallen in doelgroepen, zoals het proces van individualisering beschrijft. Parochies kunnen echter niet goed omgaan met doelgroepen. Deze worden door hen als tijdelijk ervaren, bijvoorbeeld rond doopvoorbereiding. Een meer categoriale insteek wordt gemist. Op basis van de gesprekken leidt dit tot de volgende constatering:

- er is weinig follow-up van incidentele vormen van participatie, bijvoorbeeld in geval van doopvoorbereiding.
- vieringen en activiteiten voor specifieke doelgroepen zoals jongeren of jonge gezinnen worden gemist, dan wel als ontoereikend beschouwd.
- parochianen voor wie vieringen specifiek bestemd zijn worden slecht bereikt (verstandelijk gehandicapten, jongeren, gezinnen).
- uitnodigingen via het eigen netwerk van gelijkgestemden (leeftijd, thuissituatie, school) worden op prijs gesteld en zijn effectief; dit gebeurt nog te weinig.

Ad f: gebrekkige communicatie

Op alle fronten blijkt uit de gesprekken dat de communicatie van de parochies met de groep ‘parochianen op afstand’ gebreken vertoont. Dit geldt voor de onderscheiden niveaus van communicatie:

- de specifieke communicatie over de eigen activiteiten en projecten van de parochie is onvoldoende; projecten speciaal voor doelgroepen (gezinnen, ouderen, verstandelijk gehandicapten et cetera) blijken soms niet over te komen, wellicht niet goed - via een persoonlijke uitnodiging - bekend gemaakt; onduidelijk is wanneer welke pastores aanspreekbaar zijn en wanneer kerk gebouwen opengesteld zijn. In dit opzicht voldoet het parochieblad niet als eigen informatiemedium voor ‘parochianen op afstand’.
- communicatie met ouderen: wat kan men verwachten rond het levenseinde, waaruit kan men kiezen, hoe kan men een gesprek met de pastor aanvragen, waar is welk type viering?
- ook nu reeds vinden er verspreid over de stad vele verschillende vieringen en activiteiten binnen de parochies plaats; parochianen weten dit maar weten niet wat, wanneer, waar en hoe. Er is behoefte aan “stadskerkblad”: juist omdat parochianen zo sterk gedifferentieerd zijn willen zij weten wat wanneer waar in de stad te doen is: waar is een Eucharistieviering, waar preekt pastor X, waar zingt dat speciale koor, is er ergens een viering voor kinderen/jongeren/verstandelijk gehandicapten, waar is die thematische avond/fietstocht/wijkproject? Daarvoor is een veel breder communicatiemedium (stadskerkblad, pagina in regionaal dagblad of zondagskrant) nodig dat een wijder perspectief heeft dan de eigen territoriale parochiegemeenschap.

6.4 Behoefte aan authenticiteit

Een wijze waarop individualisering tot uiting komt is het streven naar authenticiteit. Recent verscheen over het verband tussen beide verschijnselen een studie door Steggerda en Zondag (red., 2002; met name hst. 1, 6, 7 en 8). Centraal staat de notie dat de identiteit niet langer voornamelijk een sociaal afgeleide identiteit is, bepaald door afkomst, status, beroep en leefsituatie, en meer een innerlijke afgeleide, persoonlijke identiteit geworden. Hierdoor ervaren mensen zichzelf in sterkere mate dan voorheen als verschillend van elkaar en zijn ze in hogere mate zelf bepalend voor de invulling van die identiteit; andere belangrijke kenmerken van individualisering zijn dan ook zelfontplooiing en creativiteit; de bespreking van deze verschijnselen wordt gevoed door het begrippenkader van de cultuursocioloog Taylor. Deze ontwikkelingen hebben aanzienlijke consequenties voor de beleving van geloof en van gemeenschap, zowel in de liturgie als in activiteiten van religieuze vorming (zoals bijbelgroepen, jeugd- en jongerencatechese, thema-bijeenkomsten et cetera), alsook voor de beleving van en verwachtingen ten aanzien van de inbreng van professionele pastores.

Nadruk op religieuze beleving

Voor levensbeschouwing en religie heeft individualisering grote gevolgen. Het religieus beleven is belangrijker geworden dan vroeger. Dit gaat samen met een afname van de belangstelling om dit religieus beleven vorm te geven binnen geïnstitutionaliseerde kaders - de kerken. Geloven is meer dan vroeger een autonome, op de geloofsbeleving gerichte activiteit, die desalniettemin samen met anderen beleefd en vormgegeven kan worden, maar op een andere manier dan vroeger. Het model waarin men gelooft wordt niet meer vanzelfsprekend buiten zichzelf gevonden, bijvoorbeeld in de kerk of traditie, maar diep in zichzelf, in het eigen religieus ervaren. De behoefte om bezig te zijn met levensbeschouwelijke vragen is niet afgenomen maar wel de bereidheid het antwoord op zingevingvragen te formuleren in bestaande, van tevoren geformuleerde antwoorden zoals bijvoorbeeld de kerken die bieden. De moderne mens wil zelf, in vrijheid, op zoek naar datgene wat hem of haar religieus beweegt. Hieruit volgt dat een kerk die vaste modellen aanbiedt aan gelovigen de moderne geïndividualiseerde mens niet meer zo zal aanspreken; het geloof in “aangenomen” waarheden is vervangen door geloof in wat men zelf als waar ervaart. Wat daarom meer aanspreekt is een kerk die helpt bij de zoektocht van geïndividualiseerde mensen naar hun persoonlijke vragen en antwoorden. Hierbij hoort het ‘shoppen’ op de markt van levensbeschouwing en geloof waarbij men zelf zoekt naar en bepaalt wanneer en wat men gelooft zonder dat men zich laat leiden door conventies. Mensen streven naar subjectwording: zij wensen ‘heel’ te worden, in contact te komen met de eigen kern, wat dat ook moge zijn. Het algemene streven van religieuze vorming is gericht op authenticiteit: men wil in contact worden gebracht met iets dat ‘echt’ van henzelf is, namelijk een eigen en echt geloof en dat ten diepste iets zegt over jezelf. Met andere woorden, geïndividualiseerde mensen willen niet alleen zelf bepalen wat zij geloven, zij willen zichzelf ook ten diepste uitdrukken in dat geloof. Geloof is daarmee een vorm van zelfarticulatie: door te geloven definiëren mensen zichzelf, vormen zij een deel van hun eigen identiteit.

Functie van groepen in geïndividualiseerde maatschappij

De geïndividualiseerde mens die op zoek is naar antwoorden op levensbeschouwelijke vragen, wil dit doen in relatie met anderen: men verlangt naar een dialoog die gebaseerd is op gelijkwaardigheid en waarin de individuele identiteit wordt gerespecteerd. De dialoog suggereert betrokkenheid met de ander maar is echter vaak (ook) instrumenteel van aard, in die zin dat zij via de band van de ander weer leidt tot zichzelf en in feite vaak het zoeken dient naar bevestiging en erkenning. De inhoud van het eigene bepaalt men immers zelf, daarover dienen anderen geen oordeel uit te spreken. Echter, conform het model van Taylor zou een authentieke geloofsidentiteit zou zich idealiter moeten ontwikkelen in dialoog met anderen - socialiteit - en tegen de achtergrond van een met anderen gedeeld normen- en waardepatroon - moraliteit. Steggerda onderzocht de praktijk van religieuze vorming en vond enerzijds dat mensen die ervaring hebben met het aanbieden van religieuze vorming individualisering voornamelijk associëren met een afname van sociale contacten en van gedeelde waarden en normen; anderzijds blijkt in de praktijk van religieuze vorming er wel degelijk aandacht te zijn voor socialiteit en moraliteit: de nadruk op subjectvorming

gaat samen met aandacht voor sociale relaties. Niet alleen heeft de vorming altijd plaats in (kleine) groepen, aangezien de groep een plek biedt waar men veilig met anderen over geloof kan praten in een sfeer van tolerantie en respect, rekening houdend met de eigenheid van de ander. Daarnaast heeft de groep een functie in het actief aanbieden en ontvangen van steun en erkenning. Ook met het oog op de zelfontplooiing van de individuele mens vervult de groep een belangrijke functie. Men biedt elkaar bevestiging en erkenning. Tenslotte blijkt dat cursusleiders zelf sociale waarden, gefundeerd in het christendom, als barmhartigheid en rechtvaardigheid voor belangrijk houden en willen overdragen.

Juist binnen een geïndividualiseerde context blijft de, kleine, groep van groot belang. De groep is klein genoeg om individuen tot hun recht te laten komen, maar ook groot genoeg om een bron van erkenning en sympathie voor de ander te kunnen zijn, waardoor isolement en eenzaamheid worden voorkomen. Dit ligt anders in de grotere geloofsgemeenschap zoals de parochie. Voor veel mensen is deze vorm minder populair; immers, voor de geïndividualiseerde mens geniet een kerkelijke instantie geen autoriteit meer, louter op basis van het feit dat het een eeuwenoude traditie is. Een traditie of instituut moet zichzelf eerst waarmaken als betekenisvol voor de persoon zelf, daarna volgt de waardering van de leden, in dit geval de kerkleden. Geïndividualiseerde mensen kunnen slechts vrede hebben met een kerk, indien deze door hen continu bevraagd kan en mag worden op zijn geloofwaardigheid. Desondanks blijft lidmaatschap van een institutie als de kerk ook voor de geïndividualiseerde mens zeker een optie. De keuze voor het onderschrijven van een traditie of het lid worden van een kerk zal meestal gebaseerd zijn op een eigen keuze, een keuze die voortdurend bevraagd en getoetst zal worden en die misschien tijdelijk is.

Belangrijk is het echter vast te stellen dat de grotere geloofsgemeenschappen op parochieniveau en daarboven wel onontbeerlijk voor de beleving van het geloof en ook voor het voortbestaan van een kerkelijke structuur. Hier stuiten we op een dilemma. Het is duidelijk dat een voedingsbodemp vanuit een groot, stabiel geheel onontbeerlijk is om tijdelijke kleine groepen te kunnen herbergen; een meervoudig aanbod van kortlopende en langer lopende activiteiten dient het meest de verscheidenheid in de behoeften van geïndividualiseerde mensen. Echter, de vorming en instandhouding van de grote geloofsgemeenschap komt hiermee onder druk te staan. Met andere woorden, professionals binnen de kerk (pastores, cursusleiders) en kadervrijwilligers zullen randkerkelijken het meest effectief aanspreken als zij zich conformeren aan de diverse en kortdurende behoeften en eisen van de geïndividualiseerde mens, maar boeten hiermee noodzakelijk in op hun eigen ideologische (christelijke/katholieke) uitgangspunten waarmee ze minder deelnemers kunnen bereiken. De grote vraag is dus hoe tegelijkertijd zorg te dragen voor de opbouw van een blijvende geloofsgemeenschap.

Religieuze vorming in een geïndividualiseerde maatschappij

De behoefte aan religieuze vorming blijkt ook in het onderhavige onderzoek in Arnhem-Noord/Velp aanzienlijk. Welke wijze van vorming kan men het beste kiezen? Zondag geeft een indeling in vier manieren van religieuze vorming, die feitelijk fasen van een ideale ontwikkeling representeren:

- gewenning; overname van religieus gedrag door gewenning aan gewoontes op niet geverbaliseerd, pre-reflectief niveau, in de praktijk tot stand gebracht door opgroeien binnen een gemeenschap met religieuze waarden en gedragspatronen. Deze wijze van vorming wordt op dit moment nog maar weinig “toegepast” en kan, door zijn pre-reflectieve karakter, niet later alsnog worden ingezet als vormingsinstrument.
- overdracht van kennis; overname van religieus gedrag doordat iemand zijn of haar eigen religieuze opvattingen, waarden en normen bekend maakt, expliciteert voor een ander.
- verheldering; externe verheldering - door middel van objectieve informatie over religie - en interne verheldering - van religieuze waarden en normen die al ‘in’ een persoon aanwezig zijn.
- communicatie; sociaal, intermenselijk handelen met als doel elkaar te begrijpen en tot wederzijdse overeenstemming te komen op basis van argumenten en goede redenen.

In een geïndividualiseerde samenleving is de laatstgenoemde methode, communicatie, bij de religieuze vorming het na te streven model. Het werken met overdracht en verheldering zal dan in het teken staan van communicatie als uiteindelijk doel. Goede religieuze vorming is echter niet uitsluitend tot communicatie te herleiden; de andere methoden zijn, afhankelijk van de mate van voorkennis en inculturalisatie van de deelnemers, evenzeer aan de orde. Wie een aanbod van religieuze vorming wil realiseren, zal dus over een breed scala aan methoden dienen te beschikken; de doelgroepen zijn immers sterk uiteenlopend. We maken hier ten eerste onderscheid tussen kernleden, die veelal wat ouder zijn, en randkerkelijken, die veelal jonger of van middelbare leeftijd zijn.

Vorming voor kernleden

De eerste doelgroep van deelnemers aan religieuze vormingsactiviteiten, die in het onderhavige onderzoek met name werd gezien bij de bijbel- en geloofsgroepen en verdiepingsbijeenkomsten, zijn mensen die een actieve rol spelen in de parochies als min of meer reguliere kerkgangers en (veelal) vervullers van één of enkele vrijwilligerstaken: de kernleden. Deze kernleden zijn wat betreft achtergrond en leeftijd (50+) nog redelijk op de hoogte van het christelijke erfgoed (gewenning en overdracht). Voor hen is een persoonlijke en ervaringsgerichte geloofsontwikkeling (verheldering en communicatie) binnen een veilige omgeving van een kleine groep adequaat. Voor deze deelnemers is zo’n groep een soort moderne geloofsgemeenschap. Het is voor mensen die zich willen bezighouden met zingeving- en geloofsvragen een bij de tijd passende manier.

Vorming voor randkerkelijken

Een tweede belangrijke doelgroep van deelnemers wordt met name gezien bij voorbereidingsbijeenkomsten voor sacramenten en rites de passage: randkerkelijke mensen die nauwelijks nog kennis hebben van de christelijke en katholieke geloofstraditie; een grote en groeiende groep jongere en middelbare parochianen-op-afstand. De vraag is of zij wel probleemloos kunnen worden aangesproken op hun geloofserva-

ren: in welke termen kan men de ervaringen met elkaar delen, als men nauwelijks een gemeenschappelijk referentiekader heeft met bijbehorende betekenissen en symbolen. Door de combinatie met de religieuze communicatie die wordt nagestreefd door pastorale professionals en kadervrijwilligers ontstaat een spanningsveld. Wie ervan uit gaat dat het religieus gevoelen en ervaren een algemeen menselijk gegeven is, heeft er geen probleem mee om zelf met deze randkerkelijke groep mensen te werken, op een manier die streeft naar bewust worden van religieuze gevoelens en ervaringen (communicatie); wie er echter van uit gaat dat religiositeit noodzakelijkerwijs moet worden uitgedrukt in een in de traditie overgeleverd betekenisstelsel dat men zich eerst eigen moet maken, zal van mening zijn dat eerst invoering in de uitgangspunten van een geloofstraditie (overdracht/verheldering) moet plaatsvinden alvorens men bij randkerkelijken toekomt aan geloofsvorming en geloofsverdieping.

Plaats van orthodoxie in religieuze vorming

Een ander belangrijk onderscheid dat binnen beide groepen, kernleden en randkerkelijken, speelt is dat naar het uitgangspunt voor geloof dat gehanteerd wordt. Waar velen zich zijn gaan beroepen op de authenticiteit van de eigen geloofservaring, zijn er anderen die zich blijven beroepen op aannames van de waarheid - de zogenaamde orthodox-gelovigen. Deze laatste groep, veelal oudere parochianen, gelooft op een in de traditie gewortelde wijze en blijft zich veelal ook uitdrukken in de taal van de traditie. Deze groep zal zich in feite zelden aanmelden als deelnemer van vormingsbijeenkomsten voor volwassenen die op geloofsontwikkeling door communicatie gericht zijn. Orthodoxe jongeren zijn er ook, zij het niet in grote getale, maar zij zullen zich dikwijls in boven-territoriale organisaties verenigen (charismatische bewegingen, diocesane ontmoetingen). In dit onderzoek werden zij onder de gespreksdeelnemers niet aangetroffen.

Wat vormingsactiviteiten en dekenale vormingsactiviteiten lijkt met andere woorden sprake van zelfselectie. Steggerda zet uiteen dat een werkwijze binnen vormingsgroepen die zich richt op communicatie in functie van persoonlijke en ervaringsgerichte geloofsontwikkeling problematisch is waar de hiervoor fundamentele uitgangspunten - luisteren naar en respecteren van elkaars opvattingen - moeilijk te verenigen is met de waarheidsclaim van de orthodoxie. Anderzijds doet de afgegrensde interpretatie van authenticiteit, als zijnde gebaseerd op 'eigen woorden' en 'geen vaste formules', evenzeer vrezen dat orthodoxe gelovigen die in traditionele taal spreken moeilijk zullen worden erkend in mogelijke aanwezigheid van authenticiteit, als zou orthodoxie niet kunnen samengaan met oprecht geloof. Het is zaak dat ook voor orthodox gelovigen plaats en respect is in een breed aanbod van geloofsverdiepende activiteiten.

Authentieke pastores en kadervrijwilligers

Ook voor de pastorale beroepskrachten - en in hun kielzog de kadervrijwilligers die een deel van hun taken zullen of reeds zijn gaan overnemen - geldt, dat zij door de geïndividualiseerde samenleving op hun authenticiteit worden beoordeeld. In één van de gesprekken met Arnhemse parochianen werd bijvoorbeeld opgetekend: "Volgens enkele aanwezigen zijn pastores tegenwoordig niet meer zo gemotiveerd. Ze moeten

zich vaak voornamelijk bezighouden met zaken als uitvaarten, hun werkdruk is te hoog of hun publiek is erg klein. Het zou goed zijn als bij hen de beleving en inspiratie zou terug komen, zodat de kerk ook voor nieuwe leden aantrekkelijk overkomt.” Met andere woorden: van pastores en kadervrijwilligers wordt niet alleen initiatief en aandacht verwacht, zij zijn ook zelf, als gelovige voorganger en als persoon, in het geding met hun geloofservaringen, wellicht geloofstwifels, motivatie vanuit het geloof. Dergelijke blijken van een eigen religieuze invulling - authenticiteit - worden door parochianen ‘op afstand’ verwacht en meer op prijs gesteld dan vanuit de kerk verkondigde geloofsinhouden en -waarheden. Dat stelt hoge eisen aan de eigen spiritualiteit van pastores en kadervrijwilligers en aan hun communicatieve vaardigheden. Daar waar pastores voorheen op basis van hun ambt de kerk vertegenwoordigden en daarmee geloofwaardig en gezagsvol waren, is de pastor thans in belangrijke mate gedeïstitutionaliseerd (Nauta 2000): pastores dienen hun geloofwaardigheid en gezag nu zelf en steeds opnieuw te verwerven bij steeds andere groepen parochianen.

In feite vragen parochianen om een charismatisch leiderschap bij hun voorgangers: de naar zelfontplooiing en zelfverwerkelijking strevende geïndividualiseerde gelovige heeft op deze moeizame zoektocht behoefte aan de leiding van een inspirerende lantaarndrager, die hem echter niet dwingend de te volgen koers mag voorschrijven. Zo ontstaat ook hier een spanningsveld waarin pastores moeten bewegen, want het is niet eenvoudig om charismatisch te zijn zonder krachtig of zelfs dominant over te komen. Onthullend zijn in dit verband de kenmerken die pastores zichzelf toeschrijven (Zondag 1999): zij willen graag bezielend en daadkrachtig zijn, maar ambiëren het in mindere mate om andere mensen daadwerkelijk te veranderen - die verandering moet uit mensen zelf voortkomen, hooguit daartoe geïnspireerd door de pastor. Omdat de opvattingen achter al deze ontwikkelingen moeizaam sporen met een kerkopvatting waarin het priesterambt een centrale rol speelt kan de kerk de discussie over deze ontwikkelingen niet goed dragen. De pastores staan op dit punt voor zeer grote uitdagingen.

7 Enkele aanbevelingen

Op grond van de bevindingen van deze eerste, algemene fase van het onderzoek, waarin het pastorale aanbod aan bestaande doelgroepen in de parochies Arnhem-Noord en Velp werd geëvalueerd, kan een aantal eerste aanbevelingen in twee richtingen worden gedaan.

7.1 Dienstverlenende kerk versterken

In de eerste plaats wijzen de bijdragen van de gespreksdeelnemers uit de uiteenlopende groepen duidelijk in de richting van een behoefte aan een dienstverlenende kerk (zie o.m. De Groot 2001). Hieronder kan worden verstaan een kerkelijke gemeenschap die de verschillende en veranderende behoeften van haar parochianen verstaat en daarnaar handelt voor zover zij dat kan en wenselijk acht. De parochianen in Arnhem-Noord/Velp die aan de gesprekken deelnamen vielen op door hun uiteenlopende achtergronden en behoeften. Er is sprake van generaties lang in de stad zelf gewortelde parochianen en parochianen die voor HBO-studie of arbeid (veelal op HBO+ niveau) naar Arnhem of Velp zijn gekomen; parochianen die in oudere of nieuwere Arnhemse volkswijken wonen en parochianen die in statige villa-wijken van noord-west Arnhem en Velp wonen; parochianen die zich thuis voelen in een traditioneel-katholieke kerk en parochianen die vernieuwing van de kerk zoeken omdat zij de aansluiting missen bij een groot deel van de traditionele kerk. Als groep genomen verwoordden de gespreksdeelnemers ten aanzien van hun parochie behoefte aan:

- gedifferentieerde, kwalitatief goede, aansprekende en bij het leven aansluitende vieringen, waarin zowel ruimte is voor traditionele liturgie en koorzang als voor vernieuwende teksten en op het moderne (mede door new age geïnspireerde) spiritualiteitsverlangen aansluitende bijeenkomsten; zowel eucharistievieringen als andere liturgische vormen;
- catechetische activiteiten die in de traditie gewortelde, gemeenschappelijke geloofsinhouden overbrengen maar tevens aansluiten bij de actualiteit, bij vraagstukken in de eigen levensfase, bij activiteiten en programma's op de school van de kinderen (immers, ouders zelf voelen zich veelal onmachtig om de geloofsinhouden over te brengen en verwachten hier een aandeel van de - speciaal gekozen - confessionele school, en als die het niet doet van de parochie);
- eigen aandeel als parochianen in kortdurende, inhoudelijke gespreksgroepen en projecten rond sacramenten, rites de passage, bijbel of actuele thema's
- de mogelijkheid voor persoonlijke inbreng van parochianen bij de viering van met name doop, huwelijk en uitvaart;
- persoonlijk, authentiek contact met de pastor op (moeilijke) levensmomenten;
- persoonlijke betrokkenheid van parochievertegenwoordigers bij parochianen in de latere levensfasen (huisbezoek);

- informatie en vervolgcontact vanuit de parochie afgestemd op de eigen leefsituatie (jong gezin, schoolgaande kinderen, ouderen et cetera);
- gedetailleerde, regelmatig verstrekte informatie over het stads-brede aanbod aan vieringen wat betreft tijd, aard van de viering, voorgangers, koor en thema, alsook over het stads-brede aanbod aan catechetische, diakonale en andere parochie-activiteiten (cursussen, thema-avonden et cetera);
- duidelijke communicatie in het bijzonder aan oudere parochianen over mogelijkheden die de parochie biedt rond sacramenten, met name wat betreft de Eucharistieviering, het H. Oliesel en ook de uitvaart.

Op al deze punten kunnen de parochies hun aanbod beter afstemmen en zo hun dienstverlening aan de kerkleden versterken. De parochies - pastores en parochiebesturen - zullen deze en nog andere, meer specifieke behoeften zoals die uit de gesprekken naar voren komen (zie hoofdstukken 5 en 6 alsook de bijlage) op zich in moeten laten werken en zich ertoe verhouden: wat kan gemakkelijk gerealiseerd worden, wat vinden we wenselijk vanuit pastoraal-theologisch uitgangspunt, wat past binnen ons - reeds vormgegeven of nieuw te ontwikkelen - pastoraal beleid, wat heeft prioriteit en wat doen we later? Duidelijk is in ieder geval dat een breed en gedifferentieerd bereik van het pastoraal aanbod staat of valt met een goede communicatie van dit aanbod. Het belang van bereikbare parochies en pastores, alsook van regelmatig, over de gehele stad Arnhem verstrekte informatie over het reeds ontwikkelde pastorale kan niet overschat worden.

7.2 Kerkgemeenschap verbreden

De volgende vraag is op welke plaatsen reeds expliciet gestreefd wordt naar het verbreden van de kerkgemeenschap door het trachten te bereiken van thans minder bereikte doelgroepen - delen van 'de 80%', nl. dat deel van de parochianen die zich bevinden buiten de kern-kring van actief betrokken parochianen, de zogenoemde randkerkelijken. Op grond van de eerder gemaakte inventarisatie van parochieaanbod lijkt met name het geval te zijn bij parochies die extra inzetten op schoolcatechese, nabestaandenbezoek en dienstverlening aan de wijk. In het laatste geval is de doelgroep nog wat breder dan de '80%', namelijk de directe *omgeving* van de parochiegemeenschap. Deze verbreding naar buiten raakt aan de diakonale taak van de parochie, waarop hieronder het eerst wordt ingegaan; vervolgens wordt ingegaan op verbreding van de kerkgemeenschap onder de randkerkelijke parochianen.

Diakonale verbreding

Arnhem is een voor Nederlandse begrippen behoorlijk grote stad en kent de bij een grotere stad behorende problematiek, zoals achterstandswijken, verslaving, prostitutie, verblijf van illegalen en concentratie van allochtonen in bepaalde volkswijken en scholen. Een diakonale verbreding zou op basis van interpretatie van het *mission statement* van de parochies kunnen worden ingevuld met: actief aanwezig zijn in de directe omgeving van de parochie in wijk en buurt ('presentie') en met name in

achterstandswijken diakonale of pastorale contacten leggen met buitengeslotenen (allochtonen, sociaal zwakkeren); diakonale of pastorale contacten met gemarginaliseerden (vluchtelingen, woonwagenbewoners, daklozen), pastorale contacten met mensen in moeilijke gezinssituaties (gescheidenen, eenoudergezinnen, stiefgezinnen). Deze typen activiteiten typeren de kerk als betrokken, zelfs 'dienstverlenende' instelling, maar dan naar groepen die geen deel uitmaken van de kerngemeenschap - de '20%' - deze activiteiten zouden veeleer, georganiseerd in projectmatige verbanden, gedragen moeten worden door de kerngemeenschap.

De belangrijkste vraag die de parochies in dit kader moeten beantwoorden, is hoe zij aan hun maatschappelijke betrokkenheid vorm willen geven. Welke doelgroepen willen de parochies met prioriteit bereiken? Hoe kunnen activiteiten met en voor deze doelgroepen opgezet worden? Zijn daar al concrete ideeën over? Wie wil men bereiken en wat wil men bereiken? Met welke organisaties wordt samengewerkt? Hoe worden vrijwilligers geworven? Met name scholen, peuterspeelzalen, buurt- en wijkhuizen, allochtoneninstellingen, daklozen- en vluchtelingenzorg en de afnemers van hun 'diensten' zijn hier informatiebronnen. Binnen het kader van het KASKI-onderzoek zou een keuze gemaakt kunnen worden.

Verbreiding door levensloopbenadering

Onder het hoofdje 'dienstverlenende kerk versterken' kwamen al een aantal mogelijkheden naar voren om het pastoraal aanbod op met name oudere parochianen beter af te stemmen. Deze groep blijkt niet homogeen, maar bestaat uit verschillende subgroepen die uiteenlopende behoeften hebben, meer gericht op persoonlijke betrokkenheid en gezelligheid, op bediening van sacramenten en/of op thematische informatie en uitwisseling.

Een andere belangrijke, thans minder bereikte doelgroep is die van de oorspronkelijk katholieke maar inmiddels randkerkelijke tot niet-kerkelijke leeftijdsgroep van 20 tot ca 50-jarigen: actieve, werkende (jong)volwassenen in de fase van relatievorming/ gezinsvorming/ maatschappelijke ontplooiing. Een deel van deze groep benadert de kerk zelf wanneer een kerkelijk huwelijk, doop of eerste communie aan de orde is; men neemt dan even deel aan voorbereiding en viering zelf, en verdwijnt dan weer uit het zicht om eventueel af en toe, met hoge feestdagen, een liturgieviering bij te wonen. Het kerkelijk jaar met zijn liturgische vieringen betekent in deze groep weinig meer. Hoe kan de kerk iets of meer betekenen voor deze gehaaste en drukbezette groep die in de samenleving en economie zo duidelijk hun stempel zet en binnen de kerk zo weinig zichtbaar is? Een poging om bij hun perspectief aan te sluiten is wellicht wat één van de parochies heeft genoemd als voornemen voor "levensloopcatechese".

Immers, als leerhuis voor parochianen op hun levensweg kan de kerk als gemeenschap een nieuwe impuls krijgen en via deze groep kunnen ook kinderen bereikt worden. Aansluiten bij de levensloop betekent een langdurig contact aangaan met groepen parochianen in bepaalde levenssituaties om hen te informeren over het aanbod van de parochie wat betreft catechetische cursussen en bijeenkomsten, voorbereidingsbijeenkomsten op sacramenten, follow-up-bijeenkomsten en thematische projecten. Dit contact kan op verschillende manieren, liefst naast elkaar toegepast,

plaatsvinden, bijvoorbeeld door middel van nieuwsbrieven, persoonlijke uitnodigingen en jaarlijkse info-avonden.

In voorbereiding hierop kan het de moeite waard zijn in gesprek te gaan met parochianen die reeds ervaringen opdeden met catechetische parochie-activiteiten (communie- en vormselvoorbereiding, jongerenpastoraat, huwelijksvoorbereiding, doopvoorbereiding) en daarbij nauwgezet kennis te nemen van door parochianen zelf mede tot stand gebracht liturgisch materiaal, bijvoorbeeld t.b.v. doopvieringen en huwelijksluitingen (eventueel uitvaart). Dit zijn gelegenheden waarbij ook randkerkelijken bereikt worden en hun inbreng hebben in de vieringen. Waarom kozen zij voor bepaalde teksten en gebaren? Wat betekenen deze voor hen? Hoe beleefden zij deze zelf mede bepaalde liturgie in vergelijking met de wekelijkse liturgie? Hoe kan het vieren van liturgie voor hen meer betekenis krijgen?

Met deze laatste vraag wordt een tweede, wellicht nog belangrijker aspect aangesneden: hoe kan deze randkerkelijke groep parochianen, buiten de kerk zo invloed- en ideeënrijk in de Arnhems/Velpse gemeenschap, meer betekenen in en voor de Arnhems/Velpse kerkelijke gemeenschap? Als de wekelijkse liturgie geen begaanbare weg meer is, kunnen hier ook niet-kerkelijke, onconventionele manieren van contactleggen bewandeld te worden: wijk- en buurtberaad, lagere en middelbare scholen, ziekenhuizen, gemeente. De vraag is welke ideeën, twijfels en behoeften er (latent) aanwezig zijn of gesignaleerd worden door mensen binnen deze instellingen te raadplegen. Waar kan aangesloten worden, welke benaderingen zijn levensvatbaar of zelfs dringend gewenst?

7.3 Tentatieve uitwerking van pastorale doelgroepen-benadering

Een aantal voorbeelden van mogelijke projecten die een diakonale en/of catechetische component hebben en waarmee beoogd kan worden verschillende binnen- en buitenparochiële doelgroepen in Arnhem-Noord en Velp te bereiken wordt hieronder uitgewerkt, naar behoefte uit te dunnen dan wel uit te breiden.

Vooraf moet worden opgemerkt dat de gekozen benadering er steeds voor dient te zorgen dat de benaderde niet uitsluitend als object van pastoraat, diakonie of catechese wordt gezien in plaats van als volwaardig subject: lid van een (kerk-)gemeenschap. Niet alleen bij gemarginaliseerden is dit wellicht moeilijk, maar ook bij randkerkelijken dient gezocht te worden naar manieren waarop aan de subjectkant van mensen recht kan worden gedaan. Is dit bijvoorbeeld mogelijk waar mensen in liturgie bijeenkomen en vandaar uit of op weg daarnaar toe andere activiteiten ondernemen, zoals door liturgie op of met school? Liturgie kan een laagdrempelig 'middel' blijken om mensen te bereiken, mits deze op een vrijblijvend uitnodigende, bij de situatie passende en op de doelgroep afgestemde wijze wordt georganiseerd. Pastorale, diakonale en/of catechetische activiteiten kunnen dan voorafgaand aan of volgend op de liturgie worden aangeboden. Wellicht dat kortlopende, thematische projecten op het diaconale en catechetische vlak hier mogelijkheden bieden, zodat de verschillende soorten doelgroepen ook dichter bijeengebracht kunnen worden. Een

grote moeilijkheid zal hierbij steeds zijn de juiste balans tussen vrijblijvendheid en tijdelijkheid enerzijds, en diepgang anderzijds te bereiken. Een aantal voorbeelden:

- doelgroep: kinderen-bejaarden
methode: kinderen maken, op school of in de parochie, een tekening voor de bejaarden in het verzorgingshuis om de hoek en overhandigen die zelf in een gezellige bijeenkomst; misschien kunnen ze nog wat vaker samenkomen, als er iets te vieren is op school of in de kerk;
combinatie: diakonie en catechese;

- doelgroep: gezinnen, ouders, oudere kinderen
methode: voorbereiden liturgie met ouders en/of kinderen:
met een groep ouders (en hun kinderen) of met een groep jongeren een aantal keren bijeenkomen om een viering voor te bereiden rond een thema. Samenwerking met basisschool/middelbare school is nodig om ouders/kinderen te werven en een thema (oorlog, verdeling van arm en rijk, nieuw leven, natuur enzovoorts) te kiezen.
combinatie: catechese, geloofscommunicatie en liturgie;

- doelgroep: adolescenten
methode: eindexamenproject waarbij leerlingen hun idealen, angsten en verwachtingen voor de toekomst bespreken en in liturgische viering uitspreken
combinatie: catechese, geloofscommunicatie en liturgie

- doelgroep: studenten
methode: samenwerkingsprojecten met studenten aan de hogescholen door middel van stages of klussen: administratie of communicatie verbeteren, kerkversieringen schilderingen opknappen, ervaringen uitwisselen met leerling-verpleegkundigen, tentoonstelling organiseren voor kunstacademie-studenten door bv. prijsvraag voor religieuze kunst, et cetera.
combinatie: diakonie en geloofscommunicatie

- doelgroep: rouwenden
methode: met een groep nabestaanden een viering t.g.v. Allerzielen voorbereiden in een aantal groepsgesprekken
combinatie: persoonlijk pastoraat, geloofscommunicatie en liturgie

- doelgroep: jonge ouders
methode: vervolgbijeenkomsten aanbieden aan pasgetrouwden en/of doopouders om na de sacramentele viering contact te houden en vaker bijeen te komen rond thema's van (geloofs)opvoeding, uitwisseling van ervaringen
combinatie: catechese en geloofscommunicatie

- doelgroep: alleenstaande ouders
methode: gespreksgroep of inloop-koffie-uur om alledaagse ervaringen en moeilijkheden uit te wisselen met uitstapje als afsluiting
combinatie: diakonie en geloofscommunicatie

- doelgroep: (bijna) gepensioneerden
methode: gespreksgroep over nieuwe levensinvulling, uitmondend in gezamenlijk inzetten van deskundigheid in wijk en buurt waar nodig (school, buurthuis, ?)
combinatie: diakonie en geloofscommunicatie

- doelgroep: ouders van jonge kinderen
methode: op ouderavonden een boekenmarkt opzetten van verschillende soorten kinderbijbels en andere catechetische materialen, met deskundig commentaar; kortdurend leesclubje opzetten, eventueel uitmondend in viering
combinatie: catechese en liturgie

- doelgroep: oudere parochianen
methode: informatie ontwikkelen en verstrekken via huisbezoek, gecombineerd met mogelijkheid tot onderlinge uitwisseling of bijeenkomst in verzorgingshuis of bejaardenontmoetingsplaats over vragen rond het levenseinde (pastorale contacten, laatste sacramenten, palliatieve zorg en euthanasie, uitvaart)
combinatie: diakonie en geloofscommunicatie

Besluit

Uiteindelijk zullen de parochies in Arnhem-Noord en Velp een keuze moeten maken op welke doelgroepen zij zich in eerste instantie met name wensen te richten. De - mogelijk mede door het KASKI in een volgende onderzoeksfase te beantwoorden - vraag is dan, op welke wijze deze doelgroepen pastoraal benaderbaar zijn en of de voorgestelde pastorale methoden daadwerkelijk inspelen op reële of latente pastorale vragen. Een daaraan gekoppelde vraag is, welke rol en verwachtingen professionele pastores en kadervrijwilligers voor zichzelf zien en welke verwachtingen pastoranten ten aanzien van hen hebben bij het ontwikkelen en daadwerkelijk uitvoeren van toegesneden pastoraal aanbod voor de gekozen doelgroepen.

Hierbij kan de vraag naar de pastorale organisatie niet ongenoemd blijven. Thans zijn de inspanningen van de parochies - pastores en parochiebesturen - weliswaar in toenemende mate gericht op onderlinge samenwerking, maar toch nog onvoldoende om een verbod van beleid en wegvloei van krachten te voorkomen. Verminderd draagvlak onder de parochies en discontinuïteit in de pastorale bezetting maken schaalvergroting en krachtenbundeling noodzakelijk om kwaliteitsverbetering en differentiatie van pastoraal aanbod tot stand te kunnen brengen. Deze zullen niet gerealiseerd worden waar parochies al hun aandacht nodig hebben om als eigen

gemeenschap overeind te blijven. Juist indien pastores in een team samenwerken kunnen afzonderlijke parochiegemeenschappen zich gaan profileren, en waar parochiebesturen zich verenigen kunnen moeilijke besluiten over gebouwen en liturgische vieringen slagvaardiger en onder gezamenlijke verantwoordelijkheid worden genomen, opdat er meer ruimte komt om specifiek op bepaalde doelgroepen en wijken gerichte activiteiten te ontwikkelen.

Bronnen

T. Bernts (1998). *De 'AAP' uit de mouw. Een evaluatie- en behoefte-onderzoek in de parochies H. Agatha in Zandvoort en HH. Antonius en Paulus in Aerdenhout/Haarlem-Zuidwest*. KASKI-rapport nr. 462.

T. Bernts (2001). *Naar een levendige parochiegemeenschap in Zeist. Een kwalitatief onderzoek onder 'parochianen op afstand'*. KASKI-rapport nr. 481.

T. Bernts en J. Kregting (2001). *Kritisch en loyaal. Vrijwilligers in de rooms-katholieke parochies*. KASKI-rapport nr. 488.

G. Dekker, J. de Hart en J. Peters (1997). *God in Nederland, 1966-1996*. Amsterdam: Anthos.

K. de Groot (2001). Religieuze organisaties in meervoud. Mogelijkheden voor 'de kerk' in de huidige Nederlandse samenleving. *Praktische Theologie*, 1, 5-24.

R. Nauta (2000). Dubbelspel. In: H. Beck, R. Nauta en P. Post. *Dubbelspel. Theologie als drama en illusie*. Leende: Damon, 260-90.

J. Peters (1996). Nederlandse katholieken tussen christelijke en binnenwereldlijke levensbeschouwing. In: J. Peters e.a, *Geloven in deze tijd*. KASKI-rapport nr. 451.

J. Sanders (2002). *Draagvlak en pastorale vraag in de Hengelose parochies*. Kaski-rapport nr. 491.

M. Steggerda en H. Zondag (red.) 2002. *Speuren naar authenticiteit. Individualisering en religieuze vorming van volwassenen. [Utp-katern 25]*. Kampen: Kok.

H. Zondag (1999). Bezielen, veranderen en daadkracht. Katholieke pastores en inspirerend leiderschap. *Praktische theologie* 26 (4), 54-86.

H. Zondag en T. Bernts (2002). *Het pastorale aanbod van religieuze organisaties, een beschrijvingsinstrument*. Paper voor de tiende sociaal-wetenschappelijke studiedagen, sessie religie en zinging: Problemen van religieuze organisaties. Amsterdam: SISWO.

Bijlage: Verslagen van de groeps gesprekken per activiteit/ doelgroep

1 Liturgie: vieringen op hoge feestdagen

Tijd en plaats: woensdagavond 20 maart 2002, Eusebius/Walburgisparochie te Arnhem

Deelnemers

Bij het gesprek waren tien parochianen aanwezig, vijf mannen en vijf vrouwen. Zij vertegenwoordigen negen verschillende parochies en hun leeftijd varieert van 36 tot 76 jaar. Bijna alle aanwezigen hebben een partner. Het merendeel van de deelnemers heeft kinderen, bij de meeste van hen wonen de kinderen nog thuis. Een deel van de aanwezigen heeft betaald werk, een deel werkt binnenshuis (huishouding, opvoeding, verzorging partner, etc.) en enkelen zijn met pensioen/in de VUT. De meeste aanwezigen doen vrijwilligerswerk, kerkelijk of daarbuiten.

De aanwezigen zijn op uiteenlopende wijze bekend met de liturgische activiteiten van hun parochie, veelal via betrokkenheid bij de organisatie van vieringen: doopvieringen, woord- en communievieringen, jongerenkoor en -vieringen, gezinsvieringen en ouderenvieringen, lidmaatschap van een koor.

Wat vindt u van de kerkelijke vieringen op hoogtijdagen (Kerstmis, Pasen) zoals die de laatste jaren plaats vinden?

Volgens de aanwezigen bij het gesprek worden op hoogtijdagen de kerkelijke vieringen buitengewoon goed bezocht. De kerkgebouwen zitten met Kerstmis en Pasen vol (zelfs de grotere kerken) en de grote vieringen die dan plaatsvinden zijn mooi, sfeer- vol en indrukwekkend, zo wordt algemeen ervaren. Volgens één van de aanwezigen zouden kerken (nog meer) gebruik moeten maken van het grote aantal bezoekers tijdens hoogtijdagen. Door een aantrekkelijke dienst voor te schotelen (waarin men een goede inhoud combineert met een mooie presentatie) kan men wellicht mensen ertoe zetten ook op andere dagen naar kerkdiensten te komen. De kerk doet dan als het ware aan “klantenbinding”.

Wat vindt u van de kerkelijke vieringen in “gewone” weekends zoals die op het moment plaatsvinden?

De ervaringen van de aanwezigen met betrekking tot de diensten in de “gewone weekends” lopen sterk uiteen. Bepaalde aanwezigen geven aan dat de vieringen in hun parochie mooi, vlot en afwisselend zijn, aangepast aan deze tijd. De vieringen zijn er sfeer- vol; het gaat om een niet al te grote groep van maximaal 80 mensen, soms minder, die samenkomen in een kleine compacte ruimte. De mensen zitten

nabij degene die de viering leidt en rondom het altaar. Het merendeel van de bezoekers van dergelijke vieringen is sterk bij het kerkelijke gebeuren betrokken. Ze vormen één gemeenschap en velen zijn actief in de organisatie van activiteiten: “Iedereen doet wel iets”. Andere aanwezigen vinden de vieringen in hun parochie in de gewone weekends minder aantrekkelijk. Volgens hen is de kerk dan grotendeels leeg of te groot voor het aantal bezoekers. De bezoekers die komen gaan achteraan zitten wat de sfeer niet ten goede komt.

Hoe ziet voor u in het algemeen een aansprekende viering er uit? Hierbij kunt u aan één of meer van de volgende aspecten denken: dag en tijd, plaats, thema/teksten, muziek/stilte, voorgang(st)er, communicatie/uitnodiging et cetera.

De meeste aanwezigen zouden het fijn vinden als ze konden kiezen uit een groter aantal soorten kerkelijke vieringen. Onderling bestaan er uiteenlopende opvattingen over wat voor hen een aantrekkelijke en aansprekende dienst is. Sommige aanwezigen vinden een viering met traditionele (Latijns/Gregoriaans) liturgie het mooist, anderen verkiezen een Nederlandstalige viering. Sommige aanwezigen houden van een grote viering met veel mensen, andere aanwezigen vinden het belangrijkste om in de eigen vertrouwde gemeenschap te vieren, of die nu met veel of met weinigen bijeenkomt.

Ook over de noodzaak van eucharistie bij kerkelijke vieringen verschillen de aanwezigen van mening. Sommigen vinden dat een viering zonder voorgang door een priester een onvolwaardige en onaantrekkelijke viering is. De aanwezigheid van een priester zorgt volgens hen ook voor extra bezoekers. Anderen vinden dat een volwaardige viering zonder eucharistie wel mogelijk is. Volgens hen kunnen deze vieringen ook aantrekkelijk gemaakt worden door aansprekende onderwerpen, mooie koorzang en een goed opgezette overweging; dat laatste kan ook door een pastoraal werk(st)er of zelfs een vrijwilliger worden verzorgd.

De aanwezigen zijn het er over eens dat hun voorkeuren onderling uiteenlopen, en menen dat de parochies een breed scala aan vieringen zouden moeten realiseren. Bij een groter aanbod van kerkelijke vieringen zeker moet worden gedacht aan themadiensten. Er moeten vieringen met verschillende onderwerpen waarbij men zich richten kan op speciale groepen (bijvoorbeeld voor jongeren) die hun eigen “publiek” meebrengen. Themavieringen kunnen ook ingaan op de actuele werkelijkheid (bijvoorbeeld op de gebeurtenissen van 11 september 2001). Hierdoor kunnen vieringen begrijpelijker worden, staan ze dicht bij de mensen en gaan ze in op de huidige leefsituatie.

De huidige vieringen spreken verschillende van de aanwezigen die niet zo dikwijls naar de kerk gaan, niet aan. De preken in de vieringen zijn vaak lang, onbegrijpelijk en saai. Één aanwezige geeft dit duidelijk weer: “Ik heb kinderen van boven de 20 jaar en als die eens een enkele keer mee gaan naar zeggen ze dat ze niets van de preken begrijpen”. Met name voor jongeren zijn huidige kerkelijke vieringen vaak niet aansprekend en hierdoor blijven zij weg. Voor hen zouden vieringen met een eigen karakter nodig zijn. Volgens de aanwezigen kunnen voor jongeren (en ook voor oudere bezoekers) kerkelijke vieringen aantrekkelijk worden gemaakt door jongerenkoren of gospelachtige samenzang in de kerkelijke vieringen op te nemen.

De aanwezigen geven aan dat het niet eenvoudig zal zijn om nieuwe initiatieven met betrekking tot themavieringen te verwezenlijken. Er zijn hiervoor te weinig beroepskrachten en financiële middelen beschikbaar. Kerken (hadden) moeten investeren in kwalitatieve ondersteuning; dit is onvoldoende gebeurd waardoor het voor parochianen uiterst moeilijk was en is om bijvoorbeeld een goed functionerend koor op te zetten. Één aanwezige heeft hier zelf mee te maken gehad: bij het plan een nieuw jongerenkoor op te zetten bleek dat er geen middelen vrij konden worden gemaakt om de noodzakelijke investeringen te doen, zoals het aanstellen van een professionele dirigent en de aanschaf van een nieuw orgel. Het initiatief kwam hierdoor uiteindelijk niet van de grond. Enkele andere aanwezigen beamen dat zij zo'n ontwikkeling sterk betreuren, temeer daar ze zelf de beste herinneringen bewaren aan hun jarenlange betrokkenheid bij kinderkoren en jongerenkoren: daar is bijna niets voor in de plaats gekomen.

Probleem is, zo menen zij, dat de pastores zich tegenwoordig met name moeten bezig houden met het beheren van de kerk en dit gaat ten koste van hun rol als centrale figuur binnen de religieuze gemeenschap. Ook zijn in bepaalde parochies pastores slechts parttime actief, waardoor ze niet altijd aanwezig zijn. Zij hebben het te druk met het runnen van de kerkelijke organisatie om zich nog voldoende bezig te houden met het helpen van mensen. Wellicht is de uitvoering van de diensten voor pastores tegenwoordig ook minder aantrekkelijk: is het voor hen wel de moeite om een fraaie kerkelijke viering op te zetten waarbij dan slechts een kleine groep mensen aanwezig is? Als de kerk vol is, loont het meer de moeite, misschien kun je dan beter de kerkgangers van drie parochies samenvoegen. Anderen menen dat de viering in de eigen gemeenschap centraal staat, ook al is het er niet druk bezocht.

Zou de kerk niet beter gaan functioneren als deze beter geleid zou worden? Sommigen opperen dat een centrale "marketingmanager" nodig zou zijn, bijvoorbeeld op dekenaal niveau, zodat parochianen gerichter kunnen worden bereikt. Deze "klantgerichtheid" kwam al eerder naar voren, met betrekking tot een breed aanbod van diensten. Bij andere aanwezigen stuit de vergelijking van de kerk met een bedrijf en van parochianen met klanten tegen de borst, zij vinden dat de grote invloed van managers niet past bij een instituut als de kerk.

Passen kerkelijke vieringen wel in de drukte van alledag?

De aanwezigen constateren dat de kerk is in Nederland geen onderdeel meer van het dagelijkse leven (zoals in bijvoorbeeld Italië nog wel het geval is). Deelname aan kerkelijke vieringen is geen sociale vanzelfsprekendheid meer. Het sociale aspect van liturgie mag meer benadrukt worden; naar de kerk gaan is niet alleen bidden maar ook samenkomen.

De meeste aanwezigen denken dat een groot deel van de samenleving nog steeds gelooft. "Iedereen gelooft toch in iets, is het niet in God, dan toch in je kinderen, of in de natuur, of in de mensen", zo drukt een aanwezige het uit. Met andere woorden, voor veel mensen is het geloof een meer individueel ingevuld geloof geworden. Er is wel "religieuze honger" maar men zoekt het niet altijd in de kerk. Daarom zegt de frequentie van kerkgang niets over de geloofsovertuiging die mensen hebben. Religieuze beleving hoeft niet meer te worden getoond door traditionele liturgie, zo stelt

één van de aanwezigen. Het “heilige naar de kerk moeten” zoals dat vroeger was, bestaat niet meer. De kerk heeft ook te lang achter over geleund en dacht dat de mensen wel naar haar toe zouden komen. Nu is de kerk met name het contact met de jongeren kwijt en zal het moeilijk zijn dit contact weer tot stand te brengen.

Er bestaan onder de aanwezigen verschillende opvattingen over de weg die de kerk vanaf nu moet inslaan. Sommige aanwezigen vinden dat de kerk moet worden teruggebracht in het leven van de mensen; daarvoor moeten nieuwe mogelijkheden worden benut om weer meer mensen naar de kerk te krijgen, zoals verbreding en kwaliteitsverbetering van het gebodene, en dit moet eerst beproefd worden voordat grote kerken worden afgebroken of verbouwd tot kleine moderne kerken. Andere aanwezigen vinden dat de vieringen in de eerste plaats uitdrukken dat men een gemeenschap is, en dus ook gericht dienen te zijn op de mensen die zich momenteel nog wel tot zo’n gemeenschap rekenen. Het is geen doel op zich om de viering voor een zo groot mogelijke groep te houden; ook in een kleine groep kunnen kerkelijke vieringen waardevol zijn, vooral wanneer zo’n groep een hechte en vertrouwde band krijgt waarbinnen iedereen een eigen rol vervult. Voor zulke gemeenschappen is een functioneel niet te groot gebouw juist van belang, want het is belangrijker dat men zich in een kerk thuis voelt dan dat de kerk vol zit.

Alle aanwezigen vinden dat de kerken meer zouden moeten worden opengesteld en dat hun aanbod duidelijker moet worden gepresenteerd. Kerkgebouwen zijn tegenwoordig vaak gesloten zodat mensen er niet op ieder moment van de dag terecht kunnen. Één aanwezige zei: “Ik liep laatst vlak na de doop van de jongste met de kinderen langs de kerk en de oudste zei: dat is onze kerk hè? We wilden er graag even een kijkje nemen; maar de kerk was gesloten en het is moeilijk aan de kinderen uit te leggen waarom dat is”. Één aanwezige stelt dat het tegenwoordig door vandalisme heel moeilijk is de kerk open te stellen: je kunt toch geen permanente bewaking aanstellen

Ook is vooral voor mensen die er niet elke week komen, soms onduidelijk wanneer je er wél terechtkunt voor vieringen. Zeker als je niet goed bekend bent in de kerkelijke gemeenschap is het moeilijk erachter te komen wat voor viering met welke voorganger er wanneer is. Er zou op allerlei plaatsen ook buiten de parochie informatie verstrekt moeten worden ten aanzien van de vieringen: waarom niet via posters, folders en dergelijke. Hoewel ze soms door vandalen weggehaald worden, zijn daar ook goede ervaringen mee, bijvoorbeeld met het ophangen van posters bij scholen terzake van kindervieringen. Één aanwezige vindt dat er een lijst moet komen met de verschillende thema’s en soorten vieringen per dekenaat (men hoeft dan niet altijd binnen de eigen parochie naar kerkelijke vieringen). Aan de hand van de lijst kan men kiezen naar welke kerkelijke viering men wil gaan, een viering die het meest aanspreekt.

Vindt u het huidige kerkgebouw van uw parochie geschikt voor vieringen?

Er is niets mooier dan een volle grote kerk. De grote kerken zijn bij vieringen echter vaak schaars gevuld en daardoor is het er zeer ongezellig. Kleinere compactere kerkgebouwen zouden een betere ambiance creëren. Met name zitplaatsen bij en rond het altaar verhogen de sfeer van de kerkelijke vieringen. Het kerkgebouw moet warmte

en saamhorigheid uitstralen. Om dit te bewerkstelligen vinden sommige aanwezigen het afbreken van grote kerken en het bouwen van kleinere nieuwe kerken een goede optie. Andere aanwezigen vinden dat moderne kerken weinig uitstralen. Zij verkiezen een oud mooi monumentaal gebouw dat misschien wat minder sfeervol overkomt boven een modern gebouw zonder uitstraling.

Bent u in de laatste jaren wel eens initiatieven rond liturgische vieringen tegengekomen die u erg aanspraken?

De aanwezigen gaven tenslotte aan of zij in de afgelopen jaren kerkelijke vieringen hadden meegemaakt die hen in het bijzonder, zéér aanspraken. De volgende ervaringen kwamen naar voren:

- In een periode, een aantal jaren geleden, dat de deelname aan verschillende jongerenkoren in Arnhem terugliep kwamen de koren enkele keren samen in een interparochieel jongerenkoor-overleg. Niet alleen wisselden ze er ervaringen uit over vernieuwing van liturgie en bevordering van aanwas, maar ook kwam het tot een gemeenschappelijk optreden. Het hele project was een groot succes en vormde in feite een doorstart voor een nieuwe periode van de jongerenkoren om geïnspireerd en met nieuwe leden verder te gaan.
- Op Goede Vrijdag wordt in een parochie jaarlijks een leken-viering met koorzang gehouden. Ieder jaar verzorgt een ander groepje van drie leken deze Kruiswegvieringen: één jongere parochiaan, één van middelbare leeftijd en één oudere. Dit zijn altijd zeer goede vieringen.
- Door verschillende aanwezigen worden kerkkoren genoemd als bron van aansprekende ervaringen. Voor de één is dat lidmaatschap van een koor, in het bijzonder een Latijns/Gregoriaans koor dat doorgaans vieringen met traditionele liturgie verzorgt. “Als je dan zingt in een grote kerk met veel mensen, dat spreekt mij het meest aan. Voor de ander was het optreden van een Ghanees koor uit Amsterdam een hoogtepunt. Weer een ander noemt een Byzantijns koor als terugkerende trekpleister, ook voor parochianen uit andere parochies en niet-parochianen.
- Sommige aanwezigen geven aan dat zij de vieringen omtrent doop, eerste communie en vormsel van hun kinderen als speciaal hebben ervaren. Één van de aanwezigen vond het bovendien heel bijzonder dat de toediening van het vormsel aan kinderen in zijn parochie werd gevierd in de aanwezigheid van leeftijdsgenoten uit protestants christelijke kerken met wie zij samen hadden deelgenomen aan een project van de plaatselijke ‘Oecumenische jeugdkerk’ voor kinderen van 10-12 jaar. Deze kinderen baden onder andere samen met de vormelingen de geloofsbelijdenis.

Er kwamen in het gesprek ook nog enkele andere zeer positieve ervaringen naar voren die niet specifiek betrekking hadden op liturgische vieringen maar hier toch nog worden genoemd:

- Één van de aanwezige geeft aan dat ze het erg heeft gewaardeerd dat een pastoraal werkster aandacht voor haar had en haar opzocht in een tijd dat ze geen regelmatige kerkgangster was. Zij had in die periode vier jonge kinderen waardoor ze niet de tijd of de gelegenheid had vaak van huis te zijn. Later kreeg ze weer tijd en ge-

legenheid om de kerk wat vaker te bezoeken en kreeg ze ook zin om het vrijwilligerswerk weer op te pakken.

- Na het vormsel van één van de kinderen bleef bij één van de aanwezigen de vormselgroep van de kinderen nog een tijd voortbestaan. Na vormselviering bleven alle kinderen in de groep betrokken en werden er voor en door deze jaargroep allerlei activiteiten georganiseerd. Het is jammer dat dit niet altijd zo gaat, voor de meeste kinderen (en ouders) zijn de bijeenkomsten na het eigenlijke vormsel afgelopen.

Verslag afgerond dd. 09-04-2002

2 Catechese algemeen: bijbelgroep/ geloofscommunicatiegroep

Tijd en plaats: woensdagmiddag 20 maart 2002, Eusebius/Walburgisparochie te Arnhem

Deelnemers

Bij het gesprek waren 10 parochianen, vijf mannen en vijf vrouwen, aanwezig uit negen verschillende parochies. De leeftijd van de aanwezigen varieert van 56 tot 81 jaar. Het merendeel van de aanwezigen woont samen met hun partner en is gepensioneerd of in de VUT. De helft van de aanwezigen heeft kinderen. Alle aanwezigen doen kerkelijk vrijwilligerswerk, de helft doet ook nog vrijwilligerswerk buiten de kerk.

Naast de ervaring met een werkgroep rond bijbel en geloof hebben verschillende aanwezigen ervaring met het voorbereiden van en voorgaan in woord- en gebedsdiensten, advent- en veertigdagentijd-bijeenkomsten, koorlidmaatschap, de werkgroep kerk & samenleving, interparochieel diaconaal beraad, Kerkbalans, het parochieblad, de parochieraad, et cetera.

Wat verwacht u van een gespreksgroep over geloof en/of bijbel?

De aanwezigen hadden diverse ervaringen met het deelnemen aan een bijbelgespreksgroep, preekvoorbereidingsgroep of leerhuisgroep. Zo'n groep wordt meestal door een pastorale professional geleid, maar vindt soms ook plaats met alleen deelnemende parochianen (waarbij men beurtelings een tekst of thema voorbereidt). Soms ook is zo'n werkgroep oecumenisch van aard waarbij afwisselend een predikant en een pastoraal werkende de inleiding verzorgen. De samenkomst van verschillende geloofsopvattingen kan, vaak na elkaar eerst wat te hebben afgetast, bijzonder goed werken, zo merkt één van de aanwezigen op. De groepen zijn meestal beperkt van omvang (ca. tien deelnemers) maar soms ook grootschalig (veertig tot vijftig deelnemers) waarbij veelal inleiders van buiten worden uitgenodigd. De groepen zijn soms binnen de eigen parochie georganiseerd, soms zijn ze interparochieel. Er zijn deelnemers die in een andere parochie dan de eigen woonparochie een groep volg(d)en. Het merendeel van de deelnemers geeft aan dat zij begonnen zijn met een gespreksgroep rond bijbel en geloof om hun kennis over de bijbel en de achtergronden ervan uit te breiden. Verschillende deelnemers zijn van mening dat in de katholieke traditie veelal weinig aandacht besteed is aan de bijbel en dat dit voor hen een leemte betekende die zij graag wilden vullen. Sedert de deelnemers meer van de bijbel weten begrijpen zij meer van de achtergronden van de christelijke traditie. Ook ergeren sommige deelnemers zich aan het feit dat vele teksten hen vroeger onthouden zijn, zoals de vloekpsalmen of andere minder positief gestemde bijbelverhalen. Het is goed, dat de hele Schrift nu toegankelijk is en besproken kan worden. De mens is immers ook niet alleen maar positief gestemd: de bijbel beschrijft de hele mens. Door hiervan kennis te nemen wordt ook je eigen (geloofs)leven rijker: wat betekent die tekst, die boodschap, voor *mij*?

Het is in een dergelijke bijbelwerkgroep van belang dat de deelnemers min of meer gelijkgestemd zijn, waarbij dit vooral naar de intentie verwijst en niet zozeer de meningsvorming op zich: ieder komt in de eerste plaats om zijn of haar kennis te verdiepen en vervolgens om dit in gesprek met anderen toe te passen op het eigen en andermans leven; dit betekent niet dat ieder dezelfde interpretatie of mening moet zijn toegedaan. Wel wordt opgemerkt dat mensen ook vanaf een grotere “afstand”, bijvoorbeeld na jarenlange randkerkelijkheid, aan zo'n groep kunnen gaan deelnemen met een afwachtende maar open houding: “eens zien wat het is”. Dat moet ook kunnen: je ontdekt zo stap voor stap de achtergronden van het eigen geloof, met name de Joodse bijbel en de grote diversiteit aan interpretaties daarvan waren hierbij zeer aansprekend. De Joodse rabbi's reageren op elkaar en gaan soms duidelijke conflicten aan over de betekenis van de tekst, en de ruimte die daaruit spreekt wordt als verfrissend ervaren.

In hoeverre lukt dit in de groep(en) waaraan u deelneemt of heeft deelgenomen?

De meeste deelnemers zijn positief over de ervaringen die zij in een bijbel-en-geloofgroep hebben opgedaan. Wanneer deze gesprekken plaatsvinden in een niet te grote (maximaal 8 à 10 personen), vertrouwde groep, kan een intens proces op gang komen dat diep doorwerkt in het leven. “Alles wordt er waardevoller van”, merkt één van de deelnemers op, “zonder dat je nu precies kunt zeggen dat alles door die groep alleen veroorzaakt wordt: het werkt op elkaar in, de zaken in het leven raken meer aan elkaar verbonden”.

Een enkele deelnemer spreekt in de bijbelwerkgroep vanuit een sterk Godsgeloof; de meeste deelnemers echter geven aan dat zij geloofstwijfels hebben; “Ik heb moeite mijn geloof in God duidelijk te krijgen”, zo drukt één van de deelnemers het uit. In die twijfel is de bijbel nu juist een vast gegeven, een richtsnoer: “de bijbel wijst de weg”. Zonder dat de Schrift en de interpretatie ervan dwingend dienen te worden voorgeschreven vertegenwoordigt de Bijbel een aantal waarden en richtlijnen van eeuwen die waardevol zijn voor ons leven nu en die ons een duidelijk beeld van God en zijn bedoelingen kan geven. Iedere deelnemer moet de ruimte krijgen om zijn of haar eigen interpretaties van en ervaringen met de bijbel naar voren te brengen - alleen dan kan zo'n groep slagen. Een enkele deelnemer tekent aan dat het gesprek ook tètè vrijblijvend kan zijn. Als deelnemers vanuit verschillende geloofstradities zeer uiteenlopende interpretaties koesteren en de groepsbegeleider deze tegenstrijdigheden zonder enig waardeoordeel naast elkaar laat staan, kan dit een onbevredigend effect geven. Waar ben je dan aan toe, en nog belangrijker: wat voor betekenis moet je dan aan het betreffende bijbelverhaal toekennen, voor jezelf en voor je leven, als je het er kennelijk zo over oneens kunt zijn?

Hoe was de rol van de gespreksleider (pastor, vrijwilligers) hierbij?

De ene gespreksleider is de andere niet. De beste gespreksleid(st)er is inhoudelijk goed onderlegd en weet boeiend over de materie te vertellen, brengt een authentieke eigen verdieping van de materie en geloofservaring in (geeft zijn eigen mening) én laat ruimte voor de eigen inbreng van de deelnemers. Lang niet alle gespreksleiders voldoen aan al die criteria, maar in het algemeen is men toch heel tevreden. Als de

gespreksleider alle interpretaties naast elkaar laat staan kan dit onbevredigend en vrijblijvend werken; mogelijk komt de gespreksleider dan te weinig betrokken en authentiek over. De deelnemers die dergelijke ervaringen hadden speelden dit wel terug naar de gespreksleiders, maar dit leidde niet tot wezenlijke veranderingen in de opzet. De betreffende deelnemer verlengde het lidmaatschap van de groep daarom niet. Sommige deelnemers constateren dat het soms wel lijkt, of men in de katholieke kerk niet graag al te diep gaat of al te veel van de eigen geloofsovertuigingen laat zien. Anderen brengen in, dat de gespreksleider bezwaarlijk één mening als de enige juiste kan presenteren, indien de meningen in de groep verdeeld zijn. Het belangrijkste is dat de gespreksleider en de deelnemers aan de gesprekken oprecht geïnteresseerd zijn in de materie en betrokkenheid tonen bij elkaars verhalen. Ook vragen de deelnemers aandacht voor de combinatie van een verstandelijke én een spirituele benadering. Dat is nu juist een kracht van het katholieke geloof: het mystieke element naast het luisteren en leren. Die combinatie moet ook in een bijbelwerkgroep aan de orde komen.

Hoe was de rol van de andere deelnemers hierbij?

Het is bijzonder belangrijk dat de deelnemers elkaar kunnen vertrouwen en dat ieder zijn of haar inbreng kan hebben. Zeker bij bijbelgroepen zonder professionele begeleiding is het zaak de groep klein te houden. Wil je meer mensen de kans geven deel te nemen, dan kan zo'n groep beter gesplitst worden waarna elke groep er in de eigen omgeving enkele leden bij zoekt. Zo zijn er drie groepen ontstaan die leerhuisgesprekken houden en waarmee de ervaring zeer positief is. Deze gesprekken zijn omgeven met enkele liturgische elementen zoals het ontsteken van een kaars, gebed, stilte en enkele liederen.

Soms is het moeilijk om voor een nieuw jaar weer interessante teksten te kiezen. In één geval leidde dit tot het voorstel om deelnemers zelf thema's te laten inbrengen. Dit had een groot succes tot gevolg. Thema's als mystiek, wonderen, drie-eenheid werden ingebracht, authentieke zaken waar mensen echt mee zaten. De groep werden door een 'vaste' priester begeleid en de besprekingen werkten diep door in het eigen leven. Eenmaal werd een inleider van buiten aangezocht. De vraag is of je zo'n benadering bij eenzelfde groep jaar na jaar opnieuw zou kunnen toepassen, maar deze ene serie werkte zeer sterk. De deelnemers erkennen dat het prettig zou zijn om bijbelwerkbijeenkomsten steeds binnen de eigen gemeenschap te kunnen houden, maar dat het simpelweg onmogelijk is om dat te verwachten: niet elke parochie heeft daartoe steeds de mogelijkheid. Interparochiële groepen werken ook goed, en de inleidingen in het Stadspastoraat of vanuit het Dekenaal Centrum zijn vaak uitstekend. Één van de aanwezigen prijst de deskundigheid van de interparochiële bijeenkomsten. Als de groep erg groot is mist men soms wel de gelegenheid om zelf iets in te brengen en de materie door te (laten) werken. Wellicht zijn vervolgbijeenkomsten van deelnemers onderling binnen de eigen parochiekring daartoe een mogelijkheid.

Hoe doet de kerk/de parochie het naar uw mening wat betreft geloofsverdieping en bijbeluitleg? U kunt hierbij ook denken aan vieringen, thema-avonden, ondersteuning van geloofsopvoeding en kindercatechese et cetera.

De deelnemers constateren met zorg en spijt dat de kerk de aansluiting met kinderen en jongeren goddeels heeft verloren. Jonge mensen hebben hun eigen idealen. Men moet zich afvragen wat zij verwachten van de maatschappij, hoe ze de toekomst zien en of ze verder willen kijken dan de 'ik-cultuur'. Het is van belang te pleiten voor nieuwe initiatieven voor kinderen via de scholen, en voor goede projecten en vieringen vanuit de parochie. De jeugd van tegenwoordig moet goedheid ondervinden, gezag leren accepteren en mensen leren vertrouwen. Al lukt het vaak niet om kinderen en jongeren blijvend bij de parochies te betrekken, een goede voorbereiding op de Eerste Communie of op het Vormsel, gecombineerd met een mooie viering, is óók zonder vervolg een waardevol gebeuren en tenminste een goede zaak om aan zo'n groep mee te geven. Wel moet er steeds enige verdieping in de activiteit aanwezig zijn. Geloofsopvoeding en kennis van de Bijbel zouden thuis in het gezin al moeten beginnen, maar daar komt niet veel meer van terecht. Als ouders dit niet kunnen bieden verwachten sommige deelnemers dat tenminste de school dit oppakt, maar ook dat blijkt slechts weinig van de grond te komen. De kerk zou thema's moeten vinden die voor jongeren relevant zijn en waarop zij bij elkaar geroepen kunnen worden, niet onder de noemer van de Bijbel maar onder algemene, aansprekende topics. Ook al is het moeilijk, je moet dit soort dingen toch blijven proberen, al is het voor vrijwilligers soms moeilijk hun enthousiasme niet te verliezen bij weinig animo. In de leeftijd tot het Vormsel zijn jongeren er nog wel ontvankelijk voor, en overigens kunnen ook hun ouders geïnformeerd en betrokken worden bij de voorbereiding. Na het vormsel kun je jongeren moeilijk vasthouden, de contacten verwateren. Als je dan iets aanbiedt moet het met bezieling zijn en niet met de verwachting dat je jongeren kunt binden. Wat je ze mee hebt gegeven hebben ze dan toch gekregen. De deelnemers constateren dat geloof in God en kerk als instituut niet onverbreekelijk met elkaar verbonden zijn; er is veel geloof onder mensen die niet vaak naar de kerk gaan. Er moet voor gewaakt worden dat de koppeling van deze twee kunstmatig in leven wordt gehouden. Ook onder jongeren en mensen met jonge gezinnen die veelal niet betrokken zijn bij de kerk zijn er velen die zeer bewust leven en verantwoordelijke keuzes maken, soms zelfs gedeeltelijk als doorwerking van de geloofsbetrokkenheid van hun ouders. Zo kan de verdieping van het (geloofs)leven van de deelnemers aan bijbelwerkgroepen zelfs een indirect effect hebben in de eigen kring om hen heen.

Één van de aanwezigen geeft aan dat het in de kerk ontbreekt aan een visie naar nu en aan een positieve instelling. Het optreden van de Mariëburggroep en de leiding van de Acht-mei beweging heeft zij ervaren als 'een trein met ongeduldig elitair denkenden met een instelling van instappen, niet zeuren en doordenderen'. Onder ouderen ontstaat veel verwarring en ook jonge mensen zijn geloofsarm. Er moet duidelijkheid komen ver wat de kerk nu echt wil. De kerkelijke ontwikkelingen moeten niet aan alleen negatieve kritiek blootstaan, zoals nu het geval is. Er is behoefte aan opbouw naar een kerk met duidelijke objectieve standpunten en dit lukt beter als je de positieve ontwikkelingen benadrukt.

Bent u in de laatste jaren wel eens initiatieven rond bijbel en geloof tegengekomen die u erg aanspraken?

Alle aanwezigen hebben de afgelopen jaren wel enkele bijeenkomsten, vieringen of diensten meegemaakt die hen erg aanspraken. Sommigen daarvan hadden direct betrekking tot gespreksgroepen over het geloof en/of de bijbel. Voorbeelden hiervan zijn:

- Naar aanleiding van een bijbelgroep werd er een reis (“Pad van Mozes”) georganiseerd (met open inschrijving).
- In één van de gespreksgroepen worden op speciale avonden films bekeken (bijvoorbeeld *Ben Hur*) en op een andere avond besproken. De discussies en interpretaties die daaruit voortkomen worden als zeer boeiend ervaren.
- Naast alleen het bespreken van bijbeltaferelen bleek het zeer verdiepend te werken om ze ook uit te beelden (vgl. bibliodrama). Met name voor jongere mensen zijn de bijbeltaferelen dan een stuk toegankelijker en aantrekkelijker.
- Een gespreksgroep met ouders van vormelingen die doorging ná het vormsel en waar allerlei zaken omtrent de geloofsopvoeding van kinderen (en de moeilijkheden waarmee men te maken krijgt) aan de orde kwamen. In de gespreksgroep kwam ook de doorwerking van bijbelverhalen aan de orde.

3 Catechese ter voorbereiding op sacrament: voorbereiding doop

Tijd en plaats: woensdagavond 26 maart 2002, Dekenaal Centrum te Arnhem

Deelnemers

Bij het gesprek waren acht parochianen aanwezig, zes vrouwen en twee mannen, afkomstig uit acht verschillende parochies. De leeftijd van de aanwezigen varieert van ca. 30 jaar tot ca. 45 jaar en één deelneemster van 59 jaar. Met uitzondering van de laatste deelneemster hebben de deelnemers jonge kinderen. Een deel heft betaald werk en een deel werkt binnenshuis (huishouding, opvoeding); sommige aanwezigen combineerde beide soorten werk. Enkele deelnemers doen vrijwilligerswerk, voor de kerk of daarbuiten.

Alle aanwezigen hebben hun kinderen laten dopen en hebben actief deelgenomen aan de voorbereiding van de doop. Één van de aanwezigen is sinds de eerste communie van haar eigen kinderen reeds vele jaren betrokken bij de voorbereiding van kinderen op de eerste communie; een andere aanwezige is als docent op een r.-k. basisschool betrokken bij catecheseprojecten op school.

1 Doop en doopvoorbereiding

Wat zijn overwegingen (geweest) om uw kinderen wel of niet te laten dopen en wat betekent de kerkelijke viering van de doop voor u?

Alle aanwezigen hebben hun kinderen laten dopen omdat zij hun kinderen iets willen meegeven ten aanzien van het geloof; de doop is een uitdrukking van dat geloof, het doopritueel brengt een verbinding aan tussen de kinderen en het geloof. Één aanwezige stelt: “Als je kinderen krijgt kom je in een nieuwe fase en ga je nadenken over hoe je zelf bent opgevoed. Je wilt je kinderen hetzelfde meegeven als datgene wat vroeger aan jou is meegegeven en de doop hoort daar ook bij. Wat de kinderen er later zelf mee doen moeten ze zelf weten maar ze hebben in ieder geval altijd iets waar ze op terug kunnen vallen”.

Een andere aanwezige ziet de doop als onderdeel van de “rode draad van het leven”: tussen geboorte en dood zijn er enkele hoofdpunten in het leven van de mens zoals het huwelijk, en daartoe hoort ook de doop. Op die momenten wordt de diepgang van het leven benadrukt. De kinderen worden opgenomen in de gemeenschap. Deze aanwezige had net als een aantal anderen de doop van de kinderen “vooruitgeschoven” tot de behoefte daaraan duidelijk werd: daarvóór ze wisten nog niet of en wanneer ze dit wilden. In sommige gevallen zijn de aanwezigen niet kerkelijk gehuwd; sommige aanwezigen hebben een partner met een ander of geen geloof. In al deze gevallen vonden onderling gesprekken plaats om tot besluitvorming te komen over al dan niet dopen en in geval van verschillende geloofsachtergronden: in welke kerk. Één aanwezige liet het ene kind in de r.-k. kerk dopen, het andere in de NH-gemeente, juist om de verbondenheid met beide kerkgenootschappen uit te drukken.

Verschillende aanwezigen hadden zelf de behoefte tot laten dopen, hun partner niet (zo), maar deze zag er ook geen bezwaar in.

Één van de aanwezigen kwam tot de keuze van het laten dopen van haar kinderen na een te vroege geboorte van haar jongste kind en een moeizame, spannende eerste levensperiode. Dan wordt pas echt duidelijk dat “niet altijd alles even gemakkelijk gaat” en dat het belangrijk is hier af en toe bij stil te staan. Dat leidde tot gesprekken met de partner en met goede vrienden, waarin de wens naar voren kwam: “ik wil het kind laten dopen.” Dat riep bij de vrienden dezelfde vraag op en uiteindelijk werd met drie vriendenstellen contact gelegd met de pastoraal werker. Uiteindelijk besloten zij met de drie gezinnen tegelijk, in één viering, alle kinderen te laten dopen. Juist ook de persoonlijk bijdrage door de pastoraal werker was van groot belang bij dit besluit tot het dopen van de kinderen.

Bent u tevreden over de begeleiding rondom doop in de parochie? Wat spreekt u aan bij de kerkelijke viering van de doop, wat spreekt u minder aan, en wat zijn uw wensen of uw ideeën hierover? Was er ook een vervolg na de doopviering?

In het algemeen zijn de aanwezigen tevreden over het verloop van de voorbereiding van de doop en de uitvoering van de doop zelf. De aanwezigen waren nauw betrokken bij de doop en leverden vaak zelf ook een tamelijk grote inbreng, zoals bij het maken van een eigen doopboekje. Sommige aanwezigen vonden de voorbereiding iets te beperkt (slechts één bijeenkomst).

Een aantal aanwezigen was voorafgaand aan het verzoek tot dopen aan de parochiepastor wat afwachtend of zelfs benauwd over wat hen te wachten stond: sommige aanwezigen waren in de periode voorafgaand aan de doop nauwelijks in de kerk geweest en kenden de pastor niet, andere aanwezigen waren niet voor de kerk getrouwd of waren getrouwd met een protestant en hadden geen keuze gemaakt voor een bepaalde religie. De meeste aanwezigen vreesden “een zwaar gesprek” of dat de pastor “moeilijk zou gaan doen” of dachten zelfs, dat het niet mogelijk was hun kind in de rooms-katholieke kerk te laten dopen. In alle gevallen viel bleken deze aarzelingen ongegrond. Vanaf het eerste contact met de betreffende pastor bleek het verleden geen rol te spelen in het laten dopen van de kinderen en dat wordt door de aanwezigen gewaardeerd. Één van de aanwezigen stelt: “het motief van de doop is iets anders dan het al dan niet regelmatig naar de kerk gaan”. De aanwezigen denken dat veel andere mensen zich wel van het laten dopen van hun kinderen laten weerhouden omdat ze niet of nauwelijks meer naar de kerk gaan. Voor hen ligt de “drempel tot de doop” te hoog; zij durven de stap niet te nemen, ook al zouden ze het eigenlijk wel willen. Bij één van de aanwezigen bij wie de doop van de kinderen wat langer geleden is, en die vanwege een gemengd kerkelijk huwelijk de vrees had dat de doop lastig zou liggen, werd haar twijfel door de pastor gebatelliseerd. Zij vindt het achteraf jammer dat de pastor niet dieper op de doopmotivatie is ingegaan, want voor haar en haar echtgenoot die van NH-huize was, was de doop in de r.-k. kerk een bewuste keuze die ze graag verder hadden willen bespreken.

De kerkelijke vieringen van de doop zoals de kinderen van de aanwezigen die hebben meegemaakt zagen er niet allen hetzelfde uit. Sommige kinderen van aanwezigen zijn individueel gedoopt, anderen met kinderen van enkele andere (bevriende) stellen en

weer andere kinderen in een groepsdoop. Groepsdoop wordt in het algemeen niet als eerste keus opgegeven; een kerkelijke viering moet intiem zijn. Enkele aanwezigen geven aan dat ze de doop van hun kinderen samen met de doop van de kinderen van enkele andere stellen als zeer positief hebben ervaren. Onderling ontstaat er al snel een vertrouwensband, men geeft steun aan elkaar en er ontstaat vriendschap (of de vriendschap die er al was wordt versterkt).

Ook is er nog variatie onder de aanwezigen wat betreft het tijdstip van de doop en het aantal eigen kinderen dat men tegelijk laat dopen. Sommige aanwezigen laten hun kinderen al vrij snel na de geboorte dopen, anderen wachten tot de kinderen wat ouder zijn of tot meerdere kinderen tegelijk kunnen worden gedoopt. Één van de aanwezigen vindt het goed als de kinderen op wat oudere leeftijd worden gedoopt omdat ze dan het hele proces van de doop wat bewuster mee kunnen maken.

Wie de kerkelijke viering van de doop uitvoert is voor de meeste aanwezigen niet onbelangrijk maar de doop zelf - het sacrament van de doop volgens enkele aanwezigen - is het belangrijkste. Dit wordt natuurlijk het liefst gedaan door iemand die je kent en graag mag. Ideaal is als de doop wordt voltrokken door een centraal staande pastor die goed bekend is in de gemeenschap: de eigen pastoor of pastoraal werk(st)er.

Één van de aanwezigen geeft aan dat het goed zou zijn als ouders zouden kunnen kiezen uit verschillende soorten doopvieringen. Ouders moeten kunnen kiezen voor een doop naar eigen voorkeur, met betrekking tot pastor, gebouw, broertje/zusjes tegelijk, tijdstip van viering et cetera. De kerkelijke viering van de doop moet niet vast liggen in het “stramien van de parochie: dopen gaat hier zó”. Wellicht moeten hiervoor doopsels meer dekenaal georganiseerd worden zodat een ruime keus ontstaat in mogelijkheden van het laten dopen van een kind. Op vraag van de onderzoeker of dit zou kunnen en mogen inhouden dat voor sommige vormen van doop vergoedingen moeten worden betaald antwoorden sommige dat dit alles te commercieel is voor een instituut als de kerk. Ook gaat dit keuzemodel volgens sommige aanwezigen tegen het geloof in, het is te individualistische ingesteld, te weinig deel van de gemeenschap. Anderen zien hierin geen bezwaar: bij het huwelijk is dit toch ook het geval? Één aanwezige weet uit ervaring dat het in de VS niet ongebruikelijk is om voor een aparte doopviering een vergoeding te vragen die het tienvoudige bedraagt van een doop tijdens de gewone viering. Daar vindt men dat heel normaal. Na de kerkelijke viering van de doop zouden de meeste aanwezigen een beter vervolg willen. In sommige gevallen zijn er, vanuit de parochie, wel goede catecheselessen die de kinderen kunnen volgen. Ook zouden sommige aanwezigen na de doop nog gesprekken willen hebben met andere ouders wier kinderen zijn gedoopt. Door de voorbereidingsgesprekken met de pastor en de andere ouderparen is toch een band ontstaan, die verder benut kan worden.

2 Geloofsopvoeding

Wat wilt u uw kinderen meegeven wat geloof betreft?

Zoals bij de doop al is vermeld willen de aanwezigen hun kinderen iets meegeven met betrekking tot het geloof: ze willen aan hun kinderen de waarden en de traditie

meegeven wat die zelf belangrijk vinden en die ze vroeger zelf ook van hun ouders hebben meegekregen.

Enkele aanwezigen zijn van mening dat de band tussen enerzijds de kerk en het geloof en anderzijds het kind (en die band wordt onder andere via de doop uitgedrukt) kan helpen om het belang van waarden als “liefde voor elkaar” en “het goed zijn voor de medemens” te benadrukken. Voor hen is de kerk niet zozeer een gemeenschap om iedere week naar toe te gaan maar een middel om aan te geven dat men goed met elkaar moet omgaan. De kerk en het geloof kunnen ook in de huidige maatschappij de kinderen een houvast geven. Daarbij is het voor kinderen van belang vertrouwd te raken met de rituelen van de kerk zoals de doop, eerste communie en vormsel. Kinderen moeten weten dat de kerk er altijd voor hen zal blijven en dat, als ze de kerk ooit nodig hebben, de drempel laag is en ze niet in een onbekende wereld zullen komen. Hierbij wordt wel opgemerkt wordt dat in de hectische individualistische samenleving waarin we momenteel leven kinderen vaak anders tegen het geloof aankijken dan volwassenen is geleerd toen zij kind waren. Kinderen geloven bijvoorbeeld vaak wel in hogere machten maar niet in één bepaalde God. Ook voor volwassenen liggen geloofszaken vaak niet meer zo helder.

In hoeverre lukt die geloofsopvoeding, welke steun krijgt u hierbij, wat schort eraan? Voor zover u er ervaring mee heeft: hoe doen de scholen het naar uw mening wat betreft geloof en opvoeding?

De aanwezigen zouden willen dat er wat meer initiatief uit ging van katholieke scholen als het gaat om het meegeven van katholieke normen en waarden. Thuis komt men niet vaak toe aan het praten over geloof, het samen lezen van bijbelverhalen. Katholieke scholen zouden ouders meer moeten aanvullen en ondersteunen zodat niet alles op de schouders van de ouders terechtkomt. Één van de aanwezigen kan ook van de andere kant uit meespreken: zij is lerares op een katholieke basisschool. Volgens haar is er wel degelijk een rode draad van katholieke normen en waarden aanwezig in de lessen. Daarin komt de katholieke identiteit van de school wel naar voren. Als het om betrokkenheid bij het kerkelijk leven gaat heeft de school tegenwoordig een meer bemiddelende rol, bijvoorbeeld bij de aanmelding en voorbereiding van de kinderen voor de eerste communie. Specifieke aandacht aan katholieke geloofswaarheden zoals die vroeger plaatshad in catecheselessen is vervangen door meer algemeen-christelijke catecheseprojecten. Er is geen tijd om uitgebreid op alle bijbelverhalen in te gaan, en veel oudere kinderen hebben daar ook helemaal geen interesse meer in. Het begin van het catecheseproject, als het om algemene levens-thema's gaat, vinden ze nog wel leuk, maar als naar het einde toe God en de bijbel weer naderbij komen zeggen ze “nou krijgen we dat weer”. Dan valt het niet mee om ze iets van geloof over te brengen.

De kinderen van sommige aanwezigen gaan naar protestants-christelijke scholen omdat daar het geloof nog wel op een heldere manier aan bod komt en de kinderen het daar niet in hun hoofd halen om hun neus op te halen voor alles wat met geloof en kerk te maken heeft. Misschien dat dit ook te maken heeft met de manier waarop geloofsbelijdenis en geloofsbeleving in het algemeen plaatsvinden in de protestants-christelijke kerken. Protestanten zijn volgens enkele aanwezigen wat “trouwer aan

hun geloof” en “komen meer voor hun geloof uit”. “Protestanten rammen bijbelverhalen en andere geloofsonderdelen er meer in”, zo stelt één van de aanwezigen, “misschien is dit wat cru gesteld of ervaren rooms-katholieken dit zo maar ze geven het geloof in ieder geval bewuster door”. Het bewuster en zelfbewuster doorgeven van het geloof is precies wat enkele aanwezigen zoeken en terugvinden op de protestants-christelijke scholen. Één van de aanwezigen vindt ook dat rooms-katholieken een wat “lossere aanpak” gewend zijn maar stelt wel dat een hardere strakkere aanpak veel mensen zou kunnen weggagen: katholieken zijn nu eenmaal anders gewend. De aanwezigen geven tevens aan dat katholieke ouders zelf ook weinig aandacht aan het geloof besteden. Het lukt veel ouders niet om het katholieke geloof op hun kinderen over te brengen, zeker nu het ook op school niet meer expliciet aan bod komt. Veel ouders gaan zelf nauwelijks of niet meer naar de kerk en hun geloof of het toebehoren tot de katholieke “zuil” is niet meer vanzelfsprekend. Ondersteuning van het doorgeven van het geloof aan hun kinderen moet op eigen initiatief worden opgezocht en dat kan voor veel ouders een te hoge drempel zijn. Daarom vinden veel aanwezigen dat de scholen op de één of andere manier hun katholieke aard meer moeten profileren. Zo zouden ze specifiek katholieke onderwerpen, zoals bepaalde rituelen, kunnen behandelen. Dit is voor de kinderen ook leuker dan het behandelen van de bijbel in het algemeen. Als kinderen wat ouder zijn kunnen bijbelverhalen wel behandeld worden, maar dan wel op het niveau van de kinderen.

Hoe doet de kerk/de parochie het naar uw mening wat betreft geloof en opvoeding?

Alle parochies verzorgen voorbereiding op eerste communie en dergelijke; maar niet alle parochies zijn actief in het overbrengen van het katholieke geloof op kinderen (en hun ouders) door middel van aparte catecheselessen die los van de liturgie en van de sacramenten en rituelen gegeven worden. Toch blijkt uit ervaring dat juist dat heel goed kan werken: sommige aanwezigen hebben ervaring met lessen die voor leerlingen van groep 5-8 's avonds worden gegeven door een groep vrijwilligers i.s.m. de pastoraal werkende, georganiseerd door de parochie en met als doel door middel van bijbelverhalen en allerlei activiteiten het geloof onder de aandacht van de kinderen te brengen. Een aantal aanwezigen geeft aan hoe enthousiast hun kinderen zijn over dergelijke catecheselessen of over de vormselvoorbereiding waaraan zij deelnemen: stimuleren was helemaal niet nodig, de kinderen gaan graag en vinden het gewoon leuk. En het gaat door, ook al ga je als ouder niet elke week met ze naar de kerk. Maar het is misschien wel net zo belangrijk voor parochies om voor de ouders een aantrekkelijke vorm te vinden om hen na de doop van hun kinderen meer bij de parochie betrokken houdt. Vervolgbijeenkomsten na de doop die ingaan op andere geloofsrituelen binnen de katholieke kerk en op de geloofsopvoeding kunnen ouders “vasthouden” aan de kerkelijke gemeenschap. Het is van belang de ouders persoonlijk of met een brief uit te nodigen, zodat het niet zo vrijblijvend is als bijvoorbeeld een aankondiging in het parochiebladje (“dat verdwijnt meestal toch bij het oud papier”). En als ouders naar vieringen in de kerk komen kan het goed zijn als zij actief worden betrokken bij vieringen en activiteiten. Als men een taak of bijdrage in een kerkelijke bijeenkomst of viering heeft zal men eerder naar de kerk blijven komen dan wanneer men een “passieve toeschouwer” is. Het komt veel voor dat kinde-

ren alleen in de kerk komen als hun ouders moeten zingen in het koor! Je kunt wel een kindernevendienst of crèche organiseren, maar als de ouders niet geboeid en geraakt worden in de kerk, komen de kinderen ook niet opdagen. Uiteindelijk moet het samenkomen in de kerk een gemeenschapsgevoel opwekken; het moet een ontmoeting zijn van mensen die zich met elkaar verbonden voelen.

Er kwamen ook nog andere initiatieven naar voren die niet direct voort kwamen uit de bijbel- en geloofsgespreksgroepen maar wel als inspirerend werden ervaren:

- Gezamenlijke vieringen van parochies met Samen-Op-Weg gemeenten. Deze oecumenische vieringen kunnen verschillende vormen aannemen: bijvoorbeeld een uitwisseling: de gemeenteleden bezoeken een katholieke Aswoensdagviering, parochianen bezoeken een protestantse Avondmaalviering. Deze uitwisselingen trekken vaak veel mensen. Een andere vorm is een gezamenlijke viering van katholieke parochianen met hervomde en gereformeerde gemeenteleden. Bij deze vieringen was er gezamenlijke zang door de koren. Hierbij ontstond een gevoel van herkenning en gemeenschappelijkheid over en weer.
- Een spontaan optreden van een Rwandese familie tijdens een vormseldienst werkte aanstekelijk in de hele viering; in het algemeen spreekt degene die dit naar voren bracht internationale liturgie erg aan.
- Uit de gemeenschappelijke (oecumenische) wekelijkse rijstmaaltijden in de Vasten-tijd komen vaak goede gesprekken voort die als waardevol en inspirerend worden ervaren. Over de opkomst heeft men meestal niet te klagen, zo'n 30 à 40 mensen bezoeken wekelijks de maaltijden.
- Het bezoeken van bejaarden als vrijwilliger vanuit een Godgelovige houding; deze houding maakt open gesprekken over geloof met bejaarden mogelijk hetgeen door hen zeer gewaardeerd wordt.
- Een paar jaar geleden was er een zeer interessante expositie in de kerk over de joodse traditie.

Verslag afgerond dd. 09-04-2002

4 Diaconie: ouderencontact en ouderenactiviteiten

Tijd en plaats: dinsdagmiddag 26 maart 2002, Dekenaal Centrum te Arnhem.

Deelnemers

Bij het gesprek waren negen parochianen aanwezig; zeven vrouwen en twee mannen, allen boven de 70 jaar. Vijf aanwezigen wonen samen met hun partner, vier aanwezigen wonen alleen. De meeste aanwezigen hebben, uitwonende, kinderen. De aanwezigen zijn allen gepensioneerd en/of werkzaam binnenshuis (huishouden, verzorging partner). Bijna alle aanwezigen zijn betrokken bij kerkelijk en/of niet-kerkelijk vrijwilligerswerk. Twee aanwezigen volgen cursussen.

De meeste aanwezigen hebben verschillende ervaringen met kerkelijke vrijwilligersactiviteiten, met name bijdragen aan de liturgie (koor, misboekjes, misgewaden, kerkversiering, opzetten van vieringen) en bezorging van het parochieblad. Met betrekking tot het ouderencontact en de ouderenactiviteiten bleek dat sommige aanwezigen actief zijn, vaak al vele jaren, in de organisatie en uitvoering van de activiteiten, terwijl enkele andere aanwezigen ervaring hebben als bezoeker of deelnemer van activiteiten die in hun parochies voor ouderen worden georganiseerd. Alle aanwezigen zijn regelmatige kerkgangers.

Hoe doet de kerk/de parochie het naar uw mening wat betreft ouderencontact en ouderenactiviteiten?

De ervaringen met de ouderenactiviteiten lopen erg uiteen. In sommige parochies blijkt er veel te worden georganiseerd voor ouderen en weet de parochie zelf goed wie de oudere parochianen zijn en waar zij wonen; hier zijn de oudere parochianen in het algemeen tevreden over de aandacht die ze krijgen. In één parochie wordt er door de Caritas-ouderensociëteit iedere maand op een vaste middag een eucharistieviering voor ouderen georganiseerd gevolgd door koffie en een activiteit, bijvoorbeeld bingo. Caritas geeft ieder half jaar het programma uit van de geplande activiteiten voor ouderen en er is nog steeds voldoende animo. Met Kerstmis is er bijvoorbeeld een Kerstbrunch die goed bezocht wordt. In twee andere parochies is er persoonlijke aandacht voor oudere parochianen en krijgen de ouderen bijvoorbeeld een bloemetje of geborduurde kaart op hun 70^e verjaardag en krijgen zij bezoek bij ziekte. In deze parochies is de ledenadministratie in orde en weet men de ouderen te vinden. Opmerkelijk is dat nogal wat parochiële ouderenactiviteiten plaatsvinden in en in samenwerking met verzorgingstehuizen; het is een aantal keren gebeurd dat bij opheffing van zo'n tehuis de ouderenactiviteiten grotendeels kwamen te vervallen, ook voor oudere parochianen die niet in het tehuis woonden. Één aanwezige heeft zich toen aangesloten bij de KBO. Nu komt zij via de KBO binnen Arnhem wel in contact met veel ouderen en worden er veel dingen samen gedaan. Een andere aanwezige brengt het informatieblad van KBO rond in haar wijk en dat leidt vrijwel steeds tot het maken van een praatje – voor veel ouderen is dat belangrijk.

Opvallend is dat de meeste aanwezigen aangeven zelf niet of niet veel gebruik te maken van de ouderenactiviteiten die er zijn; zij zijn hiervoor nog te actief, men is nog samen met een partner, of men staat zelf aan de organiserende kant. Één aanwezige vertelt dat zij en haar echtgenoot een uitnodiging kregen voor een Kerstviering die door de parochie was georganiseerd voor ouderen in de wijkschool. Zij wilden eerst niet gaan – “we voelen ons nog niet zo oud” maar ze gingen toch en het was een heel goede ervaring. Eerst gaven de kinderen een musical ten gehore, daarna was er voor de ouderen een viering met de pastoraal werkster en tenslotte was er koffie. De groep ouderen was maar klein (ca. 15) en misschien was het juist daardoor, en door het contact met de (veelal allochtone) kinderen uit de wijk, zo’n warme bijeenkomst. Een aantal aanwezigen vindt dat in hun parochies niet veel wordt georganiseerd voor de ouderen. Zij gaan dan maar voor vieringen en ouderenactiviteiten naar andere parochies omdat de eigen parochie weinig initiatief neemt en de ouderen zelf hun weg maar moeten zien te vinden naar de activiteiten die voor hun worden georganiseerd, als ze al worden georganiseerd. Als men eenmaal zelf deelneemt aan activiteiten dan blijf je wel op de hoogte van de activiteiten maar de parochie doet geen moeite om uit eigen beweging minder bekende oudere parochianen te bereiken. Een aanwezige merkt op dat ze haar voor de Actie Kerkbalans wel weten te vinden maar dat dit niet het geval is als het gaat over activiteiten voor ouderen. Een andere aanwezige meldt dat hij liever niet te veel meedoet aan activiteiten want dan doet men onmiddellijk een beroep op hem om ook een taak op zich te nemen. “Als je je nek uitsteekt, ben je verloren”.

Volgens de aanwezigen zijn heel wat ouderen “letterlijk en figuurlijk op zoek naar ouderencontact, ouderenactiviteiten maar ook naar eucharistievieringen”. Één aanwezige zegt: “Bij ons in de parochie is er met Pasen niet eens een mis terwijl Pasen vroeger zo iets belangrijks was!” Sommige aanwezigen geven aan dat ook diensten zonder eucharistie mooi kunnen zijn. Zij hebben liever een woord- en gebedsdienst binnen de eigen gemeenschap/parochie dan een eucharistieviering buiten de eigen gemeenschap/parochie. Andere aanwezigen geven aan dat ze de eucharistie binnen een viering wel heel erg belangrijk vinden en vinden het niet prettig als er onduidelijkheid is in de presentatie: is het nu wel of geen eucharistieviering, is het nu een priester of een pastoraal werker die voorgaat. Dat moet helder zijn.

De aanwezigen constateren met zorg dat bekende pastores vertrekken zonder dat duidelijk is wie hun plaats inneemt, dat verschillende parochies opgeheven zijn en dat in sommige andere parochies nog maar heel weinig wordt georganiseerd. Men moet andere locaties gaan zoeken maar waar men terecht kan is onduidelijk. Voor ouderen is het toch al niet makkelijk om grotere afstanden af te leggen en transport geeft soms problemen. Maar meestal weet men niet eens waar en wanneer een mis of iets anders gehouden wordt.

De aanwezigen hebben heel wat tips die de communicatie met de oudere parochianen kunnen bevorderen. Zo zou er voor heel Arnhem een boekje (gemeenschappelijk voor alle parochies) moeten worden uitgegeven met het programma van activiteiten en diensten, waarbij het duidelijk moet zijn welke diensten eucharistievieringen zijn. Ook zou één centraal telefoonnummer met informatie over diensten en activiteiten goed van pas komen. Voor ouderen zouden de diensten en activiteiten bij voorkeur

overdag gehouden moeten worden want 's avonds gaan veel ouderen de deur niet meer uit. Ook zou bij ziekenhuisopname de persoonsgegevens moeten worden doorgegeven naar de parochie zodat bekend is dat er iemand in het ziekenhuis ligt en er ondersteuning vanuit de parochie kan plaatsvinden. Dat gebeurt lang niet altijd, en moet je jezelf maar aan (laten) melden.

Wat verwacht u van een bijeenkomst of activiteit vanuit de parochie voor ouderen? In hoeverre lukt dit in de ouderenactiviteiten waaraan u deelneemt of heeft deelgenomen?

De aanwezigen geven aan dat het moeilijk is de groep ouderen als één geheel te beschouwen. Ouderen zijn onderling heel verschillend en nemen om verschillende redenen deel ouderencontact aan en ouderenactiviteiten. De verschillende behoeftes van ouderen kunnen ervoor zorgen dat het noodzakelijk is het ouderencontact en ouderenactiviteiten onder te verdelen naar behoefte. Iemand die gezelligheid zoekt zal immers niet snel naar een themadienst gaan.

In grote lijnen komen er drie verschillende behoeftes van ouderen naar voren:

- *Diepgang en informatie*

Er zijn ouderen die graag wat meer diepgang in hun bijeenkomsten zouden willen. Één aanwezige geeft aan dat voor haar de inhoud van de eucharistieviering (de preek) het belangrijkste is. Ze maakt aantekeningen van de preek maar zou willen dat de preek ook op papier werd uitgebracht zodat ze alles later nog eens kan nalezen. Gezelligheid is voor haar niet het belangrijkste, ze wil er wat van opsteken. Zij wil voorkomen dat ze geïsoleerd raakt en niet mee kan gaan met de veranderingen in de huidige maatschappij. Ook andere aanwezigen geven aan dat ze behoefte hebben aan informatie om de veranderingen die de kerk in de moderne maatschappij doormaakt helder te krijgen en te kunnen bespreken. Sommige ouderen hebben de behoefte aan wat meer voorlichting over verschillende onderwerpen waar de kerk zich tegenwoordig over moet uitspreken. De kerk moet hen zelf voorlichten zodat ze niet meer alleen afhankelijk zijn van wat in de media gezegd wordt. Deze ouderen willen het contact met de samenleving niet verliezen en willen weten wat het standpunt van de kerk is inzake onderwerpen als homofilie, seksualiteit voor het huwelijk et cetera. De oudere mensen willen tot meningsvorming kunnen komen en vinden dat de kerk meer informatie en bronnen moet aanleveren zodat ze ook met hun kinderen en kleinkinderen kunnen blijven praten over datgene wat er in hun leven afspeelt. Alle aanwezigen zijn voorstander van meer inhoudelijke themadiensten en themabijeenkomsten met wat meer diepgang. Het is belangrijk op te merken (de aanwezigen geven dit zelf ook aan) dat de aanwezigen tijdens een gesprek een beperkte selectie van de hele groep ouderen zijn. Lang niet alle mensen van hun leeftijd zijn nog zo goed mobiel en in staat aan de moderne maatschappij deel te nemen.

- *Gezelligheid en ontmoeting*

De aanwezigen geven aan dat bij veel andere ouderen de activiteiten voornamelijk de behoefte van ontmoeting en gezelligheid dienen. Veel ouderen zijn eenzaam omdat ze geen partner (meer) hebben, of kinderen die hen regelmatig komen opzoeken. Deze

ouderen trekken zich steeds meer terug en komen hun woning nauwelijks meer uit. Het lukt deze ouderen niet om zelf in contact te komen met andere ouderen. Voor hen zijn activiteiten voor ouderen een goede gelegenheid om dergelijke contacten te leggen en samen gezellig tijd door te brengen. Het is van belang om deze mensen vanuit de parochie te benaderen en ze te laten ondervinden dat ze door de parochie niet vergeten worden.

- *Persoonlijk pastoraal contact*

Sommige ouderen hebben vooral behoefte aan persoonlijk contact, met de pastor of met iemand van de parochie die daarvoor geschikt zijn. Dit geldt met name voor ouderen die hun levensende zien naderen, omdat ze erg oud zijn, ziek of stervend. Nu de biecht grotendeels is vervallen kunnen deze ouderen met hun problemen en twijfels niet gemakkelijk bij de kerk terecht. Een persoonlijk pastoraal gesprek kan voor hen veel zorgen wegnemen, als zij eens vrijuit kunnen spreken en informatie kunnen krijgen over zaken als euthanasie, de “Pil van Drion” en de voorbereiding op de dood. Een gesprek over dit soort onderwerpen kan ervoor zorgen dat oudere mensen tot rust kunnen komen. Het is voor deze ouderen belangrijk dat ze goede informatie krijgen over hoe alles verloopt als ze dood gaan. Vaak willen ze bijvoorbeeld een dienst met Eucharistie of met de traditionele Latijnse gezangen, maar dit gebeurt niet altijd; soms wordt de organisatie van de uitvaartviering geregeld door de uitvaartverenigingen, die soms erg kil en zakelijk zijn. Oudere mensen moeten voldoende mogelijkheden worden voorgelegd zodat de uitvaart naar eigen wens kan worden uitgevoerd, dit is erg belangrijk voor hen. Voor oudere mensen die hierover zorgen hebben is het zeer moeilijk om op eigen initiatief contact te krijgen met diegenen die hen kunnen helpen bij hun vragen. In veel parochies blijkt het voor deze ouderen niet eenvoudig te zijn om hun vragen om hulp door te laten dringen tot priesters of pastoraal werk(st)ers. De parochies zouden moeten proberen deze groep ouderen op eigen initiatief te bereiken. Ideaal zou het zijn als de pastor bij ouderen op huisbezoek kon gaan; de aanwezigen zien echter in dat er hiervoor te weinig pastores zijn. Een ander idee is om voor ouderen een bijeenkomst te organiseren waarin bovengenoemde onderwerpen naar voren zouden komen. Hierbij is weer het probleem hoe de ouderen over de drempel te krijgen: men moet mensen persoonlijk aanspreken en uitnodigen om ze overdag, dicht bij huis en in vertrouwde omgeving bij elkaar laten komen. In de bijeenkomsten moet algemene informatie worden gegeven over eerder genoemde onderwerpen. Van daaruit moet persoonlijk contact met deze parochianen ontstaan waarin ze in een vertrouwd gesprek kunnen ingaan op de zaken die van belang zijn bij het dichterbij komen van de dood. De bijeenkomsten en de persoonlijke gesprekken hoeven niet noodzakelijk te worden uitgevoerd door priesters. In sommige parochies deelt men de priester met andere parochies of heeft men helemaal geen priester. Hierdoor komt het voor dat parochianen de priester nauwelijks kennen of helemaal geen priester persoonlijk kennen. De gesprekken kunnen daarom volgens de aanwezigen net zo goed worden gevoerd door pastoraal werk(st)ers en, indien goed onderlegd, door vrijwilligers. Het gaat erom dat er een vertrouwensband aanwezig is tussen de oudere en de gesprekspartner en dat de gesprekspartner ruim de tijd heeft voor de oudere. Voor heel wat echt oudere

parochianen is het waarschijnlijk net zo belangrijk dat ze hun verhaal kwijt kunnen (“schoon schip maken”) en dat er naar hen wordt geluisterd dan dat aan hen zaken moeten worden uitgelegd. Zo’n luisterend gesprek kan ook al ontstaan wanneer je als vrijwilliger een bloemetje namens de parochie brengt.

Wat vinden de ouderen in het algemeen van de kerk en de manier waarop ze naar buiten treedt?

De kerk moet eenduidiger en duidelijker zijn in de informatie die ze naar buiten brengt. De aanwezigen willen overzicht hebben op datgene wat hen wordt aangeboden. De eenheid binnen de kerk is weg en de meeste mensen weten niet meer wat men wel en niet moet geloven. Één aanwezige zegt: “Je gelooft wat je zelf gelooft”, maar verschillende andere aanwezigen vinden het lastig om op eigen gezag een standpunt te bepalen ten aanzien van verschillende geloofsonderwerpen. Volgens de aanwezigen twijfelen oudere mensen meer over hun geloof dan jonge mensen. Het is van belang dat oudere mensen door de parochies worden bijgestaan om helderheid te krijgen in hun geloofstwijfels omdat die twijfels voor grote onrust kunnen zorgen. Oudere mensen hebben het gevoel dat ze “overal wat anders horen”: in welke kerk je ook gaat, overal wordt een ander standpunt verkondigd; de kerkelijke standpunten die naar buiten worden gebracht lijken vaak individuele standpunten zijn. Dat was vroeger wel anders, je was overal in de kerk thuis. Nu is er soms geen herkenning meer als men van parochiekerk wisselt. Ook heeft men soms geen idee wat men met bepaalde informatie uit het (kerkelijk) nieuws moet doen. Een voorbeeld is de recente heen-zending van het bestuur van het Bijbels Openlucht Museum in de Heilig Land Stichting door de bisschop van Den Bosch. De aanwezigen weten niet goed wat ze er van moeten vinden en denken op een gegeven moment: “Laat maar zitten”. De aanwezigen vinden ook dat de kerk zich ten aanzien van bepaalde zaken best wat moderner mag opstellen. De meeste aanwezigen vinden bijvoorbeeld dat er geen bezwaar is als priesters zouden mogen trouwen. Dat zou zelfs verwarring weg kunnen nemen: één van de aanwezigen had bijvoorbeeld eens een gesprek met een priester en kwam er een paar jaar later achter dat hij inmiddels getrouwd was en zij keek daar raar van op. Dit was anders geweest als het trouwen gewoon was toegestaan door de kerk. De aanwezigen denken dat ouderen vaak moderner denken en zijn dan de kerk voor mogelijk acht.

Verslag afgerond dd. 09-04-2002

5 Pastorale ontmoetingen en persoonlijk contact

Tijd en plaats: woensdagmiddag 3 april 2002, Dekenaal Centrum te Arnhem

Deelnemers

Bij het gesprek waren acht parochianen aanwezig; zes vrouwen en twee mannen, in leeftijd variërend van 52 tot 78 jaar. De meeste aanwezigen hebben een partner en uitwonende kinderen. Veelal zijn de deelnemers met pensioen/in de VUT, een enkeling is buitenshuis werkzaam. Vrijwel alle aanwezigen doen kerkelijk vrijwilligerswerk, sommigen combineren dit met buitenkerkelijk vrijwilligerswerk.

De aanwezigen zijn op verschillende manieren betrokken (geweest) bij pastorale ontmoetingen en persoonlijk contact. De meeste aanwezigen zijn zelf in de parochie actief of in het verleden actief geweest, bijvoorbeeld in het kader van huisbezoek aan ouderen, zieken of bejaarden, koken voor dak- en thuislozen, contact met asielzoekers, activiteiten en gespreksgroepen voor lichamelijk en verstandelijk gehandicapten en contactpersoon voor vesper- en woord/gebedsdiensten en daaruit voortvloeiend persoonlijk contact.

Wie nam het initiatief tot de pastorale ontmoeting of activiteit en wat verwacht u ervan?

De meeste aanwezigen hebben tot nog toe steeds aan de “actieve” kant van de parochie gestaan in die zin dat zij zelf in samenwerking met andere vrijwilligers en/of de pastor activiteiten of vieringen organiseerden voor deelnemende parochianen. Één van de aanwezigen kreeg, voor en na het overlijden van haar echtgenoot, als pastoraal te maken met pastorale ontmoetingen. De motivering voor deze activiteiten lijkt voor de meeste aanwezigen te liggen in een combinatie van enerzijds vormgeven aan het eigen geloof door iets te betekenen voor andere mensen en anderzijds zelf voldoening en plezier ervaren in het organiseren van een waardevolle activiteit, viering dan wel ontmoeting.

Lukt het om iets voor parochianen te betekenen?

De aanwezigen geven aan dat het van belang is de pastorale ontmoetingen, het persoonlijk contact evenzeer als de diensten en vieringen, af te stemmen op de betrokken parochianen die het betreft: er moet op het “behoeftepatroon” van de mensen worden ingespeeld.

Sacrament centraal

Voor bepaalde mensen is het bijvoorbeeld heel erg belangrijk dat een viering een Eucharistieviering is; voor hen staat het belang van de sacramentsrituelen voorop. Diensten mét Eucharistie worden doorgaans vaak beter bezocht: “Met Pasen zorgt een viering mét Eucharistie voor het dubbele aantal ouderen in de kerk”. Een ander verhaalt hoe ieder jaar in de eigen parochie het Sint Jan-feest wordt gevierd. Deze viering en de ontmoeting daarna (met koffie en krentenbrood maar tegenwoordig

ook een goed glas wijn!) wordt door veel parochianen bezocht, ook mensen die al lang elders wonen. De mensen - ouderen maar ook jongeren - verwachten bij zo'n gelegenheid een Eucharistieviering. Het wordt echter ieder jaar moeilijker om een beschikbare priester te vinden. Het beleid vanuit het dekenaat, zoals overgebracht door de dekenale werkgroep, is echter dat wanneer er nu eenmaal geen priester beschikbaar is, men een niet-priester voordraagt. De parochie verwacht voor zo'n bijzondere viering medewerking maar in de praktijk leidt het soms juist tot spanningen.

Inhoud en authenticiteit centraal

Andere aanwezigen wijzen er op dat zij juist de kwaliteit, de inhoud van de viering of van het contact als belangrijkste ervaren. Het gaat erom dat er écht en vertrouwelijk contact is met de mensen, zonder dat het routinematig en oppervlakkig is. In het persoonlijk pastoraal contact, maar ook in de diensten en vieringen moet diepgang zitten met inleving op de specifieke situatie. "Het maakt niet uit wie er aan je bed staat, het gaat om de intentie", zo verwoordt één van de aanwezigen het. Een andere aanwezige geeft aan dat pastorale ontmoetingen en persoonlijk contact ook spiritueel moeten kunnen zijn, waarmee bedoeld wordt dat in een open gesprek de eigen twijfels over het leven na de dood kunnen worden geuit zonder dat een eventuele afwijkende mening resoluut wordt afgekeurd. Een andere aanwezige weerspreekt dit niet, doch geeft aan dat voor haar in liturgische vieringen, maar zeker bij het levens-einde, de Godsontmoeting centraal staat. Op het einde van het leven wil zij een ontmoeting met de Heer en daarbij spelen de sacramenten van H. Oliesel en biecht een onmisbare rol.

Duidelijkheid over "het bedienen"

Juist op het gebied van "de bediening bij overlijden" is het van belang duidelijk te communiceren met betrokkenen, zodat met hun wensen rekening kan worden gehouden. Bij één van de aanwezigen werd bij ernstige ziekte van haar echtgenoot telefonisch aan de pastoraal werkster van de parochie doorgegeven dat het einde naderde en dat een bediening gewenst was. De pastoraal werkster, met wie zij bekend waren en die al eerder op bezoek was geweest, bleek hiertoe bereid. Het was een heel mooi samenzijn waarbij werd gebeden met de echtgenote en kinderen samen. Toch was voor de betrokkene het geheel uiteindelijk iets anders dan wat ze ervan had verwacht, omdat het een "bediening" was zonder biecht/zalving. Dit vond ze zelf achteraf jammer. In de turbulente en emotionele situatie rond het sterfbed had ze er zelf vooraf niet bij nagedacht hoe de plechtigheid er uit zou komen te zien; ook vanuit de parochie was ze er niet of althans niet met nadruk op gewezen dat het niet om een sacrament zou gaan (er is haar in ieder geval nooit de vraag gesteld of ze een "echte pastoor" wilde), terwijl achteraf bleek dat ze hier onbewust wel van uit was gegaan. Overigens geeft de betrokkene desgevraagd aan dat haar (volwassen) kinderen dit verschil niet of nauwelijks hadden opgemerkt.

Een andere aanwezige geeft aan dat vragen en onzekerheden hieromtrent bij veel ouderen spelen en dat de KBO daarom zelf initiatief heeft genomen om voor de ouderen die zijn aangesloten bij de KBO een notitie op te stellen met informatie over

onderwerpen die van belang zijn bij het dichterbij komen van het levenseinde, zoals de biecht bij de bediening. Volgens deze betrokkene zouden parochies zelf ook initiatief moeten nemen om de ouderen hierover voor te lichten.

Wat is de rol van de vertegenwoordiger van de parochie?

Pastoor, pastoraal wer(st)er of vrijwilliger

De twee voorbeelden eucharistie en bediening illustreren voor de aanwezigen dat het van belang is dat de vertegenwoordiger van de parochie mensen goed voorlicht en opdat ze weten welke keuzemogelijkheden ze hebben en zo kan worden ingespeeld op hun behoeften. Het blijkt immers dat veel mensen niet weten hoe de zaken in elkaar steken en wat ze kunnen verwachten. Als een bediening wordt uitgevoerd door een pastoraal werk(st)er moet deze aangeven welke bevoegdheden hij of zij heeft en hoe de bediening er uit zal zien, zodat de betrokkenen niet voor ongewenste verassingen komen te staan. In het verlengde hiervan wordt opgemerkt dat voor veel oudere mensen het erg belangrijk blijft dat de pastoor hen bezoekt en niet alleen parochie-vrijwilliger of zelfs een pastoraal werk(st)er. Enkele aanwezigen maken bij huisbezoek mee dat mensen met enige regelmaat vanuit de parochie worden opgezocht maar dan zeggen: “Ik zie nooit iemand!”, bedoelend: de pastoor komt nooit bij hen op bezoek. De aanwezigen hebben wel begrip voor deze houding van (heel) oude mensen, maar constateren dat de pastoor voor hen tegenwoordig vrijwel geen tijd meer heeft, “hij heeft al zo veel op zijn bordje”. Huisbezoek door de pastoor, of door de pastoraal werk(st)er, is vaak alleen nog maar mogelijk aan degenen die écht in geestelijke nood zitten of zeer ernstig ziek zijn.

Vieringen voor zieken

De aanwezigen geven aan dat pastores en vrijwilligers de parochianen niet alleen voldoende keuzemogelijkheden moeten bieden, maar ook moeten bezien hoe zij het best kunnen afstemmen op diverse (leeftijds)groepen onder de parochianen. Immers, je kunt niet iedereen op dezelfde wijze benaderen. Pastorale ontmoetingen, persoonlijk contact en liturgische vieringen moeten worden afgestemd op de situatie en de groep die het betreft. Als je langs de verschillende mensen “heen fietst” zal er veel teleurstelling onder hen ontstaan. Als voorbeeld hiervan wordt genoemd de wijze waarop in ziekenhuizen liturgie wordt gevierd. Een ziekenviering moet kort zijn, inhoudelijk aansluiten op de situatie van de zieke mens, en bemoedigend. Lange vieringen volgens het gewone, vaste patroon zijn voor veel (ernstig) zieken niet vol te houden: “als je dan om je heen kijkt zie je dat meer dan de helft ligt te slapen”. Zieken moeten iets met de viering of dienst kunnen, aan een verhaal dat hen op dat moment niet interesseert doen ze geen kracht op. Soms wordt er juist goed op de realiteit en actuele situatie van de zieken ingegaan (als goed voorbeeld wordt met name de wijze van vieren in het Radboud-ziekenhuis te Nijmegen genoemd); overigens geldt bij oecumenische ziekenhuisvieringen dat de vieringen gehouden door een katholieke pastor vaak wat beknopter en toegankelijker zijn dan die door een protestantse pastor (die vaak meer bijbelgericht zal zijn).

Welke initiatieven ziet u vanuit de parochie?

Een aantal aanwezigen vindt dat de hedendaagse parochies onzichtbaar zijn geworden. Het is onduidelijk in hoeverre de parochies nog “echt bestaan” en welke initiatieven ze nemen: bijna niemand weet meer wat er in de parochie gedaan moet worden en wie dat zou moeten doen. Nieuwe initiatieven stuiten vaak op het probleem van geschikte mensen zoeken; vaak komt men steeds bij die mensen uit die al veel voor de parochie doen.

Wie of wat is de parochie?

Deze aanwezigen vragen zich af wat er nog van de parochies over is; “het bestaan van de parochie merk je vooral nog bij het geven van een parochiële bijdrage, dat is te weinig”. Een parochie zou de mensen die zich op de één of andere manier betrokken voelen bij de katholieke kerk bij elkaar moeten brengen, maar dat is tegenwoordig niet meer zo makkelijk als vroeger. Veel mensen hebben het erg druk en voor hen is het niet meer vanzelfsprekend om dingen voor elkaar te doen. Bijvoorbeeld: vroeger werden oudere mensen, mensen met een lichamelijke handicap en verstandelijk gehandicapten gewoon van thuis uit meegenomen naar de kerk; tegenwoordig gaan veel (jongere) mensen nog maar zelden naar de kerk en moeten vrijwilligers apart worden gezocht om mensen die niet zelf naar de kerk kunnen komen, thuis op te halen en weer terug te brengen. Dat lukt soms niet goed.

Wat moet de parochie doen?

De parochie is verandert; men woont allemaal niet meer bij elkaar, de manier waarop verschillende mensen bij de kerk betrokken zijn verandert en de hele parochiële gemeenschap verandert van samenstelling. Het wordt een steeds minder samenhangende groep en de grenzen van de parochie worden minder duidelijk. Vroeger organiseerden pastores en hun medewerkers alles, nu moet de gemeenschap zelf initiatieven nemen. De pastorale teams zijn kleiner geworden en de pastores hebben veel te weinig tijd voor al hun bezigheden. Één van de aanwezigen vindt dat men het argument “we hebben geen mensen” niet mag gebruiken, “er moet maar tijd vrij gemaakt worden!” Daar waar behoefte is aan ondersteuning en contact moeten mensen worden geholpen. De parochie moet keuzes maken wat het belangrijkste is, maar het moet wel méér zijn dan alleen het ophalen van de parochiële bijdrage en het uitbrengen van een parochieblad. De parochie zou minder zelf moeten bepalen wat er moet gebeuren en meer naar de mensen toe redeneren; de mensen zelf laten bepalen; maar, zo reageert een ander, hoe kan dat verwezenlijkt worden als mensen zo verschillend zijn en zoveel verschillende wensen hebben?

Betrokkenheid van de parochie bij mensen

Één van de aanwezigen is erg lovend over haar parochie. Er zit leven in de parochie en er wordt veel georganiseerd, zoals bijvoorbeeld een ouderensoos, een ophaaldienst, een ontmoetingsgroep voor 70-plus, een bezoekgroep, koffie en thee na de vieringen en de mogelijkheid om de H. Communie thuis te ontvangen. Een ander geeft aan dat bij de kerkdiensten in de eigen parochie erg veel allochtonen aanwezig zijn: Vietnamezen, Zuid-Amerikanen, Oost-Europeanen enzovoorts. Het

lijkt dat deze kerkgangers iets herkennen in de kerk maar het is niet duidelijk of ze diensten echt kunnen volgen – mogelijk herkennen ze alleen de traditionele Latijnse liturgie. Actieve vrijwilligers vanuit de Kerk-en-Samenleving-groep in deze parochie zouden graag nader contact leggen met deze bezoekers en zoeken naar wegen om dat te bewerkstelligen. Eenmaal heeft er een voorgesprek plaatsgevonden met een Irakese – een goed initiatief, maar daarbij is het helaas tot nu toe gebleven. Veel van deze mensen blijven het liefst in de anonimiteit of zijn moeilijk aan te spreken. De motivatie om met deze groepen van allochtone afkomst in contact te treden is om hen welkom te heten en hen deel te laten nemen aan de parochiegemeenschap: “ze een gemeenschapsgevoel geven”. In tweede instantie zouden ze wellicht een potentieel van vrijwilligers vormen, een bijdrage leveren in de vorm van activiteiten en betrokkenheid, maar misschien willen ze dit wel helemaal niet. Pas in laatste instantie speelt een eventuele geldelijke bijdrage door de allochtonen voor de kerk. Het probleem van het in contact komen met allochtone kerkbezoekers zal mogelijk ook in andere parochies spelen en misschien is het nuttig om op dekenaal niveau verbindingen met hen te leggen door bijvoorbeeld aparte diensten te organiseren waarin zij meer kunnen verstaan. Anderzijds is het juist niet wenselijk om velerlei aparte (taal)gemeenschappen binnen de rooms-katholieke kerk te laten ontstaan die allemaal apart vieren, het zou juist een grote gemeenschap moeten blijven, vindt men.

Aandacht voor verstandelijk en lichamelijk gehandicapten

In “Het Dorp” worden voor de daar wonende lichamelijk gehandicapten regelmatig vieringen gehouden, op woensdagmiddagen (Eucharistieviering) en op zaterdagavonden. Daarbij zijn de praktische omstandigheden steeds aangepast aan de omstandigheden van lichamelijk gehandicapten. Ook wordt aan diegenen die het nodig hebben extra aandacht gegeven. Dit gebeurt twee keer per maand en met name de zaterdagavonddienst trekt redelijk wat bezoekers. Dit is wellicht een geschiktere tijd voor een dienst dan de woensdagmiddag, wanneer er ook programma’s in het Activiteitencentrum zijn..

Onder verstandelijk gehandicapten loopt de kerkgang bij de speciaal voor hen gehouden vieringen, eens per maand, terug. De optredens van “De Blijde Zangers” vormen een uitzondering: de vieringen waarin zij optreden worden goed bezocht, met name ook door heel wat andere verstandelijk gehandicapten. Ook zijn er catechese-gespreksgroepen voor verstandelijk gehandicapten die vrij goed lopen. Op initiatief en onder leiding van catecheten (dominees, predikanten maar ook vrijwilligers die een catechetenopleiding hebben gevolgd) wordt in groepjes van 6 tot 10 verstandelijk gehandicapten gesproken aan de hand van bijbelverhalen.

Verstandelijk gehandicapten en anonimiteit

Één aanwezige vertelt uit eigen ervaring, vanuit betrokkenheid bij de Stichting Oecumenisch Pastoraat voor Verstandelijk Gehandicapten, hoe moeilijk het is geworden vanuit de parochie aandacht te hebben voor verstandelijk gehandicapten. De Stichting organiseert maandelijks, in steeds wisselende r.-k. parochies en protestantse gemeenten in Arnhem en omstreken, vieringen speciaal afgestemd op verstandelijk gehandicapten. In het verleden konden deze mensen heel eenvoudig met een bus naar

en van deze vieringen gebracht worden, omdat zij tezamen in grotere zorginstellingen woonden en zo goed te bereiken waren voor informatie en gezamenlijk vervoer; de diensten werden goed bezocht en gewaardeerd. De laatste jaren worden de instituten echter opgeheven en komen de verstandelijk gehandicapten in kleine eenheden in gewone woonwijken te wonen. Ze hebben hier meer vrijheid maar de kans is ook groter dat ze opgaan in de anonimiteit van de massa. Juist hierdoor hebben ze meer behoefte aan aandacht, en zouden de vieringen een zeer goede rol kunnen spelen. Echter, er zijn twee problemen.

Ten eerste heeft de Stichting, door de Wet op de Privacy, niet de beschikking over de adressen van verstandelijk gehandicapten en hierdoor zijn ze moeilijk bereikbaar en uit te nodigen. De professionele begeleiders van verstandelijk gehandicapten doen dit werk meestal niet vanuit kerkelijke betrokkenheid; ze zijn nauwelijks of niet gemotiveerd om de verstandelijk gehandicapten uit zichzelf naar de kerk te brengen. In een poging van de Stichting om toch met hen in contact te komen zijn de parochies en kerkelijke gemeenten aangeschreven om dit probleem onder de aandacht te brengen en met het voorstel om binnen de parochies en kerkelijke gemeenten werkgroepjes te vormen die bijhouden waar verstandelijk gehandicapten binnen het betreffende gebied woonachtig zijn, hen naar en van vieringen te brengen en het contact met hen te onderhouden. Helaas kwamen er erg weinig reacties. Dat is het tweede probleem: er zijn momenteel te weinig parochianen en gemeenteleden die de gehandicapten willen begeleiden. Veel verstandelijk gehandicapten zijn door dit alles onbekend bij de parochies en als ze al bekend zijn kunnen ze niet gemakkelijk naar de vieringen komen. Een andere aanwezige begrijpt het streven van de Stichting, maar merkt op dat het op een bepaalde manier ook vreemd is om verstandelijk gehandicapten een kerk binnen te willen halen waar de “gewone” mensen ook steeds minder komen: heeft de ene teruggang niet alles met de andere te maken? De reactie hierop is: dat is waar, maar het opmerkelijke is nu juist dat de problemen niet kwalitatief van aard zijn. Immers, de vieringen zijn goed en aansprekend, en worden door de betrokkenen gewaardeerd. De problemen zijn juist van praktische aard: informatie en communicatie, begeleiding en vervoer. Daardoor bevinden de verstandelijk gehandicapten zich nu min of meer anoniem in de gemeenschap zonder dat zij daar zelf iets aan kunnen veranderen en terwijl er voor hen een passend “aanbod” klaar ligt. De Stichting betreurt deze gang van zaken en zoekt naar wegen om de betrokkenheid van parochies te vergroten, maar dat blijkt heel moeilijk.

Welke initiatieven vanuit de parochie spreken u bijzonder aan?

Enkele aanwezigen hebben recent aan activiteiten meegedaan die hen in het bijzonder hebben aangesproken.

- In 1997 werd het Martinusjaar gevierd waarin zijn 1600ste sterfdag Martinus werd herdacht. Er werden veel activiteiten georganiseerd en die leidden tot veel enthousiasme en brachten de gemeenschap tot leven. Bijvoorbeeld op het gebied van de diaconie werden activiteiten voor kinderen van asielzoekers georganiseerd (voorheen ook voor kinderen van bijstandmoeders maar van hen heeft men de adressen, door de Wet op de Privacy, niet meer tot de beschikking; de kinderen van asielzoekers kent men via het AZC). Ook werd er een reis naar de bisschops-

tad Tours georganiseerd. Uit deze goede ervaringen kan afgeleid worden dat als er een aanleiding gevonden kan worden om te vieren die beslist aangegrepen moet worden, en dat hoeft niet alleen op liturgische wijze te zijn, omdat hier erg veel energie uit voortkomt waarop de parochiegemeenschap weer verder kan gaan. Een ander voorbeeld is de vorig jaar georganiseerde reünie ter ere van de 50ste sterfdag van Vos de Waal. In het kader hiervan werd een leuke busreis georganiseerd naar Twente en werden plaatselijke kerken bezichtigd.

- Tijdens een kerkdienst is het steeds vaker de gewoonte om elkaar vrede te wensen; eerst was men onwennig, nu is er hierdoor onderling meer vriendelijkheid.
- In één parochie zijn er “contactpersonen” aanwezig die proberen “de touwtjes aan elkaar te houden”, dat wil zeggen de parochianen onderling in verbinding te brengen. Dit lukt vrij goed, alleen bij jonge mensen is er weinig respons als er mensen namens de parochie contact zoeken. Zij hebben blijkbaar die behoefte een stuk minder. Vanuit een andere parochie wordt dit laatste bevestigd. Aan nieuwkomers in een parochie wordt een brief met antwoordstrook toegezonden (met retourenvelop en postzegel) en wordt gevraagd of ze als parochiaan willen worden ingeschreven. Nieuwkomers krijgen zo de kans in de kerkelijke gemeenschap te worden opgenomen. Helaas wil men dit meestal niet of reageert men niet.

Verslag afgerond dd. 18-04-2002

6 Voorbereidings- en verdiepingsbijeenkomsten

Tijd en plaats: woensdagavond 3 april 2002, Dekenaal Centrum te Arnhem

Deelnemers

Bij het gesprek waren acht parochianen aanwezig, zes mannen en twee vrouwen, afkomstig uit acht verschillende parochies. De leeftijden varieerden van ca. 40 tot 63 jaar en één deelnemer van 23 jaar. De meeste aanwezigen hebben een partner en, thuiswonende maar ook uitwonende, kinderen. Ze doen veelal betaald werk en daarnaast kerkelijk of ander vrijwilligerswerk.

De aanwezigen zijn in verschillende maten en op uiteenlopende wijze betrokken bij de kerk en kerkelijke activiteiten. Iedere aanwezige heeft wel op één of andere wijze meegewerkt aan één type activiteit, sommigen werk(t)en op vele manieren binnen de parochie. Genoemd worden doop-, communie-, en vormselvoorbereiding, kinder-catechese al dan niet in combinatie met MOV-activiteiten, voorbereiding van en lector in liturgie, koren, diaconaal beraad, voorbereiding kinderkerstviering en kindjewiegen, Kerkbalans, bestuurlijke activiteiten en nabestaanden-rouwverwerking.

Welke ervaringen en verwachtingen hebt u in verband met parochie-bijeenkomsten?

De meeste aanwezigen hebben niet speciaal ervaring met voorbereidings- en verdiepings-bijeenkomsten maar meer een band met parochiële en kerkelijke activiteiten in het algemeen. Het gesprek waaierte daarom telkens uit naar de verschillende opvattingen over de functie en het functioneren van de parochies in de huidige maatschappij en richting waarin veranderingen gezocht moeten worden. Tevens werd ingegaan op de diverse activiteiten van parochies waarbij de deelnemers zelf betrokken zijn of waren. Verschillende aanwezigen staan of stonden veelvuldig aan de “actieve” kant van de parochie in die zin dat zij zelf in samenwerking met andere vrijwilligers en/of de pastor activiteiten of vieringen organiseerden voor deelnemende parochianen. De motivering voor deze activiteiten lijkt voor de meeste aanwezigen te liggen in een combinatie van enerzijds het vormgeven aan de eigen vraag naar religieuze zingeving en de wens deze te delen met andere “zoekers”, anderzijds in het ervaren van voldoening en plezier bij het organiseren van een waardevolle activiteit, viering dan wel ontmoeting die ook door anderen waardevol wordt gevonden.

In hoeverre lukt het de parochies om iets voor de mensen betekenen?

Parochie is naar binnen gekeerd

Één van de aanwezigen die diverse, ook bestuurlijke, taken binnen de parochie heeft uitgeoefend, vindt dat de parochie in het algemeen niet uitnodigend is voor mensen. Alles is gericht op de groep kerkbezoekers die binnen de gemeenschap bekend is en er een bepaalde rol in vervullen. De eigen parochie, en de kerk in het algemeen, zijn te veel “naar binnen gekeerd” en fungeren niet meer als basisgemeente. De huidige parochie is een gemeenschap met een kern van actieve leden. Hun inspanningen

worden wel gewaardeerd maar richten zich met name op de leden zelf, de rest wordt in feite min of meer uitgesloten. De kerk zou meer open moeten staan voor mensen die toevallig een keer een dienst volgen. Er zijn genoeg mensen die op zoek zijn naar zingeving maar voor hen is het zeer moeilijk om aansluiting te vinden bij de hechte, min of meer gesloten gemeenschap - de actieve kern - die de kerk nu vormt. Ze zijn op zoek naar aansluiting maar de drempel hiertoe is te hoog. Vanuit de parochie wordt geen contact gelegd met vreemden, “de communicatie deugt niet”. Deze betrokkene heeft vrienden die op zoek zijn naar bezinning en die daarvoor graag bepaalde vieringen in de kerk zouden willen bijwonen maar die er niet achter komen wat het aanbod van de kerk is. De kerk moet mensen die niet tot de actieve kern behoren laten horen en voelen dat ze ook in hen geïnteresseerd is.

Contact rondom liturgie

Volgens één aanwezige moet met name rond vieringen er meer direct persoonlijk contact komen en moet men de mensen meer betrekken in gesprekken. Nu is er vaak sprake van éénrichtingsverkeer en zitten mensen vaak te passief in de kerk. “Vreemde mensen” kunnen op deze manier nooit deel gaan uitmaken van de gemeenschap. Volgens andere aanwezigen hebben sommige mensen geen behoefte aan direct persoonlijk contact en willen ze juist gewoon rustig in de kerk zitten en naar een viering kijken. “Misschien hoort dit ook wel een beetje bij de gewoonte van de rooms-katholieke kerk”. Het is in ieder geval van belang onderscheid te maken tussen de mensen die wel willen worden aangesproken en mensen die dat niet willen. Opgemerkt wordt dat parochianen natuurlijk sterk kunnen verschillen: enerzijds mensen die gewoon willen deelnemen aan datgene wat hen wordt aangeboden (liturgie et cetera) en zich willen thuis voelen in een gemeenschap en anderzijds mensen die (actief vragend) op zoek zijn naar zingeving. Één van de betrokkenen is zelf op zoek naar een “zingevende gemeenschap” waar gewerkt wordt aan vragen als “Waar zoek je naar?” en “Wat verwacht je van het geloof?” De kerk biedt dan weinig mogelijkheden om het met anderen te hebben over hoe men het geloof moet vormgeven. Een andere aanwezige geeft aan dat hij deel heeft genomen aan zogenaamde Klingerbeekvieringen, eens per maand in het klooster in Oosterbeek, waar een relatief kleine groep leken op eigen initiatief bijeenkwam voor woord- en gebedsvieringen en waarin en waaromheen vragen naar zingeving aan de orde konden komen. Deze vieringen voorzagen gedurende een aantal jaren duidelijk in een behoefte; telkens kwamen zo’n tien tot twintig mensen bijeen. Juist het feit dat de groep niet groot was gaf een geheel eigen sfeer en zin aan de vieringen. Het is niet erg als zo’n formule na een aantal jaren is uitgewerkt, misschien is het dan tijd voor een nieuwe vorm.

Locatie en omvang van parochiegemeenschap

Volgens enkele aanwezigen zijn bepaalde parochies wel uitnodigend omdat ze daadwerkelijk actie ondernemen om mensen bij activiteiten te betrekken. Uiteindelijk is het natuurlijk wel aan de mensen zelf om te ervaren of ze zich thuis voelen in de parochie of niet. Ook de locatie van de kerkelijke activiteiten kan een rol spelen in de aantrekking van publiek. Zo zorgen de kleinschalige compacte vieringen in de kapel van de OLV-parochie ervoor dat mensen uit andere parochies bewust naar deze

vieringen komen; het spreekt hen aan dat ze er in een klein gezelschap van elkaar (her-)kennende mensen kunnen bijeenkomen. Anderen merken op dat dit weer een hechte gemeenschap betreft; mensen die wat anoniemer een viering willen bezoeken zullen zich waarschijnlijk meer aangesproken voelen door vieringen in grotere kerkgebouwen. De grote parochiekerk in de binnenstad is voor vele parochianen uit de hele stad en voor niet-parochianen een plek waar ze geregeld even binnengaan, voor vieringen of zomaar. Zo'n open kerk in het centrum heeft daarmee een eigen waardevolle functie.

Wat is de rol van de vertegenwoordiger van de parochie?

Één van de aanwezigen vraagt zich af waarom de parochies niet meer doen om er achter te komen wat er onder de parochianen leeft en welke activiteiten men zou verwelkomen. Zou het geen goed idee zijn om jaarlijks een korte enquête te houden, bijvoorbeeld in combinatie met de verspreiding van de formulieren van de Actie Kerkbalans? Zo toont de parochie dat zij niet alleen in de bijdrage van de parochianen is geïnteresseerd maar ook in hun mening. De ervaring is dat niemand vraagt, wat jij nu wilt. De betrokkene verhaalt hoe met het eigen gezin een intensief traject werd afgelegd waarin de kinderen eerst werden gedoopt, daarna de eerste communie deden, terwijl de ouders bij de voorbereiding betrokken waren. Na afloop was er een moment waarop de vraag opkwam: wat nu? Is er een vervolg? Is er een mogelijkheid om in deze parochie of een andere op soortgelijke wijze verder te gaan, om de betrokkenheid van het gezin bij parochie, geloof en zingeving verder te ontwikkelen? Niemand vanuit de parochie stelt zo'n vraag, niemand neemt dat initiatief, en dan gaat dat moment (het *momentum*) voorbij. De vraag komt op, wie dat dan had moeten vragen: de pastor? Dat lijkt wel de eerst-aangewezen, maar het kan ook iemand anders namens de parochie zijn. Andere aanwezigen menen dat je dan zelf met zo'n vraag iets moet doen: contact opnemen met de pastor, zelf met andere parochianen iets op touw zetten. Volgens één van de aanwezigen vereist de "parochie van de toekomst" ook dat je zelf actief bent: "Als je er iets wilt halen moet je er ook iets naar toe brengen". Als er alleen maar "consumerende parochianen" zijn, wordt er niets meer aangeboden. Het kost mensen die activiteiten opzetten steeds meer moeite om dat vol te houden. Er komt vaak veel werk neer op een kleine groep mensen en als er iemand wegvalt is het heel erg moeilijk om een vervanger te vinden. Verschillende aanwezigen zijn bij diverse parochie-activiteiten betrokken en doen dat werk graag, en op verschillende plaatsen wordt echt aan vernieuwing gewerkt: het opzetten van kerk-en-samenleving-activiteiten, catecheseprojecten et cetera. Maar je ziet dikwijls dezelfde gezichten. En het komt voor dat er uiteindelijk maar weinig belangstellenden zijn voor een bepaalde viering of activiteit, hetgeen niet erg motiverend werkt.

Contacten tussen pastores en scholen

Algemeen wordt beaamd dat de parochies er niet op ingesteld zijn uit zichzelf aan parochianen te vragen waar hun wensen en behoeften liggen. Dan is het lastig om parochianen met een bepaalde vraag of belangstelling aan te geven waar zij terecht kunnen. Één aanwezige geeft aan dat het soort parochie wel invloed kan hebben op

de mate waarin de parochie op de hoogte is van wat mensen zouden willen van de kerk. In traditionele, binnen de eigen wijk functionerende parochies met een nauwe band parochie - school - ouders wisselt men makkelijker informatie uit (ook met betrekking tot kerkelijke activiteiten) dan in een binnenstadparochie waar mensen vanuit de wijde omtrek naar toe komen. De aanwezigen zijn van mening dat met name opnieuw moet worden geïnvesteerd in de relatie tussen parochies en scholen. In de loop der tijd zijn alle kerkelijke activiteiten steeds meer buiten de school om gegaan. Vroeger werd bijvoorbeeld de voorbereiding op de eerste communie grotendeels op school gedaan, dat is tegenwoordig niet meer zo. Ouders, maar met name ook docenten, nemen tegenwoordig nog maar zelden initiatief om geloofskennis en kerkelijke gebruiken aan de kinderen door te geven; het zou goed zijn als dit weer werd opgepakt. Daartoe zouden de pastores zelf contacten moeten onderhouden met de scholen; sommige zullen er voor open staan, andere minder, afhankelijk van de docenten ter plekke, zo vult één van de aanwezigen met dagelijkse betrokkenheid bij het basisonderwijs aan.

Taken voor pastores

De aanwezigen geven aan dat de kerk en de parochies de komende jaren heel wat veranderingen moeten ondergaan. Hierop moeten ook de pastores inspelen. Ze moeten inspelen op de latente behoeften van de parochianen en zo veel mogelijk tijd vrijmaken voor die dingen waar men echt goed in is en voor is aangesteld: juist ook nieuwe contacten leggen, leken aanspreken en motiveren en bemoedigen om activiteiten op te zetten. Volgens enkele aanwezigen zijn pastores tegenwoordig niet meer zo gemotiveerd. Ze moeten zich vaak voornamelijk bezighouden met zaken als uitvaarten, hun werkdruk is te hoog of hun publiek is erg klein. Het zou goed zijn als bij hen de beleving en inspiratie zou terug komen, zodat de kerk ook voor nieuwe leden aantrekkelijk overkomt.

Welke initiatieven ziet u vanuit de parochie en welke initiatieven zijn nodig?

Informatie verstrekken aan parochianen

Om een bredere laag van mogelijk belangstellenden onder de katholieke bevolking bij de kerk te betrekken vinden de aanwezigen dat het aanbod van kerkelijke activiteiten niet meer alleen per parochie naar buiten moet worden gebracht. Parochies moeten fuseren en/of meer gaan samenwerken en kunnen zich wellicht gaan specialiseren in bepaalde vieringen en diensten. Zo kunnen ze elkaars gaten opvullen en de zoekende bereiken. Het is volgens één aanwezige een typisch katholieke gewoonte om zo veel mogelijk binnen de eigen parochie te blijven. Een bredere kijk dan die op de eigen parochie kan mensen doen inzien dat er eigenlijk aanbod genoeg is. Bij protestanten is dit van oudsher veel minder het geval, daar gaat men vaker naar een predikant die men wil horen, waar dan ook. De eigen parochie heeft echter ook iets gemeenschappelijks en vertrouwds. Dit is met name voor oudere parochianen van belang.

Informatie over het aanbod in de hele stad

Het is wel noodzakelijk dat de informatie over kerkelijke activiteiten voor iedereen toegankelijk is, bijvoorbeeld in de zondagskrant voor heel Arnhem. Zo kunnen mensen kiezen waar ze naar toe willen gaan. Met name jongere mensen hebben de eigen parochie vaak losgelaten en willen gewoon zelf kiezen waar ze naar de kerk gaan en welke (thema)diensten ze aantrekkelijk vinden, welke voorgangers ze graag horen, welk koor hen aanspreekt. Één van de aanwezigen bezoekt per jaar wel vijf of zes verschillende kerken; hij kijkt welke themadiensten hem aanspreken en gaat daar naar toe. Dit “shoppen” is volgens hem echter alleen mogelijk omdat hij goed weet waar wat wordt aangeboden. Voor heel veel mensen is dit niet het geval.

Specialisering

Specialisering zou volgens één van de aanwezigen ook binnen de parochies een goed initiatief zijn. Men moet binnen een parochie de mensen op een andere manier inzetten zodat hun specifieke kwaliteiten beter benut worden. Stimuleer parochianen om activiteiten te organiseren die hen zelf aanspreken, bijvoorbeeld thema-avonden over specifieke onderwerpen die ze boeiend vinden. De vieringen en andere activiteiten die dan ontstaan trekken misschien dan wel geen groot publiek maar de kwaliteit ervan is voor de betrokkenen hoog. Volgens een andere aanwezige kunnen parochies ook aangeven dat zij specifieke activiteiten niet (goed) kunnen bieden maar dat men belangstellenden wel doorverwijst naar een parochie waar ze wel worden georganiseerd. Zo kan het voor een vormsel aantrekkelijk zijn om te worden doorverwezen naar een parochie waar veel vormselgroepen actief zijn in plaats van op zeer kleine schaal in de eigen parochie het vormsel te vieren.

De kerk en jonge mensen

De aanwezigen menen dat de afstand van jonge mensen tot de institutionele kerk tegenwoordig erg groot is. De kerk is voor hen een plaats “waar je af en toe met opa en oma mee naar toe gaat”. Zelf voelen de jonge mensen zich als een vreemde in de kerk en er worden geen activiteiten voor hen georganiseerd die hen aanspreken. De huidige vieringen zijn voor hen vaak te afstandelijk en te vrijblijvend. Jonge mensen voelen zich niet meer aangesproken tot wat de kerk uitdraagt, “de verbinding tussen de kerk en de normen en waarden van de jonge mensen is vaak afwezig of komt niet op een leefbare manier over”. Één van de aanwezigen geeft aan dat zijn studerende dochter enthousiast was over de bijbelclub die bij haar in de studentenflat aanwezig was. Daar werd door studenten van velerlei gezindte gesproken over onderwerpen van geloof, bijbel en het gewone leven, werd gemediteerd en zat men gezellig bij elkaar. Als ze nu weer in de kerk komt valt dat erg tegen: de kerk is slecht gevuld en er zijn geen andere jonge mensen waardoor ze zich er niet op haar gemak voelt: “ze mist de kussens op de grond.” Psalmteksten, andere liturgische teksten en liederen: het is allemaal heel mooi voor wie het aanspreekt, maar jonge mensen verstaan het vaak niet meer. Hierbij is het belangrijkste dat er zo weinig aansluiting is tussen het aanbod in de vieringen (maar ook in lezingen en thema-avonden) en de vragen die hier en nu, in het dagelijks leven, spelen. Zo blijft het evangelie abstract, ver weg en is er geen aansluiting met de vraag naar vorming die ook nu nog bij veel jonge mensen leeft.

Contact met jongeren

De aanwezigen merken op dat jonge mensen in het algemeen moeilijk te bereiken zijn voor parochies, met name in de periode vanaf het vormsel tot aan het kerkelijk huwelijk, vaker nog het zelf krijgen van kinderen. Bij het vormsel is er vaak nog een enthousiaste groep. Één aanwezige verhaalt hoe bij de afsluiting van een vormselgroep alle deelnemers met de begeleiders samen pannenkoeken gingen eten en er bijna iedereen was. Vaak ontbreekt het vervolg na het vormsel echter, enerzijds omdat jongeren zelf minder enthousiast worden, anderzijds omdat het contact dat er tijdens het vormsel was niet in stand wordt gehouden vanuit de parochie: “ze hadden ons”, maar toen was er daarna niets meer dat aansprak.

Er bestaat onder de aanwezigen verschil van mening of de parochie zich specifiek op jongeren zou moeten richten. Één van de aanwezigen vindt het een taak van het parochiebestuur om veel meer aandacht op jongeren te vestigen. Het parochiebestuur moet zich afvragen: “Wat is onze toekomst, als we niets doen kunnen we straks de deuren sluiten!” De mensen die echter nog bij de kerk horen zijn grotendeels ouderen en, als jonge mensen zich niet bij de kerk aansluiten ziet de toekomst er niet florissant uit. Een andere, jongere aanwezige vindt niet dat men koste wat kost de kerk moet openhouden en zich met name op jonge mensen moet richten. De meeste jonge mensen hebben volgens hem gewoon de behoefte niet. “Punt”. Je kunt wel eindeloos veel moeite steken om ze te benaderen maar dat heeft toch maar heel weinig resultaat. Volgens de betrokkene hebben juist de oudere mensen recht op meer aandacht van de kerk, voor hen is het nog een belangrijk deel van het leven. Verschillende aanwezigen brengen hier tegen in dat veel jonge mensen juist wel de behoefte lijken te hebben aan zingeving en zoekende zijn; dit blijkt immers uit de populariteit van bijvoorbeeld de EO-Jongerendag. Het moet mogelijk zijn hen door het aanbieden van de rooms-katholieke geloofsovertuiging hiermee te helpen.

Contact met jonge gezinnen

Jonge mensen zijn onderling zeer verschillend en daardoor moeilijk te benaderen maar het verleden heeft geleerd dat bij velen er een tijdstip in hun leven komt dat de behoefte aan religieuze zingeving, aan geloof terug keert. Misschien echter niet in de vorm zoals die door de huidige katholieke kerk naar voren wordt gebracht. Daarom moet de geloofsbeleving op zich belangrijker worden geacht dan het instituut kerk. Men moet niet koste wat kost dit instituut te behouden maar “gewoon uitdragen wat oprecht is en waar je achter staat”. De rol van een gemotiveerde pastor is hierin erg belangrijk.

Volgens de meeste aanwezigen moet je daarom als parochie toch blijven volhouden in het aangeven waar de kerk voor staat en het geloof blijven aanbieden. Op een gegeven moment zijn jonge mensen er weer aan toe en is de beleving terug. Dit gebeurt vaak als jonge mensen kinderen krijgen. Vaak gaan ze dan nadenken over wat ze hun kinderen over het geloof willen meegeven en over wat zij zelf vroeger hierover hebben meegekregen. Het is van belang om juist deze mensen te benaderen; zij zijn vaak erg welwillend maar als hen niets wordt aangeboden wat hen boeit, dan “zijn ze weg”. Nodigt de parochie hen echter specifiek, persoonlijk uit voor bijvoor-

beeld een thema-avond voor jonge gezinnen – over hoe je als ouder omgaat met kinderen & geloof - dan is de belangstelling en waardering groot, zo leert een recente ervaring in één van de parochies waarin zo'n avond plaatsvond als vervolg op het eerste communie-gebeuren.

Verslag afgerond dd. 18-04-2002